

**Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

АЛЕКСЄЄВА-ДАНИЛЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.2(477)(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОСТУПКІВ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю. В. Алексєєва-Даниленко

Науковий керівник:

Бандурка Олександр Маркович
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
заслужений юрист України

Харків – 2023

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ.....	27
1.1. Поняття, система та види кримінальних проступків.....	27
1.2. Правові наслідки вчинення кримінальних проступків: підстави визначення та види.....	50
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ДЛЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	70
2.1. Кримінальна відповідальність як правовий наслідок вчинення кримінальних проступків.....	70
2.2. Інші заходи кримінально-правового характеру як правові наслідки вчинення кримінальних проступків.....	110
Висновки до розділу 2.....	143
Розділ 3. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ДЛЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	146
3.1. Сутність заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як правових наслідків вчинення кримінальних правопорушень.....	146
3.2. Види, передумови та підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як правових наслідків вчинення кримінальних проступків.....	155
Висновки до розділу 3.....	174
ВИСНОВКИ.....	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
ДОДАТКИ.....	213
Додаток А.....	213

Додаток Б.....	217
Додаток В.....	228

АНОТАЦІЯ

Алексєєва-Даниленко Ю. В. Правові наслідки вчинення кримінальних проступків. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право, спеціалізація 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2023.

Дисертація присвячена розробці комплексної характеристики правових наслідків вчинення кримінальних проступків та формуванню на цій підставі пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства.

Кримінальний проступок визначено як конкретну поведінку особи, її діяння (дії чи бездіяльності), яке має бути вольове, свідоме, проявляється в активній поведінці людини, або в її бездіяльності і спрямоване на кримінальне порушення суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. До ознак кримінальних проступків відносяться: суспільна небезпечність, винність, протиправність, деліктоздатність. Сформовано систему аргументів на користь позиції щодо необхідності збереження формально-матеріального визначення кримінального правопорушення взагалі та кримінального проступку, зокрема; доведено, що без врахування, обґрунтування, розлогого доказування й визначення суспільної небезпечності діяння неможливо адекватно реалізувати кримінально-правову політику; неврахування об'єктивної суспільної небезпечності діяння як базової підстави для криміналізації криє в собі ризики посилення недемократичних тенденцій, використання кримінально-правової політики у корпоративних інтересах політичного істеблішменту, сприяння зачиненості влади щодо громадського контролю.

Оцінка суспільної небезпечності діяння, яке визнається кримінальним проступком, залежить від: а) об'єкта посягання, його вагомості та значення; б) шкоди, заподіяної протиправним діянням; в) способу вчинення суспільно-

небезпечного діяння; г) мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення.

Впровадження інституту кримінальних проступків було викликано необхідністю врегулювання реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України стосовно особливостей досудового розслідування кримінальних проступків, які були передбачені в КПК України, а також реальною потребою у гуманізації кримінального законодавства.

Здійснено аналіз структури кримінального законодавства України та визначене місце розміщення кримінальних проступків у структурі КК України. Статті про кримінальні проступки розміщені в усіх двадцяти розділах Особливої частини КК України з урахуванням класифікації кримінальних правопорушень залежно від їх ступеня тяжкості.

Проаналізовано інститут кримінальних проступків, як правове явище, що характеризує гуманізацію кримінального закону на принципах законності, рівності громадян перед законом, демократизму, справедливості, невідворотності покарання, гуманному ставленні до людини. Встановлено, що принцип гуманізму в кримінальному праві полягає у визнанні людини, як найвищої цінності. Принцип гуманізму базується на гуманному ставленні до людини, охоплює як інтереси потерпілого, так і особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, він переслідує мету захисту інтересів громадян від протиправних посягань.

Кримінальний проступок необхідно розмежовувати з іншими кримінальними правопорушеннями – злочинними (менш тяжкими, тяжкими, особливо тяжкими). Підставою для розмежування є ступінь суспільної небезпечності діяння (дії чи бездіяльності), визнаного кримінальними правопорушеннями. Удосконалено наукове розуміння суспільної небезпечності як підстави криміналізації діянь у виді кримінальних проступків, що може розумітися як об'єктивна здатність діяння заподіювати істотну шкоду охоронюваному законом соціальному благу; доведено, що пеналізація кримінальних проступків є процесом вторинним, узалежненим від

криміналізації; визначення діяння як кримінального проступку має закладатися в процесі криміналізації.

Кримінальний проступок визначається вчиненням умисно, коли особа, яка його вчинила усвідомлювала протиправний характер своєї поведінки (дії чи бездіяльності), передбачала чи могла передбачити її кримінально-шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання таких наслідків.

Кримінальний проступок буде визнаний як вчинений з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачила можливість настання кримінально-шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно чи байдуже розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливість настання шкідливих наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

Виявлено, описано та аргументовано системність кримінально-правових норм, в яких закріплені ознаки складів кримінальних проступків, центруючим елементом якої є ідея гуманізації кримінально-правової політики України, наближення її до цивілізаційних стандартів країн-членів Європейського Союзу, а також оптимізація діяльності правоохоронних органів й підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

Встановлена бінарна природа категорії «правові наслідки» вчинення кримінальних проступків: з одного боку вона передбачає визначений законом суспільно небезпечний наслідок (для матеріальних складів кримінальних проступків), а з іншого – форму правового реагування та визначений законом наслідок для особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Основний правовий наслідок вчинення кримінального проступку – кримінальна відповідальність у формі призначення та відбування покарання. Вчинення кримінального проступку не тягне за собою покарання у виді позбавлення волі, а після відбуття покарання за вчинення кримінального проступку особа вважається такою, яка не має судимості. Виведено наукове положення про необхідність чітко і конкретно визначити, до яких видів робіт і за якими критеріями можливо залучити засуджених, яким за вчинення кримінальних проступків призначене покарання у виді громадських робіт;

забезпечення законодавчої визначеності сприятиме звуженню дискреційності (в тому числі й як умови вчинення корупційних правопорушень), а також посилить гарантії забезпечення права на повагу до гідності засуджених.

Охарактеризовано позитивну кримінальну відповідальність у виді звільнення від негативної кримінальної відповідальності як спеціальний правовий наслідок вчинення кримінального проступку, що формується в межах кримінально-правових відносин, одним із суб'єктів яких є потерпілий; наголошено на те, що система заохочувальних кримінально-правових норм, що регламентують посткримінальну діяльність осіб, які вчинили кримінальні проступки, є особливістю сучасної кримінально-правової політики держави, виражає її ліберально-гуманістичну спрямованість

Запропоновано розуміння особливого правового наслідку при вчиненні кримінального правопорушення повторно за моделлю повторності-переходу у виді трансформації проступку у злочин з подальшим обтяженням правового становища особи, включно зі станом судимості. Обґрунтовано наявність недоліків положень п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, які не дозволяють індивідуалізувати та відповідним чином обтяжити правові наслідки повторного вчинення кримінальних проступків, а також рецидиву кримінальних проступків. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до КК до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України: замість категорії «злочин» використати категорію «кримінальне правопорушення».

Запропоновано теоретико-модельне бачення особливих правових наслідків вчинення окремих кримінальних проступків у контексті збройного конфлікту (зокрема, колабораційної діяльності, передбаченої ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України, а також порушення недоторканності житла (ч. 1 ст. 162 КК України), порушення недоторканності приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України) та самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ч. 1 ст. 197-1 КК України)) як елементу реалізації концепції перехідного правосуддя, що передбачає застосування амністії та звільнення від кримінальної відповідальності як чинників соціального примирення.

Сформовано розуміння юридичного феномену квазіповторності кримінальних проступків в ситуації відсутності чіткої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК на ознаку повторності (ч. 2 ст. 309 КК України) й криміналізації фактичної повторності через темпоральну прив'язку нового кримінального проступку до певного строку, який не минув після вчинення першого; квазіповторність кримінальних проступків тягне за собою правовий наслідок у виді обтяження відповідальності через трансформацію кримінального проступку у злочин.

Інші заходи кримінально-правового характеру як правовий наслідок вчинення кримінальних проступків – форма впровадження заходів державного примусу у вигляді громадських обмежень щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки, і є відмінними від покарання та чітко регламентовані відповідними нормами, метою застосування цих заходів є профілактика, виховання, захист, лікування та інші функції. Наголошено на тому, що інші заходи кримінально-правового характеру застосовані судом за вчинення кримінальних правопорушень не є покаранням, але вони назначаються судом у зв'язку з покаранням, яке передбачене в обвинувальному вироку, що вступив в законну силу.

Виявлено спільні риси інших заходів кримінально-правового характеру, а саме: вони застосовуються лише судом; вони є примусовими заходами пов'язаними з призначенням покарання, вони є правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, за яке суд призначив покарання в обвинувальному вироку, який набрав законної сили; кримінально-правові заходи застосовуються за вчинення лише тих кримінальних правопорушень, які встановлені в кримінальному законі і лише в межах передбачених нормами КК України; тривалість, зміну або звільнення від заходів кримінально-правового характеру приймається судом; кримінально-правові заходи не можуть призначатися ні в якості основного, ні як додаткове покарання, оскільки вони не є видом покарання.

Охарактеризовані підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, визначені юридичні особи, до яких можуть судом застосовуватися заходи кримінально-правового характеру та підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у відповідності з нормами кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Розглянуті види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, розкрито зміст і сутність таких заходів як штраф, конфіскація майна, ліквідація юридичної особи. Сформовано пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальний проступок, діяння, чинники криміналізації, кваліфікація, відмежування, кримінальний закон, правове регулювання, охорона, кримінально-правова політика, війна, наслідок, засоби, кримінальна відповідальність, форми реалізації, звільнення, методологія, покарання, міра, звільнення, засади призначення покарань, заходи кримінально-правового характеру, юридичні особи.

Alekseeva–Danylenko Yu. V. Legal consequences of committing criminal offenses. – Qualification scientific work as the manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy degree by specialty 081 – Law, specialization 12.00.08 – Criminal law and Criminology; Criminal-executive law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, 2023.

The dissertation is devoted to the development of a comprehensive description of the legal consequences of committing criminal offenses and to the formation of proposals for the improvement of criminal legislation on this basis.

A criminal misdemeanor is defined as a specific behavior of a person, his action (action or inaction), which must be voluntary, conscious, manifested in the active behavior of a person, or in his inaction and aimed at criminal violation of social relations protected by criminal law. The signs of criminal misdemeanors include: social danger, guilt, illegality, capacity for delict. A system of arguments in favor of the position regarding the need to preserve the formal and material

definition of a criminal offense in general and a criminal misdemeanor, in particular, has been formed; it has been proven that without taking into account, substantiation, reasonable proof and determination of the social danger of the act, it is impossible to adequately implement the criminal law policy; disregarding the objective public danger of an act as a basic basis for criminalization carries the risks of strengthening undemocratic tendencies, using criminal law policy in the corporate interests of the political establishment, and promoting the closure of the authorities in relation to public control.

Assessment of the public danger of an act recognized as a criminal offense depends on: a) the object of the offense, its gravity and significance; b) damage caused by an illegal act; c) the method of committing a socially dangerous act; d) the motive and purpose of committing a criminal offense.

The introduction of the institute of criminal misdemeanors was caused by the need to regulate the implementation of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the features of the pre-trial investigation of criminal misdemeanors, which were provided for in the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as the real need to humanize criminal legislation.

An analysis of the structure of the criminal legislation of Ukraine was carried out and the location of criminal misdemeanors in the structure of the Criminal Code of Ukraine was determined. Articles on criminal offenses are placed in all twenty chapters of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the classification of criminal offenses depending on their severity.

The institution of criminal misdemeanors is analyzed as a legal phenomenon that characterizes the humanization of the criminal law based on the principles of legality, equality of citizens before the law, democracy, justice, inevitability of punishment, humane treatment of people. It has been established that the principle of humanism in criminal law consists in recognizing a person as the highest value. The principle of humanism is based on a humane attitude to a person, covers both the interests of the victim and the person who committed a criminal offense, it pursues the goal of protecting the interests of citizens from illegal encroachments.

A criminal misdemeanor must be distinguished from other criminal offenses - felonies (less serious, serious, especially serious). The basis for the distinction is the degree of social danger of an act (action or inaction) recognized as a criminal offense. The scientific understanding of social danger as a basis for the criminalization of actions as criminal misdemeanors has been improved, which can be understood as the objective ability of an action to cause significant harm to social welfare protected by law; it has been proven that criminalization of criminal offenses is a secondary process dependent on criminalization; the definition of an act as a criminal misdemeanor must be established in the process of criminalization.

A criminal misdemeanor is defined as committed intentionally, when the person who committed it was aware of the illegal nature of his behavior (action or inaction), predicted or could have predicted its criminally harmful consequences and desired them or knowingly allowed such consequences to occur.

A criminal misdemeanor will be recognized as committed due to negligence, when the person who committed it, foresaw the possibility of the occurrence of criminally harmful consequences of his action or inaction, but recklessly or indifferently counted on their aversion or did not foresee the possibility of the occurrence of harmful consequences, although he should and could have predict.

The systematicity of criminal law norms, in which the features of the composition of criminal misdemeanors are fixed, the central element of which is the idea of humanizing the criminal law policy of Ukraine, bringing it closer to the civilizational standards of the member states of the European Union, as well as optimizing the activities of law enforcement agencies and increasing effectiveness of criminal law regulation.

The binary nature of the category "legal consequences" of committing criminal misdemeanors is established: on the one hand, it provides for a socially dangerous consequence defined by law (for the material components of criminal misdemeanors), and on the other, a form of legal response and a consequence defined by law for the person who committed a criminal misdemeanor.

The main legal consequence of committing a criminal offense is criminal liability in the form of imposing and serving a sentence. Committing a criminal misdemeanor does not entail imprisonment, and after serving the sentence for committing a criminal misdemeanor, a person is considered to have no criminal record. A scientific proposition has been derived about the need to clearly and concretely determine what types of work and according to what criteria it is possible to involve convicts who have been sentenced to community service for committing criminal misdemeanors; ensuring legal certainty will contribute to the narrowing of discretion (including as a condition for committing corruption offenses), as well as strengthen the guarantees of ensuring the right to respect for the dignity of convicted persons.

Positive criminal responsibility in the form of exemption from negative criminal responsibility is characterized as a special legal consequence of the commission of a criminal misdemeanor, which is formed within the framework of criminal-legal relations, one of the subjects of which is the victim; it is emphasized that the system of encouraging criminal law norms regulating the post-criminal activity of persons who have committed criminal offenses is a feature of the modern criminal law policy of the state, expressing its liberal and humanistic orientation

An understanding of the special legal consequence when committing a criminal offense repeatedly according to the model of repetition-transition in the form of transformation of a misdemeanor into a crime with further burdening of a person's legal position, including the state of a criminal record, is proposed. The existence of deficiencies in the provisions of Clause 1, Part 1, Art. 67 of the Criminal Code of Ukraine, which do not allow for individualization and appropriate burdening of the legal consequences of repeated criminal misdemeanors, as well as recidivism of criminal misdemeanors. In this regard, it is proposed to amend the Code of Criminal Procedure to Clause 1 Part 1 Art. 67 of the Criminal Code of Ukraine: instead of the "crime" category, use the "criminal offense" category.

A theoretical and model vision of the special legal consequences of committing certain criminal offenses in the context of an armed conflict is proposed

(in particular, collaborative activities provided for in Parts 1 and 2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, as well as violation of the inviolability of housing (Part 1 of Article 162 of the Criminal Code of Ukraine), violation of the inviolability of private life (Part 1 of Article 182 of the Criminal Code of Ukraine) and arbitrary occupation of a land plot and arbitrary construction (Part 1 of Article 197-1 of the Criminal Code of Ukraine)) as an element of the implementation of the concept of transitional justice, which provides for the application of amnesty and exemption from criminal liability as factors of social reconciliation.

An understanding of the legal phenomenon of quasi-repetition of criminal misdemeanors was formed in the absence of a clear indication in the disposition of the article of the Special Part of the Criminal Code on the sign of repetition (Part 2 of Article 309 of the Criminal Code of Ukraine) and the criminalization of actual repetition due to the temporal binding of a new criminal offense to a certain period that has not passed after committing the first; the quasi-repetition of criminal misdemeanors entails a legal consequence in the form of increased liability due to the transformation of a criminal misdemeanor into a crime.

Other measures of a criminal-legal nature as a legal consequence of the commission of criminal misdemeanors are a form of implementation of state coercion measures in the form of public restrictions on persons who have committed criminal misdemeanors, and are different from punishment and are clearly regulated by the relevant norms, the purpose of applying these measures is prevention, education, protection, treatment and other functions. It is emphasized that other measures of a criminal legal nature applied by the court for the commission of criminal offenses are not punishment, but they are appointed by the court in connection with the punishment provided for in the conviction that has entered into force.

Common features of other measures of a criminal-legal nature were revealed, namely: they are applied only by the court; they are coercive measures related to the imposition of punishment, they are a legal consequence of the commission of a criminal offense for which the court has imposed a punishment in a conviction that

has entered into force; criminal legal measures are applied for the commission of only those criminal offenses established in the criminal law and only within the limits stipulated by the norms of the Criminal Code of Ukraine; the duration, change or exemption from measures of a criminal legal nature is accepted by the court; criminal legal measures cannot be prescribed either as the main or as an additional punishment, since they are not a type of punishment.

The grounds for the application of criminal legal measures to legal entities are characterized, the legal entities to which criminal legal measures may be applied by the court and the grounds for exempting a legal entity from the application of criminal legal measures in accordance with the norms of criminal and criminal procedural legislation are defined. The considered types of measures of a criminal legal nature applied to legal entities, the content and essence of such measures as a fine, confiscation of property, liquidation of a legal entity are disclosed. Suggestions for their improvement have been made.

Key words: criminal offense, criminal misdemeanor, act, factors of criminalization, qualification, delimitation, criminal law, legal regulation, protection, criminal law policy, war, consequence, means, criminal responsibility, forms of implementation, release, methodology, punishment, measure, dismissal, principles of sentencing, criminal law measures, legal entities.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Алексеева-Даниленко Ю. В. Методологія дослідження кримінальних проступків. *Наше право*. 2020. № 3. С. 116–119. DOI: 10.32782/LAW.2020.3.18.
2. Алексеева-Даниленко Ю. В. Юридична відповідальність за вчинення кримінальних проступків. *ПравоUA*. 2020. № 2. С. 138–142. DOI: 10.32782/LAW.2020.2.19.
3. Алексеева-Даниленко Ю. В. Поняття кримінальних проступків та питання їх кваліфікації. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 110–117. DOI: 10.32782/EP.2020.3.16.

4. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки як специфічний вид кримінальних правопорушень. *ПравоUA*. 2021. № 3. С. 105–110. DOI: 10.32782/LAW.UA.2021.3.17.

5. Алексєєва-Даниленко Ю. В. До питання впровадження кримінальних проступків. *Наше право*. 2021. № 1. С. 114–119. DOI: 10.32782/NP.2021.1.18.

6. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки у сфері економічної безпеки. *Академічні візії*. 2023. Вип. 19/2023. С. 70–78. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7920221>.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях

1. Aliksieieva-Danylenko Yu. The criminal infraction as a specific type of criminal offenses. *EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ*. 2021, Vol. 8, Issue 6. P. 67–71. DOI: 10.46340/eppd.2021.8.6.11

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Впровадження кримінальних проступків // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : Матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листопада 2020 р.). Харків, 2020. С. 92–95.

2. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки як вид кримінальних правопорушень // Актуальні питання діяльності суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19 : Матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 лютого 2021 р.). Харків, 2021. С. 58–61.

3. Алексєєва-Даниленко Ю. В. До питання виховання поліцейських // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 110–112.

4. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Сутність і зміст протидії злочинності // Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації : Матер. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті члена Правління

Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м Харків, 16 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 361–362.

5. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки в сфері економічної безпеки // Економічна безпека держави в контексті національних інтересів : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 45–47.

6. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Новели у законодавстві щодо вчинення кримінальних проступків // Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 131–134.

7. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальний проступок – перспективи існування // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : Матер. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 27-річчю створення Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 19 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С. 29–31.

8. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки у сучасному українському законодавстві // Університетський розвиток університетської науки і освіти: глобальний і національний вимір змін : Матер. XXVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 березня 2022 р.). Київ, 2022. С. 44–45.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розв’язання росією агресивної війни проти України актуалізувало низку екзистенційних викликів для нашої держави і народу. Як ніколи до цього гостро постали питання збереження ідентичності, захисту своєї культурної, національної самобутності, вільного політичного розвитку. У свою чергу це актуалізувало питання забезпечення всемірного захисту державного суверенітету й територіальної цілісності, провадження подальшого розвитку правової системи у напрямі інтеграції, конвергенції з правовими системами цивілізованих народів світу, передусім Європейського Союзу. Правова система України, зокрема, галузь кримінального права, розвивається з урахуванням євроінтеграційних устремлінь нашої країни і надання Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу.

У цьому поступі важливим етапом стало набуття чинності 1 липня 2020 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [160]. Вказаним законом було запроваджено інститут кримінального проступку. За законодавчим задумом кримінальний проступок – це кримінальне правопорушення невеликої суспільної небезпечності, за вчинення якого передбачене менш суворе покарання, ніж за злочини, не пов’язане з позбавленням волі. В цьому виражаються глибинні закономірності та засновки вітчизняної кримінально-правової політики, що розгортається та реалізується у руслі гуманізму. Навіть незважаючи на умови війни. Зокрема, у 2022 році було зареєстровано 579938 кримінальних проступків, стосовно яких здійснювалось досудове розслідування, з числа яких закрито впродовж року за різними підставами 483099.

Аналіз результатів досудового розслідування кримінальних проступків та їх судового розгляду вказує на те, що з впровадженням інституту кримінальних проступків виникла низка проблемних питань, й не тільки і не

стільки щодо кваліфікації кримінальних проступків, скільки визначення правових наслідків їх вчинення для фізичних та юридичних осіб, враховуючи принципи законодавчої визначеності, гуманізму, справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності, інших заходів кримінально-правового характеру. У своїй сукупності викладені обставини обумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження спрямоване на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022, положень розділу 1, § 8 розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 р.), пп. 2, 10, 15, 17, 23 Тематики наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС від 11.06.2020 р. № 454), п. 7.3, 7.7, 7.8, 7.17 Основних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 28.08.2021 р., протокол № 7)

Тема дисертаційного дослідження «Правові наслідки вчинення кримінальних проступків» затверджена рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ 29.09.2020 року (протокол № 7).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є надання комплексної характеристики правовим наслідкам вчинення кримінальних проступків та розробка на цій підставі пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- визначити поняття, охарактеризувати систему та види кримінальних проступків;
- встановити поняття, підстави та види правових наслідків вчинення кримінальних проступків;

- надати характеристику кримінальній відповідальності як правовому наслідку вчинення кримінальних проступків;
- з'ясувати природу та особливості застосування інших заходів кримінально-правового характеру як правових наслідків вчинення кримінальних проступків;
- встановити, надати опис та пояснення сутності заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як правових наслідків вчинення кримінальних правопорушень;
- визначити поняття та охарактеризувати види заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як правових наслідків вчинення їх уповноваженими особами кримінальних проступків;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування в частині визначення правових наслідків вчинення кримінальних проступків.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі виникнення правових наслідків вчинення кримінальних проступків.

Предметом дослідження є правові наслідки вчинення кримінальних проступків.

Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання.

В основу дисертаційного дослідження покладено діалектичний метод як загальний науковий метод пізнання соціально-правових явищ, якими є кримінальні проступки в їх єдності з іншими кримінальними правопорушеннями. В дисертаційному дослідженні застосовані і інші методи, зокрема, формально-логічний, який дозволяє розкрити поняття, зміст та підстави класифікації та кваліфікації кримінальних проступків, логіко-юридичний використаний при аналізі окремих норм КК України, структурно-функціональний метод допоміг у визначенні місця кримінальних проступків в структурі кримінального законодавства, порівняльно-правовий метод

використаний при визначенні взаємозалежності елементів складу кримінальних проступків, як кримінальних правопорушень.

Метод системно-структурного аналізу надав можливість дослідження інституту кримінальних проступків в системі кримінального законодавства, виявити внутрішню побудову інституту кримінальних проступків та його взаємозв'язок, взаємозумовленість і несуперечливість з іншими елементами системи кримінального права. Соціологічні методи (контент-аналіз, експертні оцінки) допоміг більш детально і повніше розглянути природу кримінальних проступків, як суспільно-небезпечних діянь, причини і умови, які сприяють їх вчиненню, оцінити кримінально-правові наслідки вчинення кримінальних проступків та заходів реагування з метою їх запобігання, попередження і припинення як телеологічної основи правових наслідків їх вчинення.

Емпіричну базу дослідження склали статистичні дані Офісу Генерального прокурора про стан зареєстрованих кримінальних проступків за 2016–2022 роки; відомості Державної судової адміністрації про результати розгляду кримінальних проваджень про вчинення проступків, види і міру призначених покарань, звільнення від кримінальної відповідальності, застосування інших заходів кримінально-правового характеру (2016–2022 роки),

Науково-теоретичну основу для дисертаційного дослідження становлять наукові праці фахівців в галузі кримінального права, кримінології, кримінального процесу, філософії права, теорії держави і права, інших галузевих правових наук, в тому числі зарубіжних вчених.

Правовою основою дослідження є Конституція України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства юстиції України тощо.

Наукова новизна дисертаційного дослідження правових наслідків вчинення кримінальних проступків полягає в тому, що дисертація є одним з перших комплексних наукових досліджень, в якому надано характеристику правовим наслідкам вчинення кримінальних проступків та сформовано

пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального законодавства і практики його застосування. Основні положення, які складають новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

- виявлено, описано та аргументовано системність кримінально-правових норм, в яких закріплені ознаки складів кримінальних проступків, центруючим елементом якої є ідея гуманізації кримінально-правової політики України, наближення її до цивілізаційних стандартів країн-членів Європейського Союзу, а також оптимізація діяльності правоохоронних органів й підвищення ефективності кримінально-правового регулювання;

- охарактеризовано позитивну кримінальну відповідальність у виді звільнення від негативної кримінальної відповідальності як спеціальний правовий наслідок вчинення кримінального проступку, що формується в межах кримінально-правових відносин, одним із суб'єктів яких є потерпілий; наголошено на те, що система заохочувальних кримінально-правових норм, що регламентують посткримінальну діяльність осіб, які вчинили кримінальні проступки, є особливістю сучасної кримінально-правової політики держави, виражає її ліберально-гуманістичну спрямованість;

- запропоновано доповнити примусові заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб окремим різновидом – грошова компенсація, застосування якої стане обов'язковим не лише у разі нанесення юридичною особою майнових збитків або заподіяння шкоди в результаті вчинення кримінального правопорушення, але й у випадку отримання юридичною особою неправомірної вигоди або можливості її отримання;

удосконалено:

- наукове розуміння суспільної небезпечності як підстави криміналізації діянь у виді кримінальних проступків, що може розумітися як об'єктивна здатність діяння заподіювати істотну шкоду охоронюваному законом соціальному благу; доведено, що пеналізація кримінальних проступків є процесом вторинним, узалежненим від криміналізації;

визначення діяння як кримінального проступку має закладатися в процесі криміналізації;

- характеристику категорії «правові наслідки» вчинення кримінальних проступків як бінарної: з одного боку вона передбачає визначений законом суспільно небезпечний наслідок (для матеріальних складів кримінальних проступків), а з іншого – форму правового реагування та визначений законом наслідок для особи, яка вчинила кримінальний проступок;

- розуміння особливого правового наслідку при вчиненні кримінального правопорушення повторно за моделлю повторності-переходу у виді трансформації проступку у злочин з подальшим обтяженням правового становища особи, включно зі станом судимості;

- наукове обґрунтування недоліків положень п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, які не дозволяють індивідуалізувати та відповідним чином обтяжити правові наслідки повторного вчинення кримінальних проступків, а також рецидиву кримінальних проступків; запропоновано внести зміни до КК до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України: замість категорії «злочин» використати категорію «кримінальне правопорушення»;

- наукове бачення системи заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, зокрема запропоновано до різновидів примусових таких заходів відносити не лише штраф, конфіскацію майна та ліквідацію, але й грошову компенсацію;

дістало подальшого розвитку:

- система аргументів на користь позиції щодо необхідності збереження формально-матеріального визначення кримінального правопорушення взагалі та кримінального проступку, зокрема; доведено, що без врахування, обґрунтування, розлогого доказування й визначення суспільної небезпечності діяння неможливо адекватно реалізувати кримінально-правову політику; неврахування об'єктивної суспільної небезпечності діяння як базової підстави для криміналізації криє в собі ризики посилення недемократичних тенденцій, використання кримінально-правової політики у корпоративних інтересах

політичного істеблішменту, сприяння зачиненості влади щодо громадського контролю;

– наукове положення про необхідність чітко і конкретно визначити, до яких видів робіт і за якими критеріями можливо залучити засуджених, яким за вчинення кримінальних проступків призначене покарання у виді громадських робіт; забезпечення законодавчої визначеності сприятиме звуженню дискреційності (в тому числі й як умови вчинення корупційних правопорушень), а також посилить гарантії забезпечення права на повагу до гідності засуджених;

– теоретико-модельне бачення особливих правових наслідків вчинення окремих кримінальних проступків у контексті збройного конфлікту (зокрема, колабораційної діяльності, передбаченої ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України, а також порушення недоторканності житла (ч. 1 ст. 162 КК України), порушення недоторканності приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України) та самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ч. 1 ст. 197-1 КК України)) як елементу реалізації концепції перехідного правосуддя, що передбачає застосування амністії та звільнення від кримінальної відповідальності як чинників соціального примирення;

– розуміння юридичного феномену квазіповторності кримінальних проступків в ситуації відсутності чіткої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК на ознаку повторності (ч. 2 ст. 309 КК України) й криміналізації фактичної повторності через темпоральну прив'язку нового кримінального проступку до певного строку, який не минув після вчинення першого; квазіповторність кримінальних проступків тягне за собою правовий наслідок у виді обтяження відповідальності через трансформацію кримінального проступку у злочин;

– наукові позиції щодо доцільності розширення переліку передумов застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, зокрема у разі вчинення уповноваженою особою юридичної особи окремих кримінальних правопорушень (кримінальних проступків та злочинів) проти

довкілля та у сфері господарської діяльності (ч. 1 ст. 201-2, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 213, ст. 232 КК України);

- система наукових поглядів про те, що до юридичної особи застосовуються примусові заходи кримінально-правового характеру, тобто засоби державно-владного реагування, які за своєю суттю є проявом квазікримінальної відповідальності, яка відрізняється від традиційної кримінальної відповідальності фізичної особи – суб'єкта кримінального правопорушення (кримінального проступку або злочину);

- визначення поняття заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, під якими запропоновано розуміти визначені законом різновиди засобів державно-владного реагування на кримінальні правопорушення з боку юридичних осіб, тобто на випадки вчинення її уповноваженими особами певних кримінальних правопорушень, визначених у ст. 96-3 КК України, що тягнуть негативні для юридичної особи кримінально-правові наслідки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері для продовження наукових досліджень проблем кримінального законодавства в частині регулювання правових наслідків вчинення кримінальних проступків (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Кримінологічної асоціації України від 28.09.2023 року);

- у сфері правотворчості для подальшого удосконалення правового регулювання призначення покарань, звільнення від кримінальної відповідальності, застосування інших заходів кримінально-парвового характеру до осіб, які вчинили кримінальні проступки, а також застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, службові особи яких від імені та в інтересах таких осіб вчинили кримінальні проступки;

- у правозастосуванні використання одержаних результатів дозволить удосконалити окремі аспекти кваліфікації кримінальних проступків (зокрема

випадків їх множинності), а також визначення адекватних правових наслідків, що настають за їх вчинення;

– в освітньому процесі матеріали дисертаційного дослідження, можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників, а також при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості» (Акт впровадження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 02.10.2023 року).

Апробація матеріалів дисертації. Дисертаційне дослідження обговорювалось на засіданнях кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ. Окремі його результати оприлюднені на таких наукових заходах: 1) міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 27 листопада 2020 р.); 2) науково-практична конференція «Актуальні питання діяльності суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19» (м. Харків, 26 лютого 2021 р.); 3) науково-практичній конференції «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (м. Харків, 2 квітня 2021 р.); 4) науково-практичній конференції «Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації» (м. Харків, 16 квітня 2021 р.); 5) науково-практичній конференції «Економічна безпека держави в контексті національних інтересів» (м. Харків, 23 квітня 2021 р.); 6) міжнародна науково-практична конференція «Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення» (м. Одеса, 28 травня 2021 р.); 7) міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 19 листопада 2021 р.); 8) міжнародна науково-практична

конференція «Університетський розвиток університетської науки і освіти: глобальний і національний вимір змін» (м. Київ, 17–18 березня 2022 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у п'ятнадцяти наукових працях, у тому числі шести наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук (категорії «Б»), одній статті, опублікованій в іноземному науковому періодичному виданні, восьми тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації визначені її метою і задачами. Робота складається з анотації, вступу, 3 розділів, що вміщують 6 підрозділів, висновки до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел 3 додатків.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

1.1 Поняття, система та види кримінальних проступків

З моменту набуття чинності КК України в 2001 році в нього було внесено понад тисячу змін і доповнень складів злочинів, посилення кримінальної відповідальності за окремі суспільно небезпечні діяння, уточнення ознак тих чи інших кримінальних правопорушень.

Серед нововведень до КК України, на думку дисертанта, найбільш значним є впровадження інституту кримінальних проступків, яке започатковане 1 липня 2020 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень».

Новації введення в дію кримінальних проступків охопили не тільки кримінальне законодавство, а й кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче, адміністративне та інші галузі права. Відтак можна говорити про те, що цей крок був не тактичним, а стратегічним, свідчить про корегування кримінально-правової політики держави, що в умовах війни набуває виняткової значущості.

В цьому контексті правий, на нашу думку, Ю. В. Орлов, який стверджує, що коли йдеться про будь-яку правову політику, то вона має охоплюватись всім механізмом правового регулювання та правового впливу, втілюватись у них. Тож не лише правотворчість має перебувати у фокусі кримінально-правової політики, а й, щонайменше, правореалізація, правозастосування [129, с. 41], а також, як переконливо доводить П. Л. Фріс [220, с. 18–54], – ідеологія як вимір, субстрат правової свідомості й культури. Не секрет, що рівень безпосередніх правозастосувачів здатен «поставити хрест» на цілепокладанні умовного законодавця (ініціаторів, розробників проєктів законів про

кримінальну відповідальність), адаптуючи, підминаючи практику застосування кримінального закону під власні орієнтири, спроможності, можливості [129, с. 41]. Саме тому реальна політика не може і не має завершуватись на правотворчому елементі, а сягати правозастосування, зв'язуючись на цьому рівні з іншими компонентами державної політики (освітньої, просвітницької, іншої гуманітарної, кримінологічної тощо). Відтак, слід підтримати тих вчених, які зазначають, що кримінально-правова політика виражається в нормах законодавства про кримінальну відповідальність, практиці їх застосування (а також реалізації), рішеннях офіційного тлумачення Конституційним Судом України кримінально-правових норм, постановах Пленуму Верховного Суду з питань застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність, судових рішеннях Верховного Суду України з приводу неоднакового застосування норм матеріального права [98, с. 31–32; 129, с. 41].

В такому розумінні запровадження інституту кримінальних проступків є одним з повноцінних елементів кримінально-правової політики держави, що сягає рівня правової ідеології та аксіології, візуалізується у категоріях гуманізму, що набуває виняткової значущості саме в умовах воєнного стану та «з прицілом» на повоєнний перехід, тобто перехідне правосуддя й примирення

Забезпечення справедливого кримінального переслідування є стійким та безальтернативним, одним з базових елементів перехідного правосуддя, про яку б модель і яку б державу не йшлося. І на це є свої причини: вимога справедливості у контексті масштабних й тяжких людських страждань, спричинених війною, конфліктами, неодмінно спирається на ресентимент, прагнення помсти, відплати. Й це прагнення, як правило, є неодностороннім, фіксується з боку всіх сторін конфлікту. Загострюється воно ефектами конкуруючою віктимності, відмінним баченням причин конфлікту, особливостей його перебігу, причин безпосередньої травматизації (смертей, руйнувань тощо). Саме тому перехідне правосуддя розглядається як цілісна та ціннісна концепція, в якій кримінальне переслідування не мислиме у відриві

від встановлення історичної правди, установкою на примирення заради спільного й мирного майбутнього [130, с. 192].

З урахуванням цього дослідники перехідного правосуддя невід'ємним елементом складової кримінального переслідування, як правило, розглядають інструменти, що дозволятимуть уникати необґрунтованості, надмірності репресій з огляду на потребу у примиренні [130, с. 192]. З таким підходом важко не погодитись. Ба більше: саме реалізація цілей кримінально-правового регулювання через використання інституту кримінальних проступків, виділення особливих правових наслідків вчинення проступків в контексті збройного конфлікту та перехідного правосуддя (про що більш детально – далі за текстом) може послугувати одним з тих інструментів, завдяки застосуванню якого вдасться уникнути надмірної репресивності.

Отже, запровадження кримінальних проступків було обумовлено тим, що одним із напрямів кримінально-правової політики є гуманізація караності за вчинення протиправних діянь невеликої суспільної небезпечності.

Впровадження кримінальних проступків вплинуло фактично на всі сфери правоохоронної та правозахисної діяльності держави, оскільки нормативні акти, які регулюють вказані види державної діяльності були приведені у відповідність з вказаним вище законом України.

П. В. Хряпінський зауважує, що гуманізація кримінального законодавства на певному етапі розвитку національної державності є об'єктивною необхідністю, яка зумовлена політичними, економічними, організаційними, світоглядними, духовними змінами у суспільному житті. Крок за кроком законодавець запроваджує певні новації у кримінальному законодавстві, що торкаються криміналізації та педалізації суспільно-небезпечних діянь, встановлює нові кримінальні покарання, що не пов'язані із позбавленням засудженого особистої свободи, передбачає новітні способи вирішення кримінально-правових конфліктів, що забезпечують повне відшкодування потерпілому заподіяної фізичної, майнової, моральної та іншої шкоди [227, с. 5].

Кримінально-правова політика Української держави реалізується через відповідні закони та інші нормативно-правові акти, концепції, програми рішення центральних органів виконавчої влади. Кримінально-правова політика держави в найбільш концентрованому вигляді виражена в кримінальному законодавстві. Центральним питанням кримінально-правової політики держави є запобігання злочинам, в т.ч. і шляхом гуманізації кримінальної відповідальності [227, с. 5].

У Великій українській юридичній енциклопедії гуманізм визначений як основоположний принцип права, що являє собою систему світоглядних, соціально-правових цінностей, антропологічною основою яких є людська гідність, яка виявляється в основних правах та свободах людини. Гуманізм як ідеологія розвитку сучасного суспільства глибоко проник в його структуру, став ціннісною основою, на якому розвивається більшість сучасних соціальних інститутів. Сутністю гуманізму в усі часи залишається людина, її потреби та інтереси, що розглядається крізь призму самоцінності людського життя. Гуманізм є такою культурологічною детермінантою, яка визначає основні соціальні цінності, а отже, основні принципи і норми за якими функціонує суспільство [35, с. 77].

Під поняттям «гуманізм» розуміють «людяність», що виражає особливе значення цінності людини та сприяння людям (як індивідуально, так і групам). Поняття гуманізму, як суспільного явища, вперше з'явилося в епоху Відродження. На той час людство накопичило досить вагомий надбання в культурі, мистецтві, природних та суспільних науках. Це була епоха заперечення норм життя середньовіччя з його жорстокістю людей, один до одного, до природи, міждержавними війнами, переходу до нових стосунків. Таким чином, в історії людства з'явилась нова ідеологія, яка почала відстоювати найкращі сторони в стосунках між людьми, яка заперечувала нерівність людей в фінансовому, майновому та в інших відносинах. Ідея гуманізму полягає в закріпленні норм людяності в суспільстві, в звільненні людини від рабського, феодального способу мислення [52].

В Енциклопедії сучасної України гуманізм (від лат *humanus* – людський, людський) визначений як явище культури епохи Відродження, що полягало в новому ставленні до феномену людини: культурна і соціально-політична орієнтація на вищу цінність людини, особистості [53]. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, гуманізм – це ставлення до людини, пройняте турботами про її благо, повагою до її гідності, людяність. Гуманізм, як правове явище, будується на принципах законності, рівності громадян перед законом, демократизму, справедливості, невідворотності покарання, гуманному ставленні до людини [36, с. 225–228].

В Юридичній енциклопедії гуманізм у праві визначено як одна із найсуттєвіших органічно властивих праву якостей. У філософському і соціологічному розумінні право - загальна міра свободи, рівності та справедливості у суспільстві, яка повинна визначити конкретний зміст кожної конкретної правової норми. Саме такі соціальні цінності як свобода, рівність, справедливість становлять сутність гуманізму. Право, це насамперед, система поведінкових стандартів, за якими члени суспільства можуть діяти у відповідних ситуаціях, щоб їхні інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, держави та громадськими інтересами [251, с. 660].

Сучасний гуманізм, як прояв світогляду, проник в усі сфери суспільного життя, але особливого значення він набуває в галузях системи права, зокрема, в кримінальному праві, яке покликане охороняти життя, здоров'я, честь і гідність особи, охороняти права і свободи людини і громадянина від суспільно небезпечних діянь. Гуманізм, як принцип права, закріплений в ст. 3 Конституції України, в якій зазначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [84]. Тож з упевненістю можна вважати, що гуманізм є

загальноправовим принципом, який поширюється і на спектр принципів кримінального права.

О. Олійник зауважує, що принципи кримінального права – це основоположні засади, керівні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві. Під принципом гуманізму прийнято розуміти основоположний принцип права, який визнає саму цінність людини, її гідність, права та щастя, виявлення своїх здібностей [127, с. 286].

Гуманізм кримінального права має бінарну сутність. З одного боку він звернений, насамперед, носіїв охоронюваних прав і свобод людини і громадянина (себто до потенційного та реального потерпілого), інтересів суспільства і держави. А з іншого – до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Гуманізм кримінального права України проявляється в забороні жорстоких, болісних тілесних покарань, що спричиняють фізичні страждання людини, в утвердженні поваги до людської гідності, в гарантіях, передбачених законом для всіх учасників кримінально-правових відносин, в тому числі і для особи, що вчинила кримінальний проступок, чи інше кримінальне правопорушення. Гуманізм кримінального права проявляється також у справедливості покарання, у відповідності виду та розміру покарання стороною суспільної небезпеки. Проявами гуманізму в кримінальному законодавстві є передбачення в законі можливості звільнення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення від відповідальності, застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Обмежувальні заходи, інші заходи кримінально-правового характеру, звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів медичного та виховного характеру.

Л. Ю. Тімофєєва вважає, що Кримінальний кодекс України необхідно сприймати як гарантію забезпечення певних прав людини за допомогою обов'язку інших не порушувати, оскільки за це передбачена певна

кримінально-правова реакція (у вигляді кримінальної відповідальності, покарання тощо). Принцип гуманізму потерпілого реалізується в положеннях, закріплених в ст. 46, п.п. 4, 6–9, ч. 1. ст. 67, п. 1. ч. 1 ст. 76 КК України, а також у санкціях статей, які передбачають відповідальність за злочин з безпосереднім потерпілим [210, с. 95].

В. М. Попович і В. Б. Дацюк зазначають, що принцип гуманізму кримінального закону має дві взаємодоповнюючі сторони:

- гуманізм кримінального права проявляється, насамперед, у забезпеченні охорони прав і свобод людини від злочинних посягань;
- гуманізм відносно особи, що вчинила злочин (злочинець також є людиною і ставлення до нього має бути людським) [146, с. 406].

Принцип гуманізму в кримінальному праві формально не відображений, як принцип кримінальної відповідальності, але він достатньо розроблений у теорії кримінального права, образно кажучи, «розміщений» в різних нормах КК України та широко використовується в практичній діяльності правоохоронних органів та органів правосуддя.

Положення КК України щодо визнання кримінальним правопорушенням лише діяння, яке прямо передбачене законом, обмежує сваволю у правозастосуванні, свідчить про демократизм і гуманізм кримінального права.

Розглядаючи впровадження інституту кримінальних проступків в кримінальне право як напрям його гуманізації, необхідно враховувати завдання кримінального законодавства. В ст. 1 КК України вказано, що завданням кримінального законодавства є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінальних правопорушень, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальних правопорушень [101].

Гуманізація кримінального законодавства поширюється не тільки на кримінальне право, а й зачіпає кримінально-процесуальне, кримінально-

виконавче законодавство, закони про поліцію, прокуратуру, адвокатуру, оперативно-розшукову діяльність, судоустрій тощо. Впровадження кримінальних проступків вплинуло фактично на всі сфери правоохоронної та правозахисної діяльності держави, оскільки нормативні акти, які регулюють вказані види державної діяльності були приведені у відповідність із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [158].

Метою вказаного Закону було продовження гуманізації кримінального законодавства шляхом перетворення окремих нетяжких злочинів на кримінальні проступки. Запровадження інституту кримінальних проступків в кримінальне законодавство України обумовлене, таким чином, прагненням України наблизитись до міжнародних стандартів в кримінальному праві.

Наголосимо, що запровадження інституту кримінальних проступків в українському кримінальному законодавстві не було спонтанним чи неочікуваним. Він був передбачений ще в нормах Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого у 2012 році. Впродовж кількох років велися дискусії в наукових колах та серед практиків і в законодавчому органі – Верховній Раді України про те, якими мають бути протиправні діяння, що підпадають під поняття «кримінальних проступків». Загальна частина КК України не містила визначення самого поняття «кримінальний проступок», що робило неможливими застосування норм процесуального законодавства про спрощений порядок досудового розслідування частини злочинів менш тяжкого характеру.

Закон України «Про внесення змін в деякі законодавчі акти України стосовно спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» привів норми КК України до узгодження з нормами Кримінального процесуального кодексу України, а інститут кримінального проступку нарешті почав діяти на загальнодержавному рівні.

Проявом гуманності є те, що за готування до вчинення кримінального проступку (на відміну від злочину) особа не притягатиметься до відповідальності. Законодавець, пом'якшуючи покарання, переніс злочини невеликої тяжкості в категорію проступків, обґрунтовуючи можливість і доцільність такого поділу на існуючу значно меншу ступінь суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості порівняно із злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами [62]. Гуманним актом прийняття законодавства про кримінальний проступок є спрощена процедура їх розслідування.

Гуманізм відображений в самій назві Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Нетяжкі злочини, які за новим законом стали проступками, становлять майже 50 % від загальної кількості складів кримінальних правопорушень, визначених у Кримінальному кодексі. В окремих регіонах (за наявними статистичними даними) в загальній кількості розслідуваних кримінальних правопорушень проступки складають понад 50 %. Законодавець небезпідставно вважає, що спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних проступків сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства. За новим законом вони проводитимуть розслідування проступків за скороченою процедурою у формі досудового дізнання, тривалість якого не повинна перевищувати 1 місяця з дня вручення особі повідомлення про підозру. Спрощення порядку досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання усуває зволікання, посилює захист потерпілого, сприяє оперативності встановлення всіх обставин у провадженні, що є гуманним стосовно всіх учасників кримінального процесу [62].

Впровадження кримінальних проступків в окрему групу кримінальних правопорушень сприяє розвантаженню судів та спрощує, як вже було сказано, процедуру досудового розслідування даної категорії кримінальних правопорушень.

На основі ч. 1 ст. 299 КПК України до осіб, що вчинили кримінальні проступки, такий запобіжний захід, як тримання під вартою, не застосовується, що також є актом гуманності.

Впровадження інституту кримінальних проступків є проявом гуманізації кримінального законодавства, оскільки відповідними змінами посилюється забезпечення прав людини в процесі досудового розслідування, зокрема, затримувати особу, яка вчинила кримінальний проступок, можна лише у виключних випадках передбачених законом.

До особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального проступку може бути застосовано тільки два види запобіжних заходів - особисте зобов'язання та особиста порука.

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк вважають, що гуманізм в кримінальному праві – це не тільки мінімум репресій та її максимальна м'якість. Цей мінімум та м'якість репресій мають бути сумісними з завданням охорони суспільства від кримінальних покарань. В кримінально-правовій літературі надмірна гуманізація зазнає виправданої критики, оскільки загрожує кризою гуманності. Якщо вчасно не ухвалювати послідовних (у т.ч. жорстоких) заходів, то суспільство поступово сповзе в кримінальну кризу - і тоді наджорсткий репресивний метод починає видаватися усім єдиним засобом реагування [63].

Основні ідеї введення інституту кримінальних проступків полягають у тому, щоб: 1) більш точно класифікувати кримінальні правопорушення за ступенем їх суспільної небезпеки; 2) максимально диференціювати покарання для засудженого, зробивши його найбільш справедливими і гуманним; 3) звільнити засуджених за кримінальні правопорушення невеликої або середньої тяжкості, які вчинили їх вперше, від подальшого інституту судимості, який робить негативний вплив на подальшу долю людини, найчастіше змішуючи осіб на вчинення нових кримінальних правопорушень.

Чинним кримінальним законодавством України передбачена досить широка система заохочувальних цілей для осіб, засуджених за вчинення

кримінального проступку, що виражається у менш суворому покаранні, порівняно з покаранням за вчинення злочинів, можливості застосування для засудженої особи умовно дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, або звільнення від відбуття покарання з випробуванням та застосуванням інших заходів кримінально-правового характеру.

Скорочення термінів розслідування та судового розгляду дає можливість потерпілим швидше отримати компенсацію збитків, завданих внаслідок вчинення кримінальних проступків, що є також проявом гуманізму [62]. Удосконалення протидії кримінальним правопорушенням, посилення захисту прав і свобод людини, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів із забезпечення публічної безпеки та порядку також можна вважати проявом гуманізму в державно-правовій політиці.

Г. П. Власова зауважує, що кримінальні проступки позитивного вплинули на ефективність системи в цілому. Основні завдання, які стояли перед введенням кримінальних проступків, такі як: гуманізація кримінальної відповідальності; пришвидшення розслідування та судового розгляду нетяжких кримінальних правопорушень; розвантаження слідства для більш якісних розслідувань тяжких та особливо тяжких злочинів, оптимізація використання ресурсів судів тощо виконані. Щодо практичного впливу кримінальних проступків на ефективність досудового розслідування можна виділити: швидкість розслідування, обсяг ресурсів, які витрачаються на розслідування; якість досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проступків покаже певний проміжок часу, який дозволить зробити перші висновки, оцінити наявні успіхи та недоліки та вчасно скорегувати [41, с. 154].

Гуманізація кримінального законодавства - це таке його перетворення, яке визнавало б людину з властивими їй особливостями, інтересами та потребами і переслідувало б мету як найповнішого забезпечення її прав та свобод [221, с. 162]. П. Л. Фріс наголошує, що гуманізація у його загально

філософському розумінні виражається у визнанні цінності людини як особи, її права на вільний розвиток, прояв своїх здібностей, в пошані та захисті гідності прав і свобод особи. Гуманізація затверджує благо людини як критерій оцінки всіх суспільних відносин [104, с. 162].

Підтвердженням гуманізації кримінального законодавства, як тривалого процесу, а не короткочасної кампанії, є коефіцієнт судимості на 10 тис. середньорічного населення України.

Коефіцієнт судимості в другій половині 1990-х років становив 40-50, а в середині 2000-х років 34-37 засуджених на 10 тис. середньорічного населення.

Кількість засуджених в Україні від 1990 року (104 тис. осіб) поступово зростала, була найбільша в 1996–2000 роках (230-240 тис.) і відтоді знижується. Станом на кінець 2019 року кількість засуджених в Україні становила 55 тисяч осіб [181].

Для порівняння доцільно звернутись до наступних статистичних даних:

Рік	Злочинів	Потерпілих	Кількість ув'язнених
2016	59264	99307	69997
2017	523911	117943	60399
2018	487133	117071	57100
2019	444130	109825	550781

За даними Державної судової адміністрації у 2021 році за вироками, що набрали законної сили засуджено 64,1 тис. осіб проти 67,5 тис. засуджених в 2020 році, що менше на 5,1%, за вчинення кримінальних проступків засуджено 26,1 тис. осіб, що менше на 5,5%, ніж в 2020 році (27,6 тис.), або 40,8% від кількості засуджених за всі види кримінальних правопорушень [203].

Отже, запровадження інституту кримінальних проступків було основною метою змін, внесених до КК України за останні довоєнні роки і орієнтоване на подальшу гуманізацію кримінального законодавства позитивно відобразилося на стані запобігання і протидії кримінальним правопорушенням в Україні.

Зауважимо, що вивчення правових наслідків вчинення кримінальних проступків потребує використання як теоретичних знань, так і збирання інформації про практичне використання норм кримінального законодавства про кримінальні проступки, узагальнення, аналізу, пояснення, визначення класифікації та кваліфікації суспільно небезпечних діянь, які мають ознаки кримінальних проступків.

Наукове пізнання правових наслідків вчинення кримінальних проступків може бути реалізоване шляхом аналізу поняття, системи та питань класифікації і кваліфікації кримінальних проступків, з'ясування місця кримінальних проступків в структурі кримінального законодавства України, виявлення суспільної небезпечності кримінальних проступків як підстави кримінальної відповідальності за їх вчинення та розгляду системи правових наслідків вчинення кримінальних проступків.

Дослідження правових наслідків кримінальних проступків можливо лише з використанням загальнотеоретичних засад наукового пізнання, оскільки таке дослідження має охоплювати не тільки питання кримінального права, а й кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, статистичної інформації, діяльності судових органів, соціології, педагогіки, психології, психіатрії та інших галузей науки, а предметом дослідження є правові наслідки вчинення сотні тисяч суспільно небезпечних діянь, які законом визначені як кримінальні проступки.

Законодавством України передбачено різні види юридичної відповідальності за вчинення різного роду протиправних дій. При цьому виділення з передбачених КК України системи кримінальних правопорушень деяких менш небезпечних діянь у групу кримінальних проступків та встановлення правових наслідків, які відрізняються за ступенем, тривалістю, характером обмежень прав та свобод правопорушника від правових наслідків вчинення особою злочину, дозволило певною мірою знизити офіційний рівень (умовно кажучи) криміналізації суспільства, гуманізувати законодавство в сфері протидії злочинності. Як зазначає О.М. Шамрай, питання

запровадження кримінальних проступків у законодавстві України про кримінальну відповідальність було доволі актуальним і зумовлене одним з напрямів кримінально-правової політики Української держави, який полягає в гуманізації кримінальної відповідальності [233, с. 356].

Запровадження до національної правової системи інституту кримінальних проступків спричинило виникнення низки проблем як теоретичного, так і суто прикладного характеру, в тому числі й в контексті розмежування проступків та злочинів, правильного визначення правових наслідків вчинення кримінальних проступків.

Категорія «наслідки» у її застосування до кримінальних проступків має бінарний характер: і як негативних наслідків, які проявляються в порушенні прав іншої фізичної чи юридичної особи, завдання їм матеріальної чи моральної шкоди, і як правовий наслідок для винної особи, пов'язаної з нею юридичної особи.

Відповідно до ст. 12 КК України кримінальні проступки виділені із системи кримінальних правопорушень, виходячи з санкції, виду розміру основного покарання, фактично за рахунок колишньої юридичної категорії – злочинів невеликої тяжкості. «Кримінальним проступком є передбачене цим кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інші покарання, не пов'язане з позбавленням волі» (ст. 12 КК України) [101].

В науковій літературі небезпідставно зазначається: «Кримінальні проступки складають певну підсистему, яка входить до системи Особливої частини КК України, що являє собою науково обґрунтоване розміщення норм, які визначають відповідальність за ті чи інші кримінальні правопорушення, за певними групами (розділами) залежно від спільності родового об'єкта, а також один щодо іншого в середині кожної групи (розділу). Система Особливої частини КК України складається з 20 розділів, в середині яких розміщені і

норми, які визначають кримінальні проступки і відповідальність за їх вчинення» [118, с. 176]. З цією думкою варто погодитись і підтримати її.

«У буквальному розумінні система – це ціль, що складається з певних частин. Виходячи з такого твердження, можна визначити систему кримінального права, як певний порядок розміщення законодавчих актів у Кримінальному кодексі України» [93, с. 21]. Кримінальний проступок обумовлюється наявністю норми кримінального закону, правопорушення і покарання. Відповідальність за вчинення кримінального правопорушення завжди індивідуальна і залежить від обставин та наслідків вчинення злочину чи кримінального проступку [93, с. 21].

Правові норми, що регулюють правові відносини в сфері кримінальних проступків, об'єднуються в межах кримінального права в певну систему, яка характеризується внутрішньою єдністю та узгодженістю, що проявляється в несуперечності норм щодо ознак кримінальних проступків, відповідальність за їх вчинення та класифікації за окремими видами. Система кримінальних проступків є підсистемою кримінального права, як галузі системи права України.

В «Юридичній енциклопедії» система права визначена як «об'єктивно зумовлена і узгоджена в її складових частинах внутрішня організація права тієї чи іншої держави. Основними структурними елементами системи права є: норми права, інститут права; галузі права. Кожна норма права входить до певної галузі чи інституту права. Головними критеріями для поділу норм системи права за галузями є предмет правового регулювання і метод правового регулювання. У межах галузей права виділяють інститути права, якими певні види однорідних суспільних відносин» [251].

У «Великій українській юридичній енциклопедії» зазначено, що система права має наступні ознаки, а саме вона є системним утворення, тобто має загальні властивості будь-якої системи, їй притаманна цілісність, яка полягає в тому, що всі елементи, об'єднуючись між собою, утворюють єдине ціле; узгодженість, яка відображає право як таке об'єднання елементів, що

складається із взаємодіючих і взаємопов'язаних норм, принципів, інститутів, галузей права; внутрішня структурованість (організованість), що означає об'єднання правових норм у різні за обсягом осередки з урахуванням відповідних критеріїв (наприклад, інститут кримінальних проступків – прим. авт.; має соціальну обумовленість, що виражається у взаємозалежності права та її зовнішнього середовища, система права є невід'ємною складовою соціально-правової реальності суспільства; система права є одночасно і стабільним, і динамічним утворенням, вона здатна до своєчасної саморегуляції в залежності від соціально-економічних та політичних умов суспільства; елементи системи права групуються за відповідними критеріями. Ознакою системи права, як галузі права є предмет правового регулювання, до якого входить певна сфера суспільних відносин, що регулюється відповідними нормативними утвореннями (відносини в царині життєдіяльності сім'ї регулюються нормами сімейного права, вчинення суспільно небезпечних діянь – нормами кримінального права тощо). Відтак, кримінальні проступки є предметом кримінального права, а суспільні правовідносини, що виникають у зв'язку зі вчиненням кримінальних проступків регулюються нормами кримінального права [35, с. 713–715].

Суспільним відносинам, які охоплюються інститутом кримінальних проступків, як предметом кримінального права, властива низка специфічних ознак, а саме: вони є найбільш значущими для суспільства в сфері захисту прав і свобод людини, законних інтересів юридичних осіб; вони мають однорідний, типовий характер, виникають в суспільстві шляхом цілеспрямованої діяльності (бездіяльності) людей, набувають стійкого, повторюваного проявлення і приводять до встановлення в певній площині суспільних відносин, типових правовідносин, що виникають у зв'язку зі вчиненням кримінальних проступків; що викликає необхідність суспільства в їхньому упорядкуванні нормами кримінального права; вони мають зовнішній прояв в діях чи бездіяльності і придатні для контролю з боку громадянського суспільства і уповноважених органів державної влади.

На думку М. М. Дмитрук та М. П. Ігнатенко актуальність впровадження кримінального проступку, зазначаючи: «Це обумовлено певними внутрішніми системно-правовими передумовами. Вважається, що існування вказаних порушень виявляється у «трансформаційному» застосуванню інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування, недієвість окремих положень КК України, які встановлюють відповідальність за злочини невеликої тяжкості. Вказані прояви обумовлюються недодержанням законодавцем підстав організації. В цілому, це призводить до врегулювання вказаних соціальних конфліктів цільовими, директивними засобами соціального регулювання, що негативно впливає на дієвість КК України та має істотні латентні наслідки для правової системи суспільства» [59. с. 39].

Аналізуючи відомості про кількість зареєстрованих кримінальних проступків та результати їх досудового розслідування на 2022 рік, можна бачити певне скорочення їх кількості з 100707 в 2021 році до 73543 [202].

Найбільш поширеними є кримінальні проступки проти власності, кримінальні проступки в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні проступки проти здоров'я населення, кримінальні проступки проти життя та здоров'я особи, кримінальні проступки проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні проступки проти журналістів [71].

Прості склади кримінальних проступків, як кримінальних правопорушень, передбачені в 96 статтях Особливої частини КК, більшість з яких має кілька форм (проявів) суспільно небезпечного діяння. В 11 випадках склади кримінальних проступків мають кваліфікуючі ознаки, зокрема, ч. 2 ст. 154, ч. 3 ст. 159-1, ч. 2 ст. 164, ч. 2 ст. 165, ч. 3 ст. 171, ч. 2 ст. 173, ч. 2 ст. 192, ч. 2 ст. 343, ч. 3 ст. 387, ч. 2 ст. 397, а також ч. 2 ст. 286-1 КК України [227, с. 10].

Запровадження інституту кримінального проступку було передбачене ще Концепцією реформування кримінальної юстиції, схваленої Рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15 лютого 2008 р. [181], а реалізоване тільки у 2018 р. З того часу існування цього правового інституту підтвердило, на нашу думку, першочерговий задум законодавця: розвантажити органи досудового слідства, сприяти подальшій гуманізації кримінального законодавства.

При цьому цікаво звернути увагу, що в Указі Президента України про затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008. наводилось таке визначення: «Кримінальні (підсудні) проступки: 1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; 2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо)» [181]. Зрештою, від ідеї переміщення відповідних норм про відповідальність за адміністративні правопорушення до категорії кримінальних проступків у КК відмовились. Натомість цю категорію, як зазначалося нами вище, наповнили ті діяння, які складали злочини невеликої тяжкості.

Поняття «кримінальне правопорушення» вперше законодавчо було запроваджене в КПК України, прийнятому в 2012 році. Кримінальні проступки і злочини є окремими видами кримінальних правопорушень, вони відрізняються один від одного ступенем суспільної небезпечності, яка залежить від особливостей об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, що виражаються у карності за вчинення кримінального проступку як кримінального правопорушення.

Здійснене нами дослідження дозволяє стверджувати, що кримінально-правові норми, в яких закріплені ознаки складів кримінальних проступків, можуть розглядатися як система, центруючим елементом якої є ідея гуманізації кримінально-правової політики України, наближення її до цивілізаційних стандартів країн-членів Європейського Союзу, а також оптимізація діяльності правоохоронних органів й підвищення за рахунок цього ефективності правового регулювання загалом.

Певна річ, варто також визнати і ту недоречність, яка склалася у вітчизняній правовій системі через деяке «випередження» процесуальною галуззю права галузі матеріальної. Так, дійсно, категорія «кримінальний проступок» з'явилася спочатку у Кримінальному процесуальному кодексі України. І тільки через 6 років відповідне унормування відбулося й в Кримінальному кодексу. Багато хто вбачає в цьому елемент хаотичності в політиці протидії злочинності. Імовірно, так воно і є. Однак є і зворотний бік цієї хаотичності, чи-то пак мережевої організації: інноваційні тенденції можуть зародитися у будь-якій галузі права й сформувати системоутворююче начало для міжгалузевих зв'язків, цілей, механізмів. Так, зокрема, відбулося й з інститутом кримінальних проступків, який фактично набув значення міжгалузевої системи. І це є зовнішній вираз системності. Внутрішній й же вираз знаходить свою візуалізацію через процес та наслідки класифікації.

У Великій українській юридичній енциклопедії вказано, що класифікація кримінальних правопорушень це їх розподіл на певні групи (види) за окремими ознаками. Поняття «класифікація» походить від лат. *classis* - клас і *facio* - роблю та дослівно означає «робити класи». Класифікація - це система розподілу пріоритетів, явищ та понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями [34, с. 416].

Кримінальний кодекс України в ст. 12 (класифікація кримінальних правопорушень) встановлює наступну класифікацію кримінальних правопорушень: кримінальні проступки та злочини нетяжкі, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини.

Класифікація кримінальних правопорушень є основоположною для визначення підстав кримінальної відповідальності за готування до вчинення кримінальних правопорушень, встановлення ознак, що виключають наявність кримінального правопорушення, ознак злочинної організації, підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності та покарання і його відбування, підстав призначення покарання та застосування окремих видів покарань та інших важливих умов для оцінки вчиненого діяння.

Т. Павлюковець зауважує: «Тяжкість кримінального правопорушення впливає на все, починаючи від термінів погашення судимості, залежно від тяжкості вчиненого діяння, застосування процедур звільнення від кримінального покарання, питань, пов'язаних із застосуванням запобіжних заходів і негласних слідчих (розшукових) дій та закінчуючи питанням міжнародного співробітництва» [135]. У зв'язку з цим правильне визначення виду кримінального правопорушення, а в межах виду – адекватна оцінка класифікаційної групи кримінального проступку, впливає серед іншого і на кваліфікацію, сприяє усуненню затягування розслідування нетяжких та тяжких злочинів та необґрунтованої тяганини при розслідуванні особливо тяжких злочинів.

У кримінальному праві класифікація кримінальних правопорушень, включаючи і кримінальні проступки, проводиться за різними підставами: за ознаками та видами об'єктів злочину; за формою вини; за мотивами вчинення; за характером і ступенем суспільної небезпеки.

За ознаками та видами об'єктів посягання виділяють кримінальні правопорушення: проти життя та здоров'я особи; проти основ національної безпеки України; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; у сфері господарської діяльності; проти власності та інші.

Законодавча класифікація кримінальних правопорушень має значення для визначення виду і міри покарання за вчинення кримінального правопорушення, для звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Законодавча класифікація кримінальних правопорушень здійснена у ст. 12 КК України за однією з ознак - тяжкості правопорушення, в основу чого покладена ступінь його суспільної небезпеки, що виражається в санкціях статей [121, с. 47]. Натомість інші ознаки й критерії (як кримінально-правові, так і кримінологічні) можуть і мають використовуватись правозастосувачами, зокрема суддями. Типологізовані та алгоритмізовані класифікаційні процедури здатні спростити прийняття правового рішення у справі, врахувати об'єктно-предмету специфіку вчиненого кримінального проступку, особистісні риси правопорушника та, як наслідок, визначити оптимальні з точки зору досягнення цілей кримінально-правового регулювання у конкретній ситуації правових наслідків. Це стосується і фізичних, і юридичних осіб, про що більш детально – у наступних розділах цієї дисертації.

Зауважимо, що суспільна небезпечність кримінального проступку, як його оціночна якість, є різною і залежить від об'єкта посягання: посягання на заподіяння шкоди здоров'ю, загрози вбивством, проти власності, заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, тощо.

Оцінка суспільної небезпечності кримінального проступку залежить від: об'єкта посягання, його вагомості і значимості; шкоди, заподіяної кримінальним проступком; способу вчинення кримінального проступку; мотиву і мети вчинення.

Як і для злочину, для встановлення кримінального проступку є загальнообов'язковими: а) суспільно небезпечність; б) кримінальна протиправність; в) винність та караність діяння.

Сфера кримінального права є чи не найбільш динамічною за кількістю та характером законодавчих змін в Кримінальний кодекс України, прийнятий в 2001 р., за час його дій було внесено понад 1 100 поправок, змін та доповнень.

Вказані зміни становлять доволі великий за обсягом та складний за характером пласт юридичного матеріалу, в якому порушуються питання підстав, своєчасності та адекватності реакції законодавця на суспільно-політичні трансформації, тенденції та культури (яка часом вже межує із

субкультурою) у конструюванні нормативного матеріалу в межах законодавства про кримінальну відповідальність, практики його застосування, та - особливо в останні роки - конституційності окремих норм кримінального законодавства [42, с. 33].

Впровадження кримінальних проступків у кримінальне законодавство, як вважає В. А. Мисливий, їх виокремлення у рамках самостійної складової частин Кодексу або їх імплементація в його чинну структуру фактично вказують на створення нової моделі КК України [114, с. 84]. Запровадження кримінальних проступків в структуру чинного КК України в свій час породило широку дискусію про доцільність такого рішення. Зокрема, як наголошує вказаний дослідник, остаточна реалізація цієї ідеї вимагає ревізії чинного КК України та перегляду його внутрішньої структури з урахування злочинів та кримінальних проступків або прийняття окремого Закону України «Про кримінальні проступки» чи навіть створення Кодексу про кримінальні проступки [114, с. 84–85]. І це додатково актуалізує задачу цього дослідження щодо виявлення, опису, пояснення впливу інституту кримінальних проступків на положення КК України, що серед іншого регламентують правові наслідки їх вчинення для фізичних та юридичних осіб.

Не зайвим в цьому контексті буде наголосити і на тому, що з 24 лютого 2022 р. відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [175] в Україні введено режим воєнного стану. Вказаний закон визначив зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові заходи діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

У зв'язку з введенням в Україні воєнного стану тимчасово на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30, 34, 38, 39, 41, 44, 53 Конституції України, а також введені тимчасові обмеження прав і законних

інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану та Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні».

Водночас варто бути свідомими, що саме з 2014 року Україна протистоїть російській агресії. Ворог не обмежується військовими діями на лінії зіткнення, він здійснює атаки на об'єкти цивільної інфраструктури, нищить лінії транспорту та зв'язку, культурні, медичні і освітні заклади, комунальне та приватне житло.

Російська агресія проявляється не тільки на полі бою, а і в інформаційному просторі, намагаючись послабити моральну стійкість українського народу, чинить провокації в міжнародних політичних та економічних відносинах України. Відтак, війна РФ проти України внесла свої корективи в усі сфери суспільного і державного життя, в т.ч. і в сферу протидії злочинності, захисту прав і свобод людини. Державні органи, в т.ч. і правоохоронні органи вимушені працювати в екстреному режимі, в їх діяльності з'явилися нові функції і завдання, як-то: допомога біженцям і вимушено переміщеним особам, волонтерська і благодійна діяльність, контроль за дотриманням умов воєнного стану, виявлення колаборантів і зрадників, участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами ворога та безпосередня участь в бойових діях. Величезну роботу доводиться виконувати правоохоронним органам, насамперед, поліції у виявленні та фіксації воєнних злочинів, вчинених російськими окупантами. З початку вторгнення РФ в Україну зафіксовано 72 тис. воєнних злочинів, скоєних російськими військами [70].

Війна обумовила масовий від'їзд мільйонів громадян України з постійного місця проживання, де ведуться військові дії, в інші регіони, або за кордон, вони залишили своє житло, майно, транспорт часто без догляду, що спонукало вчинення багатьох кримінальних правопорушень, в т. ч. і

кримінальних проступків. Цей стан справ додатково диктує необхідність дослідження ефективності кримінально-правового регулювання в частині визначення правових наслідків вчинення кримінальних проступків.

1.2 Правові наслідки вчинення кримінальних проступків: підстави визначення та види

В ч. 1 ст. 2 КК України визначено: «Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом» [101].

Суспільна небезпечність кримінального правопорушення – це основна матеріальна ознака діяння (дії чи бездіяльності), яка розкриває його зміст, характер і полягає в тому, що діяння завдає або може завдати загрозу і створити істотну шкоду об'єктам, які охороняються кримінальним законодавством. Ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення це її кількісна характеристика, яка визначається інтенсивністю посягання і, головним чином, видом та розміром (обсягом) шкоди, матеріальних і моральних збитків, які завдаються охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам або ставить їх під загрозу спричинення такої шкоди.

Значення суспільної небезпечності полягає в тому, що вона центруючою, засадничою, базовою об'єктивною властивістю, наявність якої дає підстави говорити про діяння як про дійсне (*de lege lata*) або належне з правової позиції (*de lege ferenda*) кримінальне правопорушення, тобто є умовою його криміналізації, дає змогу класифікувати кримінальні правопорушення за ступенем тяжкості (ст. 12 КК України), визначає межу між кримінальним правопорушенням та іншими протиправними діяннями, зокрема, адміністративними проступками, і є однією із загальних засад призначення покарання відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, в якому

зазначено: «Суд призначає покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання» [101].

Залежно від характеру і ступеня суспільної небезпечності те чи інше діяння (дія чи бездіяльність) в конкретних умовах визначаються законодавством, як кримінальне правопорушення (кримінальний проступок чи злочин), адміністративне правопорушення, дисциплінарний проступок, цивільно-правове правопорушення тощо, що обумовлює різні види юридичної відповідальності, зокрема, кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову.

Суспільна небезпечність правопорушення є обов'язковою умовою визнання діяння кримінально-протиправним, вона є головним критерієм правової оцінки діяння (дії чи бездіяльності), на її обов'язковість вказує ч. 2 ст. 11 КК України, що «не є кримінальним правопорушенням дія чи бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки бідь-якого діяння, передбаченого цим кодексом, але через малозначимість не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяли і не могли заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі» [101].

Суспільна небезпечність кримінального правопорушення (кримінального проступку чи злочину) нерозривно пов'язана, обумовлюється суспільною небезпечністю особи правопорушника. Суспільна небезпечність особи правопорушника є ознакою, яка характеризує схильність особи до вчинення кримінального правопорушення.

Суспільна небезпечність кримінального правопорушення – обов'язкова ознака кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК) означає, що кримінальним правопорушенням визначається діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта правопорушення, яке заподіяло істотну шкоду суспільним відносинам (відповідно соціальним цінностям), охоронюваним кримінальним законом від злочинних посягань або ж створює реальну загрозу її заподіяння. Суспільна небезпечність є об'єктивною властивістю кримінального

правопорушення, органічно притаманна йому і виступає сутнісною його ознакою як неодмінним і обов'язковим атрибутом... Особливе значення для визнання діяння суспільно небезпечним мають характер та тяжкість (розмір, обсяг та вид) шкоди, що заподіюється дією чи бездіяльністю охоронюваним законом суспільним відносинам, чи створюється загроза її заподіяння. Шкода виступає основним і визначальним показником суспільної небезпечності кримінального правопорушення, як його матеріальні ознаки [34, с. 942].

У законодавчому розмежуванні кримінальних проступків і злочинів первинним (базовим) критерієм є відмінності у характері та/або ступені її суспільної небезпечності, що вже потім формально відтворюється у виді та розмірі покарання, передбаченого в санкції. Отже, кримінальні проступки відрізняються від злочинів *характером* (наприклад, на життя кримінальні проступки не посягають) та *нижчим ступенем* суспільної небезпечності.

Суспільна небезпечність кримінальних проступків, як і злочинів, полягає в тому, що вони завдають шкоду істотним суспільним цінностям, або можуть створити реальну можливість для спричинення такої шкоди. Суспільна небезпечність кримінальних проступків, як ознака кримінального правопорушення, виражається в тому, що це діяння заподіює або створює загрозу правам і свободам людини і громадянина, власності, громадському порядку та громадській безпеці, доктірлю, конституційному устрою України, миру, законним інтересам суспільства і держави. Б. С. Галушко зауважує, що найважливішими чинниками, які впливають на суспільну небезпечність, є цінності як соціально корисні надбання, необхідні або важливі для задоволення потреб соціально-економічних, політичних, матеріальних, духовних та культурних потреб суспільства, громадян, їх об'єднань, а також розмір шкоди, що їм спричиняється або загрожує діянням [43, с. 90–92].

Суспільна небезпечність кримінальних проступків досить складне соціально-правове явище, яке обумовлене великою різноманітністю протиправних посягань в межах кримінальних проступків на суспільні

відносини, охоронювані кримінальним законом, сукупністю об'єктивних і суб'єктивних ознак, притаманних кримінальним проступкам, розмаїттям суспільних цінностей, яким завдається шкода внаслідок вчинення кримінальних проступків, характером дії чи бездіяльності, способом і засобами, за допомогою яких вчиняються кримінальні проступки, місцем і часом їх вчинення, формою вини, метою та мотивами особи, що вчинила кримінальний проступок та наявністю певних невизначеностей, що містяться в кримінальному законодавстві.

М. І. Панов та С. О. Харітонов зазначали, що новели вказаного закону, у першу чергу, полягають у тому, що до змісту закону про кримінальну відповідальність вводиться нове поняття «кримінальне правопорушення» шляхом викладу положень ч. 1 ст. 11 КК України у новій редакції: «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення», а також визначено у ч. 1 ст. 12 КК, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. «Фактично такі зміни стосуються основоположних категорій кримінального права, що і стало обґрунтованою підставою визнання таких новел малою реформою кримінального законодавства України» [139, с. 15–16].

В цьому контексті зауважимо на тому, що пропозиції окремих науковців відмовитись у тексті кримінального закону від формально-матеріального визначення кримінального правопорушення на користь формального, тобто спираючись лише на ознаку кримінальної протиправності діяння (наприклад, деякі вчені визначають поняття суспільної небезпечності «штучно створеним рудиментом радянської правової системи» та пропонують замінити його на «безпеку людини, суспільства, держави та людства» [293, с. 121]), суперечить логіці як вказаної «малої реформи», так і базовим підставам криміналізації діянь. Вочевидь, без визнання (обґрунтування, розлогого доказування) й визначення суспільної небезпечності діяння неможливо адекватно реалізувати кримінально-правову політику. Більше того, неможливо навіть її сформулювати,

адже незрозумілим тоді виявляється її спрямованість. Крім того, відсутність вказівки на суспільну небезпечність як ознаки кримінального правопорушення, в тому числі й кримінального проступку, а також як базової підстави для їх криміналізації, криє в собі ризики посилення недемократичних тенденцій, використання кримінально-правової політики у корпоративних інтересах політичного істеблішменту, сприяння зачиненості влади до громадського контролю, зрештою – узурпації влади. Все це Україна вже проходила й двічі наступати на одні й ті самі «граблі» не варто. Тому відверто слабкою видається позиція криміналістів-легістів, що прагнуть відмовитись нехай від абстрактної, але необхідної категорії «суспільна небезпечність».

Суспільна небезпечність кримінального проступку є категорією кумулятивною, сенсово наскрізною для розуміння й визначення сутності інших його ознак. Цілком зрозуміло, що без утримання змісту суспільної небезпечності абсолютно безпідставними виглядають такі ознаки як протиправність та караність. Саме суспільна небезпечність є засадничою категорією, смислом унормування заборони на певний вид поведінки під загрозою покарання. Визначення ж суспільної небезпечності напряду залежить від тієї концепції об'єкту кримінального правопорушення, якої притримується дослідник. І це – досить широке поле для наукових дискусій. Свідомо уникаючи останніх, зауважимо, що ми стоїмо на позиції об'єкту кримінального правопорушення як соціального блага. Відтак і суспільна небезпечність діяння може розумітися як його об'єктивна здатність заподіювати істотну шкоду охоронюваному законом соціальному благу. Важливо також бути свідомим того, що в процесі криміналізації діянь у виді кримінальних проступків формалізації характеру та ступеню спричинення шкоди відповідному соціальному благу виступає базовою умовою як для оформлення кримінально-протиправності проступку, так і для його відмежування від злочину. Пеналізація кримінальних проступків, таким чином, є процесом вторинним, узалежненим від криміналізації. Визначення діяння як проступку має закладатися в процесі криміналізації, а не пеналізації

Принагідно зауважимо, що кримінальний проступок саме як вид кримінального правопорушення та його ознаки, за якими необхідно відмежовувати вказаний вид діяння від адміністративного правопорушення (проступку) та злочину, вдало дослідила досліджувала Д. І. Тімуш, яка наголошувала, що основною ознакою, яка виокремлює кримінальний проступок від інших правопорушень є ступінь його суспільної небезпечності [211].

Кримінальний проступок – це особливий вид кримінальних правопорушень, що відрізняються як вид адміністративних проступків, так і від, власне, злочинів. Його специфіка полягає у відносно невисокому рівні суспільної небезпеки, яка обумовлює необхідність визначення особливого режиму відповідальності [11].

Щоб встановити суспільну небезпечність кримінального проступку необхідно визначити найбільш суттєві властивості цього правового феномену, які власне і відрізняють його від інших кримінальних правопорушень.

О. З. Мармура слушно зауважує, що ознаки, які характеризують кримінальне правопорушення мають бути чітко визначені в тексті кримінального закону. Такі ознаки формулюються здебільшого при конструюванні диспозиції Особливої частини кримінального закону (всі ознаки, передбачені чинним КК України), рідше при регламентації Загальної частини (що використано рядом зарубіжних КК), та конструюванні санкцій (зокрема, такий спосіб доволі часто зустрічався у всіх попередніх кримінальних кодексах). В результаті такого визначення в тексті закону відповідні ознаки стають частиною правової норми, а відтак, вони набувають нормативного характеру. Звідси орган, який здійснює правозастосування, зобов'язаний врахувати в якості ознак, що кваліфікують правопорушення, лише ті обставини кримінального провадження, які чітко передбачені як такі у тексті кримінального закону [111, с. 298]

При всій масовості кримінальних проступків, кожний із них має індивідуальні ознаки, які виражаються, перш за все, через суспільну

небезпечність, а також суб'єктивну і об'єктивну сторони, мотив проступку, об'єкт посягання і особистість суб'єкта правопорушення. В той же час при всій індивідуальності кожного кримінального проступку їм притаманні і загальні ознаки, як окремому виду кримінальних правопорушень.

М. І. Панов та С. О. Харітонов слушно зауважили: «На ступінь суспільної небезпечності значною мірою впливають спосіб вчинення кримінального правопорушення (наприклад, фізичне насильство, погроза його застосування, загально-небезпечний спосіб, зловживання службовою особою своїм службовим становищем тощо), засоби і знаряддя, що використовуються для вчинення кримінального правопорушення (технічні пристрої, комп'ютери, підроблені документи, зброя та бойові припаси, вибухові речовини, наркотичні засоби, психотропні речовини тощо), обстановка, час та місце його вчинення. Водночас, ступінь суспільної небезпечності завжди знаходиться в єдності з характером суспільної небезпечності. У своїй сукупності вони уточнюють і доповнюють одна одну, що має важливе значення для визначення тяжкості кримінального правопорушення» [139, с. 17]. З висловленою позицією слід погодитись та підтримати її.

Як нами вже вказувалось, кримінальним проступкам, як і іншим кримінальним правопорушенням, властиве спричинення шкоди конкретному соціальному благу. Істотність шкоди може визначатися кількісно, розміром збитків, заподіяної потерпілому, інтенсивністю посягання, а також і якісно, в тому числі й коли потерпілий не є ознакою складу кримінального проступку. Наприклад, колабораційна діяльність, передбачена ч. 1 ст. 111-1 КК України. Визначення ступеня суспільної небезпечності виходить із загальних світоглядних позицій, визначених цінностей, пануючою в суспільстві та державному управлінні правовою ідеологією, наявними орієнтаціями та установками публічного адміністрування. Установка на людину, оперування принципом гуманізму, а також врахування системно-правових зв'язків із вже криміналізованими діяннями, що посягають на подібні чи споріднені об'єкти,

соціальні блага, мають у комплексі сприяти визначенню ступеня суспільної небезпечності. І навряд чи може бути наданий чітко артикульований з достатньою мірою формалізованості, класично-наукової вимірюваності перелік критеріїв для відмежування ступенів суспільної небезпечності діяння, по яким проходить межа між кримінальним проступком та злочином.

Особлива складність проблеми визначення санкцій як кримінального правопорушення у цілому, так і кримінального проступку зокрема, полягає у тому, що суспільна небезпечність конкретної кримінальної поведінки, яка і повинна завжди знайти своє цілковите відображення у санкції, являє собою специфічну об'єктивну категорію, не піддається чуттєвому сприйняттю, безпосередньому виваженню або вимірюванню. На цій підставі можна дійти висновку, що визначення чітких параметрів суспільної небезпечності, її характеру та ступеня традиційними для кримінально-правових досліджень методами практично неможливо. Тільки дослідження нових методів та методик, у тому числі й пов'язаних з математичним моделюванням, може забезпечити умови, коли санкція буде слугувати дієвою мірою суспільної небезпечності відповідного правопорушення та відображати в абстрактному виді підсумкову оцінку того виду правопорушення, за яке вона застосовується [186, с. 87]. На нашу думку, сприяти у реалізації цієї задачі здатне використання технології штучного інтелекту з розвиненими можливостями самонавчання та виявлення неявних, але соціально значущих зв'язків і категорій, що можуть впливати на визначення ступеня суспільної небезпечності як підстави для криміналізації діяння у виді кримінального проступку.

Водночас важливо також усвідомити й зв'язок суспільної небезпечності як підстави криміналізації діянь у виді кримінального проступку, та передбачених законом правових наслідків його вчинення. Певна річ, не тільки суспільна небезпечність, а й характеристики особи кримінального правопорушника, інших обставини мають враховуватись при визначенні відповідних правових наслідків. Втім, на наше переконання, саме суспільна

небезпечність, її характер та ступінь слугують базовою підставою як для криміналізації, так і для визначення формату державного реагування, себто системи правових наслідків.

Кримінальне право, як ніяк інша галузь права, мають конкретний системний характер. Перелік покарань, як і інших заходів кримінально-правового характеру, стосовно осіб які вчинили кримінальні правопорушення, носить вичерпний характер і може бути змінений лише в законному порядку.

Система покарань, як кримінально-правового реагування на вчинення суспільно небезпечних діянь, у кримінальному законодавстві постійно змінюється разом із змінами в політичній, соціально-економічній ситуації в країні, розвитком права і культури, а також залежить від стану, структури і динаміки кримінальних правопорушень.

В Кримінальному кодексі України система покарань, які застосовуються судом до осіб винних у вчиненні кримінальних проступків і злочинів, передбачена в ст. 51 КК України, в якій встановлено 12 видів покарань. В Українській кримінологічній енциклопедії зазначено 17 видів покарань, оскільки позбавлення права обіймати певні посади і позбавлення права займатися певною діяльністю по суті є різними видами покарань, так само як різними їх видами є позбавлення військового звання, позбавлення спеціального звання, позбавлення рангу, позбавлення чину і позбавлення класу) є по суті різними видами кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень [217, с. 598].

Перелік кримінальних покарань в ст. 51 КК України розташований в певному порядку від штрафу (самого м'якого) до довічного позбавлення волі (найтяжчого покарання).

За вчинення кримінальних проступків судом може бути призначене покарання, як вже зазначалось, у виді штрафу в розмірі 51 тис. грн. (три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян) та інші покарання, передбачені в ст. 51 КК України, за винятком позбавлення волі.

Перелік покарань, які можуть судом бути застосовані до неповнолітніх, передбачений в ст. 98 КК України, згідно якої до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні кримінального проступку, можуть бути застосовані, як основні, такі види покарань, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт. До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю [101].

У Кримінальному кодексі України (ч. 3 ст. 3) вказано, що кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Правові наслідки вчинення кримінальних проступків – це ті, насамперед, негативні обтяження, обмеження або позбавлення, які зазнає суб'єкт кримінального проступку в результаті його вчинення. Вчинений кримінальний проступок породжує настання правового наслідку, який може виражатись в різній формі покарання (крім позбавлення волі та довічного позбавлення волі) та в інших заходах кримінально-правового характеру, як то: спеціальна конфіскація, примусові заходи медичного характеру та примусове лікування, обмежувальні заходи та інші передбачені кримінальним законодавством.

До правових наслідків вчинення кримінальних проступків належать також і юридичні наслідки, метою яких є заохочення позитивної посткримінальної поведінки суб'єкта кримінального проступку, як звільнення від покарання та його відбування або взагалі звільнення від кримінальної відповідальності.

Впровадження інституту кримінальних проступків обумовило і низку інших загально правових і соціальних та суспільно значимих наслідків, які будуть розглянуті пізніше.

Кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення, різновидом якого є і кримінальний проступок - це передбачені Кримінальним кодексом України примусові державні заходи, що застосовуються до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і

знаходять свій вияв у її засудженні, покаранні, примусових заходах виховного або медичного характеру, інших заходах кримінально-правового характеру, а також обов'язках, які суд покладає на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням і реалізується в межах кримінальної-правових відносин [34].

У теорії кримінального права поняття «наслідок» використовується в декількох значеннях, а саме: для визначення суспільно небезпечної поведінки, що передбачена в Кримінальному кодексі України як кримінальне правопорушення, як складова об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як комплекс заходів кримінально-правового характеру, який застосовується судом від імені держави до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Л. Остапчук і Д. Ключай вважають, що «найбільш прийнятним формуванням кримінально-правових наслідків є саме сукупність (система) заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються судом до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а саме кримінальний (підсудний) проступок». Вказані автори зазначають, що питання застосування тих чи інших заходів державного впливу щодо такої категорії осіб є давно дискусійними серед науковців, оскільки такий вид кримінального правопорушення як проступок виник в результаті трансформації злочинів невеликої тяжкості та є діянням, ступінь суспільної небезпеки якого значно нижчий від злочинів [133, с. 119].

Суспільно небезпечні наслідки вчинення кримінального проступку, як і інших кримінальних правопорушень, залежать від заподіяної шкоди. Вони можуть мати матеріальний характер, моральне вираження, нести психологічну, фізичну шкоду здоров'ю, або порушення політичних, соціальних, трудових та інших прав людини. Як соціальні наслідки, наслідки вчинення кримінальних проступків можуть проявлятися в залежності від сфери життєдіяльності людини, зокрема, в сфері державного управління, на виробництві, в фінансовій діяльності, в сімейному побуті, в особистому житті людини, в політичній та громадській діяльності особи. Суспільна

небезпечність кримінальних проступків є однією з основних показників небезпечності діяння (дії чи бездіяльності), що безпосередньо визначає характер кримінального проступку та міру покарання. Прийнято вважати, що наслідки кримінального діяння – це результат негативної поведінки (діяння) людини, що впливає на суспільні відносини, котрі і є об'єктом злочину [95, с. 34].

Суспільно небезпечні наслідки та злочинний результат співвідносяться як зміст і форма. Під злочинним результатом слід розуміти матеріальне утворення, натуральні, вартісні показники, з чого можна зробити висновок, що суспільно небезпечні наслідки настають у будь-якому правопорушенні, а результат лише тоді, коли мова ведеться про подальший склад злочину» [95, с. 62].

Окремі вчені вважають, що розмежовувати поняття «наслідки злочину» та «злочинний результат» не варто, оскільки вони відображають одне і теж правове явище.

Так, О. М. Миколенко, Н. Д. Дурнова, А. І. Ігнатова, А. С. Міхліна, Ю. А. Красюков займають позицію щодо недоцільності теоретичного розмежування поняття «наслідок злочину» та «результат злочину», оскільки таке розмежування не має ні теоретичного, ні практичного значення [112, с. 75].

Поняття «наслідки злочину» і «результат злочину» необхідно розрізняти за обсягом і юридичній значимості. До наслідків відносяться будь-які зміни, які виникають у зовнішньому середовищі у зв'язку із вчиненням кримінального діяння. «Результат злочину» включає в себе ті наслідки, які мають значення для наявності складу злочину, без настання яких злочин не можна вважати закінченим. Злочинний результат визначає склад конкретного кримінального правопорушення [116; 132, с. 77; 133, с. 119].

В. С. Прохоров поділяє шкідливі наслідки кримінального правопорушення на шкоду, що спричиняється охоронюваним кримінальним

законом суспільним відносинам і на шкоду, яка завдається безпосередньо учасникам суспільних відносин [186, с. 57].

Р. С. Орловський та М. А. Воловіна вважають, що «..юридична оцінка суспільно небезпечних наслідків не залежить від того, яким чином сконструйований той чи інший склад кримінального правопорушення. Кожне кримінальне діяння завдає шкоди охоронюваному кримінальним законом суспільним відносинам, а отже спричиняє суспільно небезпечні наслідки, характер яких залежить від змісту суспільних відносин» [132, с. 77].

Таким чином, підводячи проміжний підсумок, зазначимо, що категорія «правові наслідки вчинення кримінальних проступків» є бінарною: з одного боку вона передбачає визначений законом суспільно небезпечний наслідок (для матеріальних складів кримінальних проступків), а з іншого – форму правового реагування та визначений законом наслідок для особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Кожне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) обумовлює настання певних правових, в т.ч. кримінально-правових наслідків. Злочинний наслідок є зв'язком між об'єктом посягання і протиправною дією. Результати протиправного діяння можуть виражатися в рівних проявах, які мають об'єктивний зміст і різні види, в т.ч. і суспільно-небезпечних наслідків, окремі з них виражаються як окремий елемент (об'єктивна сторона кримінального правопорушення). В більшості випадків кримінально-правові наслідки є результатом поведінки людини і визначають характер того чи іншого діяння як кримінального правопорушення. Правопорушення породжує поряд з іншими правовідносинами, відносини юридичної відповідальності, а об'єктивно протиправне діяння не тягне за собою юридичної відповідальності. Нормами кримінального права визначено загальні засади кримінальної відповідальності, вичерпний перелік діянь, які є кримінальними правопорушеннями (кримінальними проступками, злочинами) та покарання, що можуть застосовуватись до осіб, які їх вчиняють, тобто встановлюють які суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність) є кримінальними

правопорушеннями, які мають бути наслідки та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [93, с. 46].

Якщо особа вчинила кримінальний проступок, між нею та уповноваженими органами держави виникають юридичні відносини, які за характером і змістом є кримінально-правовими, породжують між особою та державою певні права та обов'язки. Розгортання цих відносин як за формою, так і за змістом є правовим наслідком для особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Кримінально-правові наслідки для потерпілої особи від суспільно-небезпечного діяння, яким є кримінальний проступок – це спричинені його вчиненням шкідливі зміни в об'єктах (цінностях, благах), які охороняються кримінальним законодавством і якими користується чи володіє потерпіла особа.

В Юридичній енциклопедії зазначено, що зміст наслідків кримінального правопорушення залежить від характеру і значення охоронюваних об'єктів (соціальних цінностей) [251, с. 70].

В загальному розумінні, базовим правовим наслідком вчинення кримінального проступку є покарання, яке, згідно зі відомими принципами кримінального права, має бути невідворотнім. «Покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаною винною у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом позбавлення або обмеження її прав і свобод» (ч. 1 ст. 50 КК) [101]. Разом з тим важливим нюансом є те, що особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання визнаються тими, що не мають судимості.

Існуючий науковий доробок, присвячений характеристиці кримінального законодавства, що регламентує юридичну відповідальність як правовий наслідок за вчинення кримінальних проступків, містить як критичні зауваження щодо недосконалості окремих норм про кримінальну відповідальність, так і пропозиції щодо його удосконалення, які заслуговують на увагу. Зокрема, А. Хільченко вважає, що відповідальність за кримінально

карані діяння необхідно реалізовувати у формі таких впливів, як покарання за вчинення злочинів, яке має тягти за собою судимість, і стягнення за вчинення кримінальних проступків без наслідку у вигляді судимості [225, с. 144]. Відтак формується пропозиція розділ X КК України «Покарання та його види» перейменувати в «Покарання і стягнення. Їх види», а відповідну частину ст. 50 КК України викласти у такій редакції: «Стягнення є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнані винною в учиненні кримінального проступку, і полягають у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого» [225, с. 144].

Крім того, такий захід, як відшкодування завданого збитку, вирішення завданого законному власнику, спрямований на компетенцію результатів учинення кримінального карного діяння та відновленого порушеного стану об'єкта має бути обов'язковим [116].

О. В. Євдокимова зауважує, що поява кримінального проступку у кримінальному законодавстві України вимагає переосмислення та впровадження нових підходів до визначення кримінально-правових наслідків його вчинення. Оскільки судимість за вчинення кримінального проступку погашуються самим фактом відбуття покарання, то закріплення ефекту призначеного покарання та утримання від повторного вчинення кримінальних проступків породжує необхідність у розробці та впровадженні нових дієвих превентивних кримінально-правових заходів [65].

Відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю держави визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [84]. Держава захищає права і свободи людини різними способами, серед яких кримінально-правова охорона займає чільне місце, насамперед кримінально-правовим реагуванням на кримінальні проступки і злочини. Головним видом такого реагування на кримінально-правові наслідки суспільно-небезпечних діянь, визнаних кримінальними правопорушеннями, як вже зазначалось, є кримінальна відповідальність,

покарання, судимість, звільнення від покарання та його відбування, обмежувальні заходи, інші заходи кримінально-правового характеру, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [101].

Воєнний стан, який діє в Україні з 24 лютого 2022 року в зв'язку з агресією Російської Федерації проти України обумовив внесення змін до КК України про посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [86, с. 230].

Покарання за вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану буде наближеним до максимальної межі. У п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України вказано, що кримінальні правопорушення з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання.

Верховна Рада України 7 березня 2022 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за мародерство» [159], в якому передбачене посилення відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, вчинені в умовах воєнного стану. Вказані статті відображають основні кримінальні майнові правопорушення, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні - крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. В зв'язку із змінами внесеними до КК ч. 1 ст. 185 КК (крадіжка), яка до цього вважалася не злочином, а кримінальним проступком, вчинена в умовах воєнного стану або надзвичайного стану є особливо кваліфікованим складом злочину, вона кваліфікується за п. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років.

В умовах воєнного стану кримінальні проступки, які в народі називають «дрібні злочини», перестали бути «дрібними», а набули нового значення як за своєю масовістю, так і за вимогами воєнного стану, коли вся діяльність державних органів і громадськості має бути спрямована на захист національної безпеки і оборони, в т.ч. і протидія кримінальним проступкам.

Первинними ланками системи правових наслідків вчинення кримінальних проступків виступають статті Особливої частини КК України, які визначають склади кримінальних проступків, як кримінальних правопорушень. Реалізація правових наслідків вчинення кримінальних проступків здійснюється шляхом застосування кримінально-правових норм і статей кримінального закону. Правила правозастосування норм і статей, що регламентують кримінальні проступки, об'єднуються в порядок кримінально-правової кваліфікації та визначення правових наслідків вчиненого посягання, головною метою якого є призначення покарання або застосування інших заходів кримінально-правового характеру за вчинення кримінальних проступків.

Узагальнюючи систему наслідків вчинення кримінальних проступків, можна стверджувати, що вона реалізується у виді кримінальної відповідальності, покаранні, в інших заходах кримінально-правового характеру, в обмежувальних заходах та в заходах кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Здійснюючи загальнотеоретичний огляд правових наслідків вчинення кримінальних проступків, можливо звернути увагу й на правові наслідки у широкому сенсі, тобто які передбачені в кримінальному законодавстві стосовно осіб, які вчинили кримінальні проступки і правові та соціальні наслідки, які виникали в результаті впровадження інституту кримінальних проступків в практичну діяльність правоохоронних органів та в організаційно-правове забезпечення запобігання та припинення кримінальних правопорушень. Такими соціально-правовими наслідками є гуманізація кримінального законодавства, спрощення досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних проступків, розвантаження слідчого апарату, вивільнення ресурсів слідства та суду, неможливість тримання під вартою особи, що вчинила кримінальний проступок реалізує загальну ідею безпечності такої особи для суспільства, звуження підстав для затримання особи за вчинення

проступку, передбачених п. 1-2 ч. 1 ст. 208 КПК посилюють захист прав і свобод людини.

Висновки до розділу 1

1. Кримінальний проступок визначено як конкретну поведінку особи, її діяння (дії чи бездіяльності), яке має бути вольове, свідоме, проявляється в активній поведінці людини, або в її бездіяльності і спрямоване на кримінальне порушення суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. До ознак кримінальних проступків відносяться: суспільна небезпечність, винність, протиправність, деліктоздатність. Сформовано систему аргументів на користь позиції щодо необхідності збереження формально-матеріального визначення кримінального правопорушення взагалі та кримінального проступку, зокрема; доведено, що без врахування, обґрунтування, розлогого доказування й визначення суспільної небезпечності діяння неможливо адекватно реалізувати кримінально-правову політику; неврахування об'єктивної суспільної небезпечності діяння як базової підстави для криміналізації криє в собі ризики посилення недемократичних тенденцій, використання кримінально-правової політики у корпоративних інтересах політичного істеблішменту, сприяння зачиненості влади щодо громадського контролю

2. Оцінка суспільної небезпечності діяння, яке визнається кримінальним проступком, залежить від: а) об'єкта посягання, його вагомості та значення; б) шкоди, заподіяної протиправним діянням; в) способу вчинення суспільно-небезпечного діяння; г) мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення.

Впровадження інституту кримінальних проступків було викликано необхідністю врегулювання реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України стосовно особливостей досудового

розслідування кримінальних проступків, які були передбачені в КПК України, а також реальною потребою у гуманізації кримінального законодавства.

3. Кримінальний проступок необхідно розмежовувати з іншими кримінальними правопорушеннями – злочинними (менш тяжкими, тяжкими, особливо тяжкими). Підставою для розмежування є ступінь суспільної небезпечності діяння (дії чи бездіяльності), визнаного кримінальними правопорушеннями. Удосконалено наукове розуміння суспільної небезпечності як підстави криміналізації діянь у виді кримінальних проступків, що може розумітися як об'єктивна здатність діяння заподіювати істотну шкоду охоронюваному законом соціальному благу; доведено, що пеналізація кримінальних проступків є процесом вторинним, узалежненим від криміналізації; визначення діяння як кримінального проступку має закладатися в процесі криміналізації.

4. Кримінальний проступок визначається вчиненням умисно, коли особа, яка його вчинила усвідомлювала протиправний характер своєї поведінки (дії чи бездіяльності), передбачала чи могла передбачити її кримінально-шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання таких наслідків.

Кримінальний проступок буде визнаний як вчинений з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачила можливість настання кримінально-шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно чи байдуже розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливість настання шкідливих наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

5. Виявлено, описано та аргументовано системність кримінально-правових норм, в яких закріплені ознаки складів кримінальних проступків, центруючим елементом якої є ідея гуманізації кримінально-правової політики України, наближення її до цивілізаційних стандартів країн-членів Європейського Союзу, а також оптимізація діяльності правоохоронних органів й підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

6. Встановлена бінарна природа категорії «правові наслідки» вчинення кримінальних проступків: з одного боку вона передбачає визначений законом

суспільно небезпечний наслідок (для матеріальних складів кримінальних проступків), а з іншого – форму правового реагування та визначений законом наслідок для особи, яка вчинила кримінальний проступок

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ДЛЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

2.1 Кримінальна відповідальність як правовий наслідок вчинення кримінальних проступків

Кримінальна відповідальність як правовий наслідок вчинення кримінальних проступків фізичними особами, передбачена законодавством України про кримінальну відповідальність, яке оформлене в Кримінальному кодексі України (ст. 3 КК України). За загальною теорією кримінального права кримінальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, яка полягає в обов’язку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зазнати державного осуду в формі кримінального покарання. Кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, що є підсистемою системи соціальної відповідальності. Кримінальна відповідальність завжди має бути конкретною, індивідуальною і встановленою в межах кримінального законодавства. Кримінальна відповідальність, яка настає в результаті вчинення кримінального проступку є кримінально-правовим наслідком вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого в законі як кримінальне правопорушення.

Як засвідчує здійснений нами аналіз судової практики, найпоширенішим кримінально-правовим наслідком вчинення кримінальних проступків є реалізація основної форми кримінальної відповідальності через засудження, призначення та відбування покарання.

За вчинення кримінального проступку особа може бути піддана будь-якому покаранню, за винятком позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі.

Головною формою реалізації кримінальної відповідальності та його змістом є кримінальне покарання, встановлене Кримінальним кодексом

України. «Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ст. 50 КК України)» [101].

Відповідно до положень ст. 12 КК України за вчинення кримінального проступку передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 3-х тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [101].

Щодо юридичних осіб, в інтересах яких було вчинене уповноваженою особою кримінальний проступок, можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна, ліквідація. Про них мова буде вестись в наступному розділі дисертації.

Фактичною підставою кримінальної відповідальності є вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить склад кримінального правопорушення, передбаченого в Кримінальному кодексі України як кримінальний проступок.

В ст. 45 КК України передбачено: «Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покаялась, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» [101].

У главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» КПК України встановлені особливості початку досудового розслідування у формі дізнання, процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, порядок затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, вилучення речей і документів, особливості повідомлення про підозру, запобіжні заходи, під час досудового розслідування

кримінальних проступків, слідчі (розшукові) заходи під час досудового розслідування кримінальних проступків, особливості закінчення дізнання, клопотання прокурора про розгляд обвинувального акту у спрощеному порядку [102].

Здійснюючи досудове розслідування кримінальних проступків, як і інших кримінальних правопорушень, дізнавач, слідчий, прокурор мають з'ясувати умови, причини, мотиви та інші обставини вчинення кримінальних правопорушень. У ст. 38 КПК України вказано, що орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування, але не вказано про необхідність виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень [102].

У зв'язку з чим було б доцільним доповнити ст. 38 «Основи досудового розслідування» Кримінального процесуального кодексу України ч. 5 наступного змісту: «При провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінального провадження підрозділи дізнання, слідчий, детектив Національного антикорупційного бюро України, прокурор зобов'язаний виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення» і ч. 6, в якій встановити: «Підрозділ дізнання, слідчий, детектив Національного антикорупційного бюро України, виявивши причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, орган місцевого самоврядування, громадську організацію, суб'єкту самоврядування або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин та умов. Якщо в ході дізнання, досудового слідства або перевірки, що проводилась на підставах ч. 4 ст. 38 Кримінального процесуального кодексу України, буде встановлено, що в діянні особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, чи в діянні інших осіб є ознаки дисциплінарного правопорушення або ж ці особи повинні згідно із чинним законодавством притягнуті до матеріальної відповідальності, підрозділ дізнання, слідчий, детектив Національного антикорупційного бюро України

чи прокурор зобов'язані порушити в наданні питання про притягнення таких осіб до дисциплінарної або матеріальної відповідальності. Не пізніше як у місячний строк по поданню має бути вжито необхідних заходів і про результати повідомлено особу, яка надіслала подання. Якщо посадова особа залишила подання без розгляду та підрозділ дізнання, слідчий, детектив Національного антикорупційного бюро України, прокурор зобов'язаний вжити заходів, передбачених ст.ст. 254–257 Кодексу України про адміністративні правопорушення» [102].

Найбільш поширеними покараннями, як кримінально-правовий наслідок за вчинення кримінального проступку, є штраф.

У 2021 році місцеві суди застосували штраф, як основне покарання до 11,9 тис. осіб, що вчинили кримінальні проступки, що на 28,8 % менше порівняно з 19,4 тис. осіб, оштрафованих в 2020 році. Загалом в 2021 році застосування штрафів, як основного покарання за вчинення кримінальних проступків становило 18,6% від загальної кількості покарань за вчинення кримінальних проступків [18].

В Юридичній енциклопедії міститься наступне визначення штрафу. Штраф (нім. Strafe – букв. покарання, кара, пеня) – засіб юридичного примусу грошового характеру, що встановлюється законом або договором і застосовуються компетентним державним органом, судом, уповноваженою службовою особою або суб'єктом договірних правовідносин [251, с. 452]. Тож штраф як засіб юридичного примусу грошового характеру застосовується в різних сферах суспільного життя і регулюються нормами цивільного, адміністративного, митного, бюджетного, господарського, трудового та кримінального господарства.

У Кримінальному кодексі України (ст. 53 КК) штраф передбачений як грошове стягнення, що накладається судом у випадках і в розмірі встановлених в Особливій частині цього Кодексу з урахуванням положень частини другої цієї статті [101]. Очевидно, що штраф, призначений судом за

вчинення кримінального проступку, є кримінально-правовим наслідком суспільно небезпечного діяння цього виду.

Вступ України до Ради Європи у 1995 році, інтеграція України в Європейську спільноту спричинили зміни кримінально-правової політики, зокрема, розширення в кримінальному законодавстві каральних заходів не пов'язаних з позбавленням волі. Як вже зазначалось в п. 2 ст. 12 КК України, штраф передбачений як основне покарання у випадку вчинення кримінального проступку. Штраф є видом кримінального покарання, який передбачає обмеження майнових прав засудженого і полягає в грошовому стягненні, що накладається судом за вчинення кримінального проступку у випадках і межах, встановлених в нормах Особливої частини КК України, в яких передбачена кримінальна відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення.

У ст. 53 КК України вказано, що розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням особливого стану вчиненого в межах від тридцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподаткованих доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачене вищого розміру штрафу [101]. З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року [101].

Зауважимо, що низка кримінальних проступків тягнуть за собою більш тяжкі кримінально-правові наслідки у виді штрафу, ніж вони були раніше, коли такі кримінальні правопорушення вважалися злочинами. Так, крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК), як вчинення кримінального проступку, карається штрафом від однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 80 до 240 годин або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років [101], тоді як до нововведення в КК України штраф був передбачений в розмірі від 850 грн. до 1700 грн.

В ч. 1 ст. 190 КК України передбачено, що заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману або зловживання довірою (шахрайство) карається штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 200 до 240 годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років [101], при тому, що подібне шахрайство за «старим» законом тягло за собою штраф до 850 тис. грн.

Виконання покарання у вигляді штрафу регулюється ст. 26 Кримінально-виконавчого кодексу України. Особа засуджена за вчинення кримінального проступку, до сплати штрафу зобов'язана заплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це уповноважений орган з питань пробації за місцем проживання шляхом пред'явлення квитанції чи іншого документу про сплату штрафу (КВК України).

У ч. 6 ст. 53 КК України вказано, що у разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати, суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподаткований мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподаткованих мінімумів доходів, але не більше двох років [101].

Внесенням змін до КК України, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [155; 156] та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [157] штраф став найбільш поширеним реагуванням у санкціях статей Особливої частини КК України, що обумовлює його часте застосування як кримінальне покарання.

Є. Кrapівін вважає: «Єдиним негативним кримінально-правовим наслідком кримінальних проступків, який спостерігається при оцінці впровадженості кримінальних проступків в Україні, проведеної в рамках проєкту Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України» є збільшення суворості покарання за окремі кримінальні проступки. Якщо раніше мінімальний штраф становив 850 грн (близько 25 євро), то зараз він складає 17 тисяч грн (близько 500 євро). Така сума іноді є непідйомною для засудженого з обмеженими доходами, тому він просто вдається до невиконання рішення суду, щоб згодом той же суд зміг замінити покарання на громадські роботи, що є більш суворим видом покарання за законом, проте фактично менш суворим покаранням для такої людини, якій простіше відпрацювати, ніж виплатити штраф. Таким чином такий значний грошовий штраф не сприяє гуманізації покарання і повинен бути пропорційним до майнового стану засудженого. Крім цього Україна могла б розглянути позитивну практику інших країн щодо сплати 50% від суми штрафу, за умови його оплати в перші 8 днів з дня постановлення вироку. Досвід США та деяких європейських країн свідчить про те, що така практика має позитивний психологічний ефект на засуджених та сприяє оплаті штрафів» [88].

Іншим покаранням за вчинення кримінального проступку може бути призначення винному громадських робіт, як основного покарання, згідно ст. 56 КК України. Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування [101]. Характер громадських робіт може бути різним, зокрема, це робота по благоустрою населеного пункту, ремонту будинків, прибирання вулиць та інших місць громадського користування, залучення до вантажно-розвантажувальних робіт, сільськогосподарські роботи, вивезення сміття, робота в комунальному господарстві. При виконанні покарання у виді громадських робіт може враховуватись професія (спеціальність, кваліфікація) засудженого (електрик,

слюсар, сантехнік тощо), але засуджений може залучатися і до виконання не кваліфікованих робіт, як розчищення доріг від снігу чи підсобні роботи на будівництві тощо.

Громадські роботи не призначаються особам з інвалідністю першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби (ч. 3 ст. 56 КК України) [94]. Громадські роботи, як покарання за вчинення кримінального проступку можуть бути встановлені судом строком від 60 до 240 годин і відбуваються не більше як чотири години на день у час вільний від постійної роботи чи занять в навчальному закладі [101]. Громадські роботи, як покарання, не повинні принижувати честі та гідності засудженої особи, вони не можуть бути пов'язаними зі шкодою для його життя та здоров'я і не потребували відповідної професійної кваліфікації.

Громадські роботи виконуються за рішенням суду, вони згідно ч. 3 ст. 43 Конституції України не вважаються примусовою працею, використання якої в Україні заборонено. Громадська робота для засудженого є обов'язковою, особа не може від неї ухилятися, громадська робота виконується на користь суспільства, громадян, а не на користь потерпілого, завдану шкоду якому правопорушник має відшкодувати в порядку встановленому судом.

Сутність громадських робіт розкривається через з'ясування змісту кари тих чи інших елементів, які на думку А. Ткачової притаманні громадським роботам. Цей вид покарання не пов'язаний з ізоляцією від суспільства, тому елементи кари не досягають в ньому тої гостроти прояву, як при засудженні, наприклад, до арешту, обмеження або позбавлення волі, оскільки з одного боку, громадські роботи не тягнуть за собою будь-якого обмеження засудженого в праві його особистої волі (за винятком хіба що розпорядження вільним часом), у тому числі у вільному пересуванні по країні, а з другого - у правовому [212, с. 250].

Стосовно особи, яка відбуває покарання у вигляді громадських робіт, не відбувається значної зміни. Проте громадські роботи як вид кримінального покарання все ж таки містять елементи кари, що спричиняють засудженому певні тяготи і позбавлення [212, с. 250–251].

М. Г. Вербенський наголошує, що особи, які вчинили кримінальні правопорушення, а суд призначив їм таку міру покарання, як громадські роботи, повинні безоплатно прибирати парки, сквери та подвір'я, ремонтувати дитячі та спортивні майданчики, працювати в інтернатах і лікарнях, надавати допомогу людям похилого віку, тобто виконувати суспільно корисну роботу. [37, с. 3–5]

В певній мірі можна погоджуватись з М. Г. Вербенським, але доцільно було б в законодавчому порядку, як доповнення до Кримінально-виконавчого кодексу, чітко і конкретно визначити, до якої трудової зайнятості можна і необхідно залучити засуджених осіб до виконання громадських робіт. Це було б важливо і для забезпечення законодавчої визначеності, звуження дискреційності (в тому числі й як умови вчинення корупційних правопорушень), і для забезпечення права на повагу до гідності засуджених.

М. Я. Гуцуляк зазначає, що в Україні спостерігається тенденція до зростання призначення покарання у виді громадських робіт, що є позитивною тенденцією призначення зазначеного виду покарання, а в майбутньому призведе до зменшення питомої ваги покарань у виді позбавлення волі на певний строк [55].

Громадські роботи можуть бути призначені також неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, тривалість громадських робіт для неповнолітніх порівняно з дорослими порушниками дещо зменшена і не може бути більшою ніж дві години на день [101].

Оскільки громадські роботи є основним покаранням, вони не можуть додаватися до інших покарань і судом застосовуються як самостійне покарання за той чи інший кримінальний проступок.

У Кримінальному кодексі України не передбачено підстав для можливості звільнення осіб, засуджених до громадських робіт від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) [101], умовно-дострокового звільнення (ст. 81 КК України) та зміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (ст. 82 КК України).

Після засудження особа в десятиденний строк зобов'язана звернутися в місцевий орган пробації, який має виконати наглядові, соціально-виховні та організаційні заходи стосовно засудженої особи з метою виконання рішення суду про покарання.

«Пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних кримінальних покарань не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого» [179]. Особи, стосовно яких за вчинення кримінального проступку, призначено покарання у виді громадських робіт, зобов'язані:

- додержуватись встановлених відповідно до закону порядку і умов відбування покарання;
- сумлінно ставитися до праці;
- працювати на визначених об'єктах і в відпрацьовувати встановлений судом строк громадських робіт;
- повідомляти неповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання;
- з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації [221, с. 179].

Оскільки громадські роботи виконуються не за трудовим договором чи іншими умовами прийому на роботу, а за вироком суду, то час відбування строку громадських робіт не зараховується до трудового стажу засудженого, а згідно ч. 2 ст. 37 Кримінально-виконавчого кодексу України надання засудженому щорічної чергової відпустки за основним місцем роботи не зупиняє виконання покарання у виді громадських робіт.

Отже, громадські роботи, як кримінально-правовий наслідок вчинення кримінального проступку, для засудженої особи мають позитивний ефект, який полягає в тому, що:

- засуджений в процесі відбування покарання залучається до суспільно корисної праці, спілкується з правослухняними громадянами, набуває різних трудових навичок, що позитивно впливає на його подальшу поведінку;
- засуджений, виконуючі громадські роботи, як покарання, своєю працею приносить користь громаді, суспільству, а безоплатність цієї праці викликає почуття ущемлення, каяття, що змушує засуджену особу обмірковувати свої протиправні вчинки;
- на виконання такого покарання як громадські роботи державі та органу місцевого самоврядування не потрібно витратити великі кошти, як це має місце для держави при виконанні покарання у виді позбавлення волі, кошти з бюджету виділяються тільки органам пробації, які ведуть контроль і облік виконання громадських робіт;
- засуджена до громадських робіт особа, на час виконання покарання, не втрачає своїх соціальних зав'язків, постійної роботи, занять, спілкування з сімейним і близьким оточенням, що має позитивно впливати на її поведінку.

Порушення порядку та умов відбування покарання у виді громадських робіт, які виражаються в ухиленні засудженого від відбування покарання у виді громадських робіт, згідно ч. 2 ст. 389 КК України карається арештом на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років.

За загальним правилом засуджені до громадських робіт особи вважаються такими, що мають судимість впродовж одного року з дня відбуття цього покарання (ч. 5 ст. 89 КК України). Якщо до основного покарання у виді громадських робіт було приєднане додаткове покарання, передбачене ст. 55 КК України (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), то судимість закінчується впродовж року з дня відбуття

додаткового покарання. Водночас ці положення не поширюються на випадки притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку. Відповідно до п. 2-1 ч. 1 ст. 89 КК України такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання [101].

Поряд з громадськими роботами правовим наслідком вчинення кримінального проступку для особи може бути й основна форма кримінальної відповідальності, пов'язана з призначенням та подальшим відбуванням покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю. Цей вид правових наслідків для осіб, які вчинили кримінальні проступки, набув свого достатньо значного поширення, переважно з 2022 р. У 2021 році суд вказане покарання застосовував як основне двічі, а у 2020 році – не застосовував (як основне) взагалі. Інтенсифікація ж практики застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю саме у 2022 р. і протягом 2023 р. пов'язується здебільшого із притягненням до кримінальної відповідальності за вчинення, діянь, передбачених ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України («Колабораційна діяльність»).

Загалом позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років (ч. 1 ст. 55 КК України) [101]. Водночас у зв'язку з введенням воєнного стану, викликаного агресією Російської Федерації проти України в Кримінальному кодексі України передбачено, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, передбачених ч. 1, 2 ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність) може бути призначене на строк від 10 до 15 років [101].

Так, наприклад, 14 грудня 2022 року Київський районний суд м. Харкова за добровільне заняття посади не пов'язаної з виконанням організаційно-

розпорядчих або адміністративно-розпорядчих функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території Харківської області (бувний Балаклійський район), у відповідності ч. 2 ст. 111-1 КК України призначив громадянину Т. покарання у вигляді позбавлення волі на 10 років, а також права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування без конфіскації майна. Суд врахував, що 9 грудня 2022 року між прокуратурою та громадянином Т. була укладена угода про визнання винуватості у вчиненні кримінального правопорушення (проступку), передбаченого ч. 2 ст. 111-1 КК України [119].

Закон не обмежує коло посад і видів діяльності, права обіймати які або права займатись якими може бути позбавлений засуджений.

Суд не в праві призначити покарання у виді позбавлення права або заборони права займатись певною діяльністю щодо особи, яка не обіймає певної посади або не має права займатись певною діяльністю (управлінням транспортом, медичною практикою, вчителювання тощо). Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю суд може призначити особі, яка вчинила кримінальний проступок займаючи певну посаду чи здійснюючи певну діяльність. Але тимчасове не перебування на посаді або не заняття тим чи іншим видом діяльності під час вчинення кримінального проступку (у зв'язку з хворобою чи відпусткою) не є перешкодою для застосування таких кримінально-правових наслідків як позбавлення судом права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Г. В. Житник вважає, що «...за змістом та правовою природою покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю належить до таких підвидів покарань: а) «змішаних», оскільки призначається як основне і як додаткове; б) строкових, оскільки як основне покарання призначається на строк від двох до п'яти років, а як додаткове - від одного до трьох років; в) спеціальних, оскільки застосовується лише до тих осіб, які на момент вчинення кримінального правопорушення

обіймали посади чи займалися тією діяльністю, з якими було пов'язане вчинення кримінального правопорушення» [69].

Зміст кримінально-правового наслідку у виді реалізації основної форми кримінальної відповідальності через засудження, призначення та відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю полягає в тому, що засуджений за кримінальний проступок позбавляється конкретних особистих прав, а саме: обмежується в правоздатності, позбавляється на певний час можливості використовувати отримані спеціальні знання, не може працювати за своєю професією, що може призвести до декваліфікації.

Відповідно до ч. 3 ст. 55 КК України призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк, стосується всього часу відбування основного покарання і крім цього ще й строку встановленого вироком суду, що набрав законної сили [101].

Кримінально-правові наслідки у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю проявляються в тому, що стосовно засудженої особи припиняється трудовий договір, або інша умова, за якою вона займала певну посаду чи виконувала певну діяльність, анулюється дозвіл на заняття діяльністю, яка для неї заборонена судом, або засудженій особі відмовляється в укладанні трудового договору чи іншої угоди на обіймання певної посади або дозволу на заняття певною діяльністю. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, законом не передбачено.

Засуджений до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має відчувати каральний вплив цього покарання впродовж усього строку, визначеного вироком суду.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання суд може призначити й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за умови, що з урахуванням характеру кримінального проступку вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин, визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [140, с. 59]. Для призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не є перешкодою та обставина, що засуджений на момент ухвалення вироку не працює на певній посаді та не займається діяльністю з використанням можливостей, якої вчинив кримінальний проступок [140, с. 59].

Серед іншого це положення часом призводить до вкрай неефективного застосування кримінального закону. Зокрема, це стосується притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, ті її прояви, ознаки складу яких передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК України. Санкція цієї статті є відносно визначеною, не передбачає альтернативних, окрім позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, видів покарання. В тих же випадках (а таких більшість), коли засуджений на момент вчинення кримінального проступку ніде не працював, призначення такого покарання геть не досягає мети кримінально-правового регулювання. На цій обставині, яка неодноразово вказувалась у широковідомих наукових працях Р. О. Мовчана, Ю. В. Орлова, А. М. Яценка, слід виправляти.

Пащенко О.О. зауважує, що негативні наслідки для засудженої особи такого покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягають у тому, що така особа не може себе реалізовувати у тій сфері суспільно корисної діяльності, якою він займався. Вчинення кримінального правопорушення за посадою або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, на його думку, не перекреслює тих позитивних

для суспільства результатів, яких особа досягла у відповідній сфері раніше [140, с. 60].

До прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [152], згідно якого до КК України було внесено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», ч. 1 і 2 якої передбачає відповідальність за колабораційну діяльність як за кримінальні проступки, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання передбачалися «у 20 санкціях статей Особливої частини КК. З них 18 разів – за кримінальні проступки і 2 рази – за нетяжкі злочини» [33, с. 54–55].

Як нами вже зазначалося вище, у 2021 році позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як основне покарання судами було застосоване до 2-х осіб, як додаткове покарання – щодо 1,4 тис. осіб, проти 1,3 тис. в 2020 році, що на 11,5 % більше [39]

В ст. 57 КК України закріплена норма, згідно з якою покарання у виді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженої особи до такого покарання за вироком суду проводиться відрахування в дохід держави у розмірі встановленому судом [101].

Згідно ч. 1 ст. 52 КК України виправні роботи є основним видом покарання за вчинення кримінальних правопорушень, не пов'язаний з ізоляцією засудженого від суспільства, але пов'язаний з певними обмеженнями у своїх трудових, майнових та інших правах та свободах [101].

Обов'язковим каральним елементом виправних робіт є відрахування (утримання) із суми заробітку засудженого, що проводяться в примусовому порядку в дохід держави в розмір встановленому вироком суду в межах від 10 % до 20 % (ч. 1 ст. 57 КК України). Відрахування проводиться з усієї норми заробітку (без виключення з неї податків та інших платежів і незалежно від наявності претензій до засудженого за виконавчими документами) за кожний

відпрацьований місяць при виплаті заробітної плати. Порядок провадження цих відрахувань установлений у ст. 45 Кримінально-виконавчого кодексу, а їх розмір повинен бути точно визначений у вироку суду [34, с. 78].

Виправні роботи належать до загальних (універсальних) видів покарань. Виправні роботи, як покарання, можуть бути призначені будь-якому суб'єкту кримінального проступку за винятком осіб, передбачених в ч. 2 ст. 57 КК України, а саме: виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, службових осіб органів місцевого самоврядування [101; 102].

Виправні роботи, як покарання, призначаються, якщо вони передбачені в санкції статті Особливої частини КК України. В ч. 4 ст. 52 КК України зазначено, що за одне кримінальне правопорушення може бути призначено лише одне основне покарання, якими визначені й виправні роботи. До основного покарання, яким є виправні роботи, може бути приєднане одне чи кілька додаткових покарань, наприклад, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Особам, які стали непрацездатними під час виконання виправних робіт, суд може виправні роботи замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподаткованих мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт (ч. 3 ст. 57 КК України).

Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому в віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі встановленому судом, в межах від п'яти до десяти відсотків (ст. 100 КК України) [101].

Згідно зі ст. 81 КК України до осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання [101].

Виправні роботи, як вид кримінального покарання, під різними назвами (обов'язкові, примусові, суспільні, виправно-трудова, виправні роботи без позбавлення волі) застосовуються досить давно, вони змінювалися за своїм змістом і обсягами обмежень, але їх основні риси залишалися незмінними.

Виправні роботи відзначаються сильним карним змістом і можуть застосовуватись як засіб кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що не становлять великої суспільної небезпеки, в т.ч. і до осіб, які вчинили кримінальні проступки. Застосування виправних робіт не спричиняє таких негативних наслідків, які породжує ізоляція від суспільства у виді позбавлення волі. Сукупність правообмежень, що їх повинен нести засуджений до виправних робіт, обумовлено кримінальним і кримінально-виправним, виправно-трудова законодавством, а також деякими нормативними актами, що регулюють відносини у сфері праці.

Особи засуджені до виправних робіт користуються правами та обов'язками, передбаченими для громадян України з обмеженнями, що впливають із кримінально-виконавчого законодавства, вироку суду та режиму відбування покарання. Правообмеження визначаються режимом відбування покарання, в якому виражається сутність і зміст покарання [146].

Згідно зі ст. 89 КК України, особи засуджені до виправних робіт впродовж одного року після відбуття покарання мають судимість, що є ще одним кримінально-правовим наслідком і елементом кари.

О. В. Ільїна розглядає виправні роботи як міру державного примусу, що застосовується в якості основного виду покарання до засудженого, який має або не має основного місця роботи з утриманням частини його заробітної плати в дохід держави. Виправні роботи, на її думку, з упевненістю можна назвати гуманізацією морального напрямку кримінальної політики, оскільки даний вид кримінального покарання є більш м'яким порівняно з іншими і є

альтернативною щодо арешту, позбавлення волі тощо. Популярність і гуманізм виправних робіт проявляється, передусім, у тому, що даний вид покарання не вимагає обов'язкової ізоляції засудженого від суспільства. Цілі покарання досягаються матеріальними обмеженнями, а у випадках призначення їх відбування на основному місці роботи ще й обмеженням трудових прав засудженого, а також виправним впливом, що виражається в тому, що із засудженим проводяться виховні роботи [79, с. 307].

У законі передбачено широкий перелік осіб, стосовно яких виправні роботи не можна застосовувати, цей перелік (ч. 2 ст. 57 КК України) фактично розширений п. 141 ст. 226 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року, в якому передбачено, що неможна призначити виправні роботи фізичним особам-підприємцям або особам, які здійснюють незалежну професійну діяльність (наукову, літературну, художню, освітню або викладацьку, лікарів, приватних нотаріусів, арбітражних керуючих, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи осіб, зайнятих релігійною (місіонерською) діяльністю чи іншою подібною діяльністю) [144].

Виправні роботи не можуть бути призначені й особам, які постійно проживають і працюють за межами України, незалежно від того чи є вони її громадянами чи ні, оскільки є очевидність невиконання виправних робіт в такому випадку.

Закон України «Про фермерське господарство» визначає, що особи, що мають земельні ділянки для ведення фермерського господарства, не можуть отримати статус безробітного, оскільки вважаються такими, що можуть отримувати прибуток із власних земельних ділянок [184]. Можливість призначення судом виправних робіт, як покарання, членам фермерських господарств та реального його відбудування є проблематичною, оскільки не всі члени фермерської родини є працезайнятими в такому господарстві.

Виправні роботи не можуть бути призначені особам, які працевлаштовані без офіційного оформлення трудових відносин, а таке явище в Україні набуло масового характеру, оскільки чинне податкове і трудове

законодавство штовхає багатьох роботодавців і найманих працівників саме на такі відносини.

В. П. Козирєва зазначає, що «ринкові» відносини господарювання викликали зростання рівня безробіття серед населення, що у свою чергу, фактично зменшило можливості застосування такого виду покарання як виправні роботи [83, с. 128–130]. За даними Мінекономіки в Україні рівень безробіття становить 30 %, в пошуках роботи знаходиться 4,7 млн. осіб, з них – в середині країни – 2 млн. та 2,7 млн. українців, які виїхали через війну за кордон, але готові повернутися та працювати [189].

В системі покарань виправні роботи належать до основних і мають багаторічну практику їх застосування. Цей вид покарання був передбачений і в Кримінальному кодексі України 2001 року, але в останні 10–15 років кількість призначених виправних робіт неухильно падає. Якщо у 1989 р. питома вага засуджених склала 26,3 %, то з початку 90-х показники щодо практики застосування виправних робіт стали неухильно зменшуватись. В 2004 питома вага виправних робіт становила приблизно 3–5 % [213, с. 230]. Ця тенденція зберігається і сьогодні.

Статистика показує, що на 1 квітня 2018 року на обліку в органах пробації знаходилося 63944 особи, з них 563 особи, які відбували покарання у виді виправних робіт (тобто лише 1% суб'єктів пробації), із заробітку засуджених до покарання у виді виправних робіт впродовж 2017 року в дохід держави було перераховано 2 млн. 573 тис. 882 грн. [73].

У 2021 році до виправних робіт було засуджено 170 осіб, проти 80, засуджених в 2020 році.

Покарання у вигляді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу передбачене ст. 54 КК України стосується осіб, засуджених за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, які мають військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас. Позбавлення вказаних звань, рангу, чину або кваліфікаційного класу здійснюється за вироком суду. Таке покарання є додатковим і до осіб, які вчинили

кримінальний проступок його застосування кримінальним законодавством не передбачене.

Службові обмеження для військовослужбовців, як кримінально-правовий наслідок за вчинення кримінального проступку можливі лише при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 412 КК України. В ч. 1 ст. 412 КК України встановлена кримінальна відповідальність за необережне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової і спеціальної техніки чи іншого військового звання, що заподіяло шкоду у великих розмірах [101].

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, вказане в ч. 1 ст. 412 КК України карається штрафом від п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років або триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до одного року [101].

Загалом кримінальні проступки проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні проступки) не мають поширеного характеру в Збройних Силах України та все ж таки мають місце, в 2022 році їх було вчинено 53 [71].

Враховуючи положення ст. 58 КК України, покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців застосовуються до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, а також у випадках коли суд, враховуючи обставини та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той же самий строк [101].

Із суми грошового забезпечення засудженого до службового обмеження проводиться відрахування в дохід держави в розмірі встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Під час відбування покарання засуджений не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння

чергового військового звання (ст. 58 КК України) [101]. Службові обмеження військовослужбовців є основним видом покарання, додатковим покаранням може бути позбавлення військового звання.

Конфіскація майна згідно ч. 2 ст. 52 КК України є додатковим покаранням, яке полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого [101]. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Конфіскація як додаткове покарання може бути призначена за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості та тих мотивів, якими керувалася винна особа при їх вчиненні. Конфіскація майна є загальним видом покарання і може бути призначена будь-якій особі, але лише повнолітній.

Кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 268 КК України незаконного ввезення на територію України відходів і вторинної сировини в 2020, 2021, 2022 роках зареєстровано не було.

Відповідно до ст. 41 Конституції України конфіскація може бути застосована виключно за вироком (рішення) суду у випадках та порядку, встановлених законом. Конфіскація є одноактним, універсальним і безстроковим покаранням, яке може застосовуватись до будь-якої особи на підставі ч. 2 ст. 59 КК України, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий корисливий злочин, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України. Конфіскація майна застосовується судом як додаткове покарання.

Конфіскацію майна, як вид покарання необхідно відрізнити від спеціальної конфіскації, передбаченої ст. 96-1 КК України, як інший захід кримінально-правового характеру.

Кількість засуджених осіб, до яких місцеві загальні суди як додаткове покарання застосовували конфіскацію майна в 2021 році, становило 923 особи,

проти 957 осіб в 2020 році (-3,6%) [39]. В 2022 році кількість проваджень, у яких було прийнято рішення про застосування конфіскації склали 1282 щодо 1470 осіб на суму 160463,95 грн. [203]. Виконання рішення про конфіскацію передбачено в Законі України «Про виконавче провадження». В ст. 62 вказаного Закону, що виконання рішень про конфіскацію майна здійснюється органом державної служби в порядку, встановленому цим законом, а розпорядження конфіскованим майном та майном, яке не підлягає реалізації, здійснюється в порядку встановленому Кабінетом Міністрів України [172].

У ч. 1 ст. 52 КК України як основне покарання передбачений арешт. Покарання у виді арешту згідно ч. 1 ст. 60 КК полягає в утриманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців.

Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті. Арешт не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 60 КК України).

Арешт належить до загальних (універсальних) видів покарань і може бути призначений будь-якому суб'єкту кримінального правопорушення за винятком осіб вказаних в ст. 60 КК України [101].

Арешт, як вважає К. А. Автухов має специфічну правову природу: будучи одночасно різновидом позбавлення волі (в його широкому значенні), він має низку специфічних рис, які, у свою чергу, й обумовили його виокремлення в системі покарань. Відбування арешту, насамперед, пов'язане з обмеженням свободи, вибору місця проживання й перебування, пересування й визначення власного способу життя, тому основним елементом змісту арешту слід вважати саме ізоляцію, що має як фізичний, так і духовний прояв. [1, с. 11].

Питання застосування арешту як покарання привертало увагу різних вчених, зокрема, таких як І. С. Яковець, А. Х. Степанюка, К. А. Автухова, І. Г. Богатирьова, А. М. Овчаренко, Ю. В. Шинкарьова, Н. О. Чудик, В. П. Голубицького, О. В. Лисодед та інших, які вказують на низку серйозних

проблем у виконанні цього покарання, зокрема, в створенні та організаційної діяльності арештних домів.

Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України засуджений має відбувати весь строк покарання в одному арештному домі за місцем засудження. Як вважає Н. О. Чудик, це означає, що засуджений до цього виду покарання повинен триматися в межах адміністративної території області, де розташований суд, який проголосив вирок. Введення подібних жорстких правил про місце відбування арешту пояснюється, на її думку, головним чином, необхідністю не допускати економічно не виправданого переміщення засуджених. Тому законодавець цілком справедливо та обґрунтовано встановив, що арешт повинен відбуватися в одному домі [231, с. 177–178]. Однак, в силу різних причин, відсутність арештного дому в області, відсутність місця для відбування покарання в арештному домі, хвороба засудженого, необхідність забезпечення його безпеки та інших призводить до того, що ця вимога закону не виконується.

О. В. Лисодед зазначає, що обмеження волі і арешт, які свого часу були заявлені як нові види кримінальних покарань за чинним КК України, за фактом їх виконання і відбування перетворилися у різновиди позбавлення волі на певний строк: обмеження волі – у полегшене позбавлення волі на певний строк; арешт – у привілейоване короткострокове позбавлення волі; порядок і умови виконання та відбування покарання у вигляді арешту є досить схожими на порядок і умови виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк у тюрмі. Автор вказує, що арештні дома як установи для виконання і відбування покарання у вигляді арешту так і не були створені [106, с. 140].

Кримінально-правові наслідки арешту за вчинення кримінального проступку проявляються в тому, що в покаранні проявляється державний осуд, виражається публічна воля щодо певних обмежень, які виникають в результаті засудження; правовому статусу засудженого надається певна стабільність, що проявляється у визначених обов'язках і правах, зміни до яких вносяться

виключно на законодавчому рівні; права і обов'язки засудженого до арешту формулюються і функціонують у виді правових норм.

Арешт за вчинення кримінального проступку призначається як вид основного покарання у випадках, коли такий вид покарання безпосередньо передбачений у санкції статті Особливої частини КК України (ч. 4 ст. 52 КК України) за винятком призначення арешту як більш м'якого покарання у відповідності до ч. 1 ст. 69 КК України.

Із засудженими до арешту передбачено проведення соціально-виховної роботи з метою вироблення у них соціально-правових навичок, нейтралізацією негативного впливу на засуджених умов ізоляції, профілактику та попередження їх протиправної поведінки під час відбування арешту та в подальшому. Питання відбування арешту військовослужбовцями врегульовані в ст. 55 КВК України. Засуджені до арешту військовослужбовці несуть відповідальність і користуються правами, встановленими законодавством України з обмеженнями, що передбачено для цієї категорії засуджених, а також впливають з вироку суду та встановлені в КВК України для відбування покарання даного виду (КВК України).

Обмеження волі як покарання за вчинення кримінального проступку полягає «у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковими залученням засудженого до праці» (ст. 61 КК України). Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років. Відповідно до ч. 3 ст. 61 КК України обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої та другої групи [101].

Обмеження волі згідно ч. 1 ст. 52 КК України відноситься до основних видів покарань. Кримінально-правові наслідки вчинення кримінального проступку, за який судом призначене покарання у виді обмеження волі, полягають в обмеженні особистої свободи засудженої особи шляхом неповної

ізоляції від суспільства у кримінально-виконавчих установах відкритого типу, а також обов'язкового залучення до праці.

Основні каральні обмеження випливають із нормативних положень ст. 56–70 КВК України і полягають в тому, що засуджений: утримується у виправній установі впродовж строку, встановленого судом; постійно знаходиться в межах кримінально-виконавчої установи під наглядом; не має права залишати установу без спеціального дозволу адміністрації; проживає у спеціально призначених гуртожитках; йому видається особисте посвідчення взамін паспорта; зобов'язані дотримувались встановленого розпорядку дня; підлягає обов'язковому залученню до праці в умовах забезпечення за ним нагляду; за порушення встановленого порядку відбування покарання та трудової дисципліни може бути підданий заходам дисциплінарного стягнення (КВК України).

Обмеження волі, як основне покарання, може комбінуватися з додатковими покараннями такими, як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, конфіскацією майна.

Щодо осіб, засуджених до обмеження волі, можуть бути застосовані практично всі види звільнення від покарання, передбачені кримінальним законодавством за винятком ч. 3 ст. 84 КК України, в якій встановлено, що військовослужбовці засуджені до службового обмеження, арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, в разі визнання їх непридатними до військової служби за станом здоров'я звільняються від покарання [101].

Впродовж 2022 року до обмеження волі в Україні було засуджено 645 осіб, з яких 39 оголошено в розшук. Відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі передбачена в ч. 1 і ч. 2 ст. 390 КК України [61]

В ст. 62 КК України передбачене покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, яке призначається: «..військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за

призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації, на особливий період, військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом осіб з числа резервістів в особливий період (крім військовослужбовців жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках передбачених цим кодексом, а також, якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років тримання у дисциплінарному батальйоні на той самий строк» [101].

Тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців не може застосовуватись до осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі [101].

Відповідно до КВК України військовослужбовці, засуджені до тримання у дисциплінарному батальйоні, направляються до спеціальної військової частини і піддаються ряду обмежень: ізоляція від інших військовослужбовців; виводяться на роботу та за межі дисциплінарного батальйону під охороною конвою; в обов'язковому порядку долучаються до праці; за порушення вимог режиму можуть бути піддані заходам стягнення аж до арешту на 10 діб з утриманням на гауптвахті; у випадку їх втечі може бути застосована зброя (КВК України).

Дисциплінарний батальйон є військовою частиною, а тому самовільне його залишення є кримінальним правопорушенням передбаченим ст. ст. 407, 408 КК України, що встановлюють відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби та за дезертирство.

Т. Б. Ніколаєнко обґрунтовує, що покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, що застосовується до військовослужбовців, становлять систему спеціальних покарань за кримінальні правопорушення зі спеціальними ознаками, які окреслюють її як складову загальної системи покарань і самостійну щодо військовослужбовців, визначають єдність критерію їхньої побудови з ізоляцією особи від суспільства і зі специфічністю застосування до військовослужбовців. Специфічність ознак зумовлена

виключністю реалізації до військовослужбовців, їх правовим статусом, проходження ними під час відбування покарання військової служби з продовженням виконання військово-службових обов'язків чи їх обмеженням; правообмеженнями спеціального характеру; спеціальним порядком їхнього виконання та наявністю спеціального органу, який забезпечує їхнє виконання. [122, с. 16].

Ю. В. Сокорянський наголошує, що в процесі тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні, необхідно виділяти їх звільнення від даного покарання, оскільки після відбуття покарання вони повертаються для подальшого проходження служби, як правило, в ті ж військові частини, в яких вони були до засудження, що створює певні проблеми їхньої адаптації в колективі [196, с. 5].

А. С. Овчаренко зробила спробу надати оцінку аргументам як прихильників подальшого існування дисциплінарного батальйону, так і їх опонентів. Вона робить висновок, що спроба здешевлення покарання за рахунок ліквідації дисциплінарного батальйону, як спеціальної військової частини, суперечить гуманізації державної політики у сфері виконання покарання, що тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, засуджених до такого виду покарання, виправдовує себе з позиції виправлення поведінки засуджених, їх подальшої мотивації до військової служби і робить висновок, що таку установу, як дисциплінарний батальйон, ліквідувати не доцільно [125, с. 84–91].

Система покарань за вчинення кримінальних проступків, як бачимо, є досить різноманітною. Досягти встановленої кримінальним законодавством мети покарання за вчинення кримінального проступку можна лише тоді, коли суд в кожному конкретному випадку при визначенні винній особі покарання буде виходити з принципу індивідуалізації та справедливості кримінальної відповідальності, враховувати характер і ступінь суспільної небезпечності кримінального проступку, а також особливості державної кримінально-

правової політики, втіленої в тому числі й у підходах до правозастосовної практики, що, як правило, узагальнюються Верховним Судом.

Види кримінальних покарань, передбачених в КК України, як за вчинення кримінальних проступків, так і злочинів, не мають на меті заподіяння засудженому тілесних ушкоджень, фізичних страждань, приниження честі та гідності засудженого, як людини.

За один кримінальний проступок судом може бути призначене лише одне основне покарання, яке передбачене в санкції статті (частина статті) Особливої частини КК України. До основного покарання судом може бути приєднане одне чи кілька додаткових покарань у випадках та в порядку, встановлених кримінальним законодавством [101].

Призначення за вчинення кримінальних проступків покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є виправданим. Система кримінальних покарань залишається вагомим реальним і найбільш ефективним способом стримування кримінальних правопорушень.

Однак, суди застосовують види покарань, передбачені як альтернативні за вчинення кримінальних проступків, ще недостатньо ефективно, як показує відповідний аналіз. Зокрема, питома вага штрафу, як основного виду покарання, становить близько 32 % від загальної кількості санкцій статей Особливої частини КК, але на практиці суди його застосовують тільки до 10–12 % засуджених, за вчинення кримінальних проступків – до 18,6 % засуджених. Громадські роботи передбачені в 14 санкціях, а їх застосування становить 2 %, застосування виправних робіт становить 6 %, арешт – близько 1%, обмеження волі 1,6 % [39].

Зауважимо, що правові наслідки вчинення кримінальних проступків не обмежуються виключно основною формою реалізації кримінальної відповідальності. Вельми поширеним є викристання судами й інших форм. Зокрема, кримінальне законодавство передбачає підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності, а також звільнення від покарання і його відбування.

Звільнення від кримінальної відповідальності регламентуються ст. ст. 44–49 Розділу IX Загальної частини КК України, а звільнення від покарання та його відбування врегульоване ст. ст. 74–87 Розділу XII Загальної частини КК України.

У Кримінальному кодексі України встановлені такі види звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема, щодо особи, яка вчинила кримінальний проступок: у зв'язку з дієвим каяттям (ст. 46 КК України); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); у зв'язку передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України); у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього заходів виховного характеру (ст. 97 КК України); на підставі закону про амністію або акту про помилування [101].

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 49 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального проступку і до дня набрання вироком законної сили минуло два роки у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі [101]. Звільнення від кримінальної відповідальності необхідно відрізняти від звільнення від покарання, які відрізняються одне від одного за підставами та умовами застосування та стадіями кримінального процесу.

Від кримінальної відповідальності звільняються підозрюваний, обвинувачений, підсудний, а також особа, кримінально-правовий статус якої ще не визначено, якщо прийнято рішення про відмову в порушенні кримінального провадження. Від покарання може бути звільнена особа засуджена, обвинувальний вирок стосовно якої набрав законної сили.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може застосовувати до неповнолітнього лише у випадку його засудження до арешту або позбавлення волі. В такому разі іспитовий строк суд установлює тривалістю від одного до двох років. Відповідно до ч. 4 ст. 104 КК України у разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання обов'язок

щодо нагляду за засудженим неповнолітнім та проведення з ним виховної роботи [101].

До осіб, що засуджені за вчинення кримінальних проступків та відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, суд може застосовувати згідно ст. 81 КК України умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Суд може прийняти рішення про умовно-дострокове звільнення повністю або частково і від відбування додаткового покарання [101].

Правовим наслідком звільнення від відбування основного покарання з випробуванням може бути призначення судом додаткового покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю або позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням полягають також в тому, що згідно ст. 78 КК України, засуджений після закінчення іспитового строку, при виконанні покладених на нього обов'язків та якщо він не вчинив нового кримінального правопорушення, звільняється судом від призначеного йому покарання, а у випадку, що засуджений не виконує покладені судом на нього обов'язки або вчиняє інші правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє засудженого для відбування покарання. Якщо засуджений впродовж іспитового строку вчинив нове кримінальне правопорушення, суд призначає йому покарання за правилами призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України) та правилами складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення (ст. 72 КК України) [101].

У кримінальному законодавстві України передбачені підстави та умови звільнення від відбування покарання, з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку,

заміну покарання або його невідбутої частини більш м'яким, звільнення від покарання вагітних жінок, які мають дітей віком до трьох років, звільнення від покарання за хворобою, звільнення від покарання на підставі закону про амністію або акту про помилування [101].

У зв'язку з російською агресією проти України в Кримінальний кодекс України внесена ст. 84-1 КК України «Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого» [101]. Це положення теоретично варто також поширити й на тих військовополонених, які вчинили кримінальні проступки, зокрема й в період перебування у полоні.

О. П. Горох небезпідставно зазначає, що вітчизняна кримінально-правова політика орієнтована на створення та забезпечення ефективного функціонування системи заходів правового впливу та протиправну поведінку людини. Основним кримінально-правовим наслідком у цих відносинах постає кримінальна відповідальність, а найпоширенішою формою її втілення залишається покарання. Водночас на різних етапах реалізації кримінальної відповідальності можуть виникати певні юридичні факти, що зумовлюють недоцільність призначення засудженому покарання, реального чи повного виконання призначеного покарання, неспроможність досягнення застосуванням покарання його мети, неможливість виконання засудженими призначеного йому покарання. Правове регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з такими юридичними фактами забезпечення кримінально-правовий інститут звільнення від покарання [47, с. 1].

Звільнення від покарань за нормами кримінального законодавства України регламентуються статтями Розділу XII КК України «Звільнення від покарання та його відбування» та ст. ст. 104, 105, 106, 107, 108 Розділу XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» КК України [101].

Під звільненням від покарання у широкому сенсі доцільно розуміти прояв кримінально-правової політики держави на підставі положень

кримінального законодавства і в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, який полягає у звільненні засудженої особи від покарання при збереженні державного осуду.

Здійснений нами аналіз кримінальної відповідальності як правового наслідку *вчинення кримінального проступку вперше* дозволяє стверджувати, що особливістю кримінально-правової політики держави в частині реагування на досліджуваний вид кримінальних правопорушень є ***безумовна максимізація гуманного ставлення до правопорушника*** при урахуванні особистісної трансформації що підтверджується одним з альтернативних набором поведінкових індикаторів: а) щире каяття, активне сприяння у розкритті кримінального правопорушення та відшкодуванням завданих збитків (ст. 45 КК України; поведінка виключно правопорушника) або б) примирення з потерпілим (бінарна оцінка і поведінки правопорушник, і зміни у ставленні до нього потерпілого), відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 46 КК України). Виняток з цього нормативного ряду становлять корупційні кримінальні правопорушення або кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією (у контексті дослідження кримінальних проступків). Норми ст. ст. 45 та 46 КК України мають яскраво виражений заохочувальний характер та спрямовані на нерепресивне вирішення кримінально-правового конфлікту.

Правим в цьому контексті видається П. В. Хряпінський, який вказує, що заохочувальні норми по відношенню до заборонних кримінально-правових норм є похідними, вторинними. Вони породжуються й розвиваються в межах основного кримінально-правового відношення, що виникає у зв'язку із вчиненням певного кримінального правопорушення. За межами цих відносин ні в часі, ні в просторі заохочувальні кримінально-правові норми не існують та існувати не можуть. Вони за певних умов трансформують ці відносини в позитивну площину, породжуючи внаслідок соціально схвальної поведінки особи, яка передбачена заохочувальними правовими приписами, право або обов'язок держави у вигляді уповноважених органів (судів) пом'якшити або

взагалі усунути кримінально-правове обтяження [226, с. 36–37]. Звідси можемо підтримати П. В. Хряпінського і у тому, що є достатньо підстав вести мову про позитивну кримінальну відповідальність. Остання служить необхідним чинником нормального, законослухняного життя абсолютної більшості громадян, інструментом охорони і підтримки правопорядку в законодавчо окресленому колі найважливіших правовідносин [226, с. 55].

Тож звільнення від кримінальної (негативної) відповідальності за вчинення кримінальних проступків вперше вважаємо такою собі позитивною кримінальною відповідальністю, коли особа, винна у вчиненні кримінального проступку, виконує низку покладених на неї законом зобов'язань як умов для такого звільнення. Отже, позитивна відповідальність також є кримінальною відповідальністю, що впливає із сформованого у загальній теорії права розуміння юридичної відповідальності. І її реалізація також може і має, на нашу думку, розглядатися як правовий наслідок вчинення кримінальних проступків.

Окрім того норма ст. 46 КК України виражає тенденцію кримінально-правової політики держави до нарощування питомої ваги приватно-правового елементу у кримінальному праві (як це не парадоксально), що підтверджується роллю потерпілого як одного з ключових суб'єктів кримінально-правових відносин, зокрема у випадку вчинення кримінальних проступків. інтересів потерпілої особи шляхом стимуляції до примирення з подальшим безумовним звільненням від кримінальної відповідальності. І такий підхід видається нам виправданим.

Втім, не випадковою є і позиція О. В. Наден, яка зазначає, що кримінальне право за своєю суттю є правом каральним, штрафним. Єдине його призначення, зауважує вчена, – це регулювання покладання на особу кримінальної відповідальності чи звільнення від такої [120, с. 41]. Звідси, висновує дослідниця, потерпілі не входять до складу кримінально-правових відносин, оскільки, на її думку, норми кримінального права жодним чином не поширюються і не можуть поширюватись на них [120, с. 42].

Однак, вважаємо, сучасний стан і тенденції розвитку кримінального права, тенденції до його олюднення через, передусім, ліберально-гуманістичну кримінально-правову політику змушують розширювати уявленн про склад кримінально-правових відносин і роль потерпілого у них, в тому числі й зокрема при визначенні правових наслідків вчинення кримінальних проступків.

Влучним з цього приводу є зауваження В. І. Борисова, який вказує: «Незважаючи на зміни, які відбулися у законодавстві, роль потерпілого серед заходів впливу на злочинців, усе ще залишається допоміжною, такою, що використовується на догоду державному інтересу. Тому потерпілий від злочину, особливо коли йдеться про фізичну особу, залишається найбільш «трагічною» фігурою у кримінальному провадженні» [28, с. 420]. І така ситуація не має залишатися незмінною, особливо в контексті триваючої російсько-української війни й боротьби Українського народу за свої цінності, серед яких – любов, свобода, національна і культурна ідентичність. Останні ж при всій своїй самотності тяжіють до європейської цивілізаційної платформи, в якій людина традиційно, ще з Античності й Відродження є одним з наріжних каменів і мірилом справедливості. Протагорівська сентенція про людину як міру усіх речей має бути практикою, установкою діяльності, а не тільки мисленнєвим образом, красивою фігурою мови, яка ні до чого не зобов'язує.

В цьому сенсі нам імponує позиція В. В. Сокурєнка, який підкрєслює, що кара і штраф – інструменти, але не зміст соціального управління. Будь-яке ж правове регулювання, як відомо, є сферою соціального управління. Натомість змістом кримінального права, його сутністю, є *безпека людини* (як особисто, так і у асоціаціях – соціальних групах) від найбільш деструктивних, небезпечних в конкретно-історичний момент, видів антропогенного впливу на неї [197, с. 44]. Конституція України недвозначно визнала людину найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а тому – сенсоутворюючим началом будь-якого впливу, діяльності, що розгортається, забезпечується публічною

адміністрацією. Енергетика суспільного розвитку, його конструктивно-інноваційний потенціал ґрунтуються на енергетичному потенціалі людини, як мислячої істоти, як вільної особистості. Саме у цьому сенсі людина виступає фактичним центром перспективи не просто суспільного, а суспільно-цивілізаційного процесу, його безпосереднім началом, системним носієм. Як результат – вектор суспільно-цивілізаційного розвитку і вектор еволюції людини взаємопоглинаються: еволюція суспільства, цивілізації загалом реалізується через еволюцію людини [44, с. 44–45]. Тому всемірний захист людини виражає зрілість держави, її відповідність передовим досягненням цивілізації, зокрема, європейської. Сприйняття цієї ідеї вимагає ревізії методології кримінально-правової доктрини, виходячи з переосмислення змісту та значення принципу гуманізму. Одним з аспектів його реалізації в науці та галузі кримінального права є визнання потерпілого невід’ємним суб’єктом кримінально-правових відносин, їх переорієнтації на захист інтересів потерпілого, а не на пустопорожню діяльність державних органів, позбавлену будь-якої реальної соціальної бази, запиту, потреби, окрім букви закону [197, с. 45].

Отже, позитивну кримінальної відповідальності у виді звільнення від негативної кримінальної відповідальності слід вважати спеціальним правовим наслідком вчинення кримінальних проступків, що формується в межах кримінально-правових відносин, суб’єктом яких є потерпілий.

Особливо актуальним це питання видається у розрізі проблем формування та подальшої реалізації в Україні концепції перехідного правосуддя. Відомо, що одним з його елементів є справедливе кримінальне переслідування, яке розглядається у єдності з потребою у соціальному примиренні, зниженні конфліктності процесу переходу від стану конфлікту до стану миру. В цьому ключі небезпідставно виникає питання про усунення необґрунтованої репресивності в механізмі кримінально-правового регулювання, яка б могла завадити досягненню цілей примирення та постконфліктного транзиту. Зокрема, розглядаються питання широкого

застосування амністії до осіб, які вчинили певні категорії кримінальних правопорушень, пов'язаних з конфліктом, зокрема і кримінальних проступків.

У фокусі перехідного правосуддя на думку Ю. В. Орлова варто вести мову далеко не про всі кримінальні проступки, а лише про дві їх групи: 1) воєнно-контекстуальні; 2) ординарні, вчинювані у контексті збройного конфлікту. Під воєнно-контекстуальними кримінальними проступками можливо розуміти ті з них, вчинення яких має на меті або мають своїм соціальним наслідком (віддаленими, поза межами складу кримінального правопорушення) сприяння у реалізації цілей збройної агресії російської федерації. Вказані цілі, як видається, можуть реалізуватися щонайменше у двох вимірах: обструкція української державності та ефективне фактичне управління вже окупованими територіями. Не складе надмірних труднощів в результаті застосування системно-правового аналізу кримінально-правових норм виявити, що під вказаний вимір та цільові (наслідкові) маркери підпадає два юридичні склади колабораційної діяльності, що репрезентують кримінальні проступки та закріплені у ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України [130, с. 195].

Ординарні кримінальні проступки, які вчиняються у контексті збройного конфлікту представлені групою проступків, вчинення яких пов'язане з використанням фактичних умов, створених ситуацією збройного конфлікту, в тому числі й застосовуваних державою та суспільства заходів, спрямованих на відсіч збройній агресії. З нашої точки зору цю групу представляють щонайменше ті кримінальні проступки, склади яких закріплені у ч. 1 ст. 162 («Порушення недоторканності житла»), ч. 1 ст. 182 («Порушення недоторканності приватного життя»), ч. 1 ст. 197-1 («Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво») [130, с. 195].

Ведучи мову про особливі правові наслідки за вчинення перелічених кримінальних проступків, головне питання полягає у тому, чи доречно, доцільно, в яких випадках і із використанням яких критеріїв застосувати інструменти амністії та/або звільнення від кримінальної відповідальності. І

питання це варто розглядати саме в розрізі відомих цілей перехідного правосуддя й балансування цінностей: примирення через використання норм-заохочень та амністії не має конфліктувати з вимогами утвердження справедливості та масовим невдоволенням безкарністю кримінальних правопорушників [130, с. 195].

У зв'язку з цим, як критерій використання інструментів амністії за вчинення кримінальних проступків зазначених категорій або правових механізми звільнення від кримінальної відповідальності, Ю. В. Орлов пропонує відштовхуватись від врахування: 1) наявності чи відсутності потерпілого; 2) вчиненого на тимчасово окупованій території (або території країни-агресора) чи поза її межами. Оперуючи цими критеріями дослідник презентує кримінологічну модель зниження ступеню криміналізації населення в контексті перехідного правосуддя, яка включає: а) звільнення від покарання або його відбування на підставі закону про амністію щодо тих кримінальних проступків, вчинених в контексті збройного конфлікту, а також воєнно-контекстуальних кримінальних проступків, які не мають потерпілого як нормативно визначеної обов'язкової складової об'єкту кримінального правопорушення; б) широке використання медіації та положень ст. 46 КК України про безумовне звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим [130, с. 196].

Такий підхід варто визнати обґрунтованим, антропоцентричним за своєю сутністю. Він відповідає згадуваній нами у першому підрозділі цієї дисертації гуманізації як властивості сучасної кримінально-правової політики, що специфічно реалізується у контексті перехідного правосуддя. Відтак амністію та звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні проступки, вчинені в контексті збройного конфлікту можна вважати на вівідних підставах й з дотриманням необхідних умов можна вважати особливими правовими наслідками вчинення кримінальних проступків.

Ще одним проблемним аспектом як з позиції кримінально-правової доктрини, так і правозастосовної практики є визначення правових наслідків за

повторне вчинення кримінальних правопорушень. По-перше, слід знову ж таки нагадати про те, що засудження за вчинення кримінального проступку не тягне за собою стану судимості. У зв'язку з цим варто вести мову про дві можливі ситуації повторності кримінальних проступків: 1) коли особу після вчинення першого кримінального проступку ще не засуджено або було засуджено, але покарання не відбуто; 2) за вчинення першого кримінального проступку особу було засуджено і вона відбула покарання.

Перший випадок є відносно ясним з точки зору застосування кримінального закону. Аналіз переліку кримінальних проступків, дав можливість зробити Г. С. Резніченку небезпідставний висновок про те, що в одних випадках при повторному вчиненні кримінального проступку особа знову буде засуджена за тією ж статтею або частиною статті кримінально-правової норми Особливої частини КК України, і вчинене діяння буде залишатися кримінальним проступком, як наприклад при вчиненні діяння передбаченого ст.173 КК України «Грубе порушення угоди про працю». В інших випадках повторність передбачена як кваліфікуюча ознака діяння і повторне вчинення діяння буде передбачено вже як злочин, як наприклад, у статті 185 КК України «Крадіжка» [188, с. 328], певна річ «виносячи за дужки» вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану (тобто в модельній ординарній ситуації). Тож, резюмує дослідник, стосовно повторності кримінальних проступків можна говорити про два її види: фактична повторність і повторність-перехід, у випадку передбачення повторності як кваліфікуючої ознаки в кримінально-правовій нормі і кваліфікації повторно вчиненого кримінального проступку у якості злочину [188, с. 328]. Відтак, в ситуації повторності-переходу можемо говорити про те, що одним зі специфічних правових наслідків повторного вчинення кримінального проступку є обтяження кваліфікації та трансформація проступку у злочин. Остання обставина сама по собі обтяжує подальші правові наслідки засудження особи, включно зі станом судимості.

Водночас і тут виявляється проблема, яка не дозволяє задовільнити принцип справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Йдеться про те, що в тих випадках, коли повторне вчинення кримінального проступку в диспозиції статті не конструюється як кваліфікуюча ознака, нехай і така, що формує перехід від проступку до злочину, видається неможливим жодним чином врахувати фактично повторне вчинення кримінального правопорушення у будь-якому юридично значущому правозастосовному рішенні, що могло б змінити, відповідним чином обтяжити правові наслідки для правопорушника. Так, відомо, що коли повторність не є кваліфікуючою ознакою складу злочину, вона враховується при призначенні покарання та є обставиною, що його обтяжує відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України. Проте це положення стосується виключно злочинів та не поширюється на кримінальні проступки. Наприклад, жодною мірою не відрізнятимуться правові наслідки одиничного, або множинного (в тому числі й повторного) вчинення особою колабораційної діяльності, ознаки якої передбачені ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК України. Суд не має юридичної можливості навіть обтяжити покарання, використовуючи ресурс ст. 67 КК України. Вважаємо його неправильним й таким, що не сприяє ефективному кримінально-правовому регулюванню, вимагає внесення відповідних змін до тексту КК.

При цьому аналогічна ситуація складається й з неможливістю врахувати факту рецидиву кримінального проступку, тобто коли особу засуджено, призначено покарання, яке вона ще не відбула, вирок набрав законної сили і в цей період вчиняє новий кримінальний проступок, передбачений іншою статтею КК України. З точки зору законодавчого розуміння рецидиву (ст. 34 КК України), а також моменту виникнення стану судимості (ч. 1 ст. 88 КК України) в подібних випадках має місце рецидив кримінальних проступків, констатація якого жодним чином не може вплинути на обтяження правових наслідків для особи. І це необхідно змінювати. Спосіб – вельми простий: використання у п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України замість категорії «злочин» – категорії «кримінальне правопорушення» (див. додаток В).

Тепер звернімося до другого із виділених нами випадків повторності кримінальних проступків, тобто коли за вчинення першого кримінального проступку особу було засуджено і вона відбула покарання. В деяких статтях КК України законодавець, без вказівки чіткої у диспозиції статті Особливої частини КК на повторність, пішов шляхом криміналізації такої собі фактичної повторності через темпоральну прив'язку нового кримінального проступку до певного строку, який не минув після вчинення першого. Так, наприклад, ч. 1 ст. 309 КК України є кримінальним проступком. У ч. 2 ст. 309 КК України передбачено кримінальну відповідальність за: «Ті самі дії, вчинені ... протягом року після засудження за цією статтею» [101]. З суто юридичної точки зору вести мову про повторність в цій ситуації можна тільки тоді, коли особа за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України ще не відбула покарання. Коли ж вже відбула, але ще не минув один рік з дня вчинення першого кримінального проступку, вчинення такого ж тягне за собою подібну до вже описаної ситуації трансформації – квазіповторності-переходу кримінального проступку у злочин.

Раніше кримінально-правовій доктрині були не відомі подібні ситуації. Вони вибиваються із загальної теорії множинності кримінальних правопорушень та є проявом каузальності кримінального закону. Але це свідчить радше про недоліки його загальної частини, аніж про деяку позитивну тенденцію у кримінально-правовій політиці щодо каузальних підходів до криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Отже, множинність кримінальних проступків тягне за собою обтяження правових наслідків. В одних випадках – це трансформація кримінального проступку у злочин, в інших – обтяження покарання *de lege ferenda*, що актуалізує запит на удосконалення редакції ст. 67 КК України.

2.2 Інші заходи кримінально-правового характеру як правові наслідки вчинення кримінальних проступків

Кримінальним законодавством України, крім кримінальної відповідальності та покарання передбачені й інші заходи кримінально-правового характеру.

В ч. 3 ст. 3 КК України зазначено, що кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом [101]. В Кримінальному кодексі України немає загального визначення поняття і змісту інших заходів кримінально-правового характеру, але в окремих законодавчих актах різні засоби кримінально-правового характеру знайшли своє нормативне закріплення і застосовуються як в практичній діяльності правоохоронних органів і органів правосуддя, так стали і предметом наукових досліджень.

У Великій українській енциклопедії інститут заходів кримінально-правового характеру визначений, як передбачені законодавством про кримінальну відповідальність примусові некаральні заходи, що застосовуються судом від імені держави до фізичних або юридичних осіб за вчинення забороненого кримінальним кодексом суспільно небезпечного діяння з метою усунення причин і умов, що призвели до його вчинення і здатних у випадку їх збереження призвести до вчинення нового суспільно небезпечного діяння, та забезпечення в окремих випадках безпеки особи, до якої вживаються подібні заходи, і надання їй необхідної допомоги, а також забезпечення безпеки інших осіб [34].

Аналіз нормативних положень КК України дає можливість визначити складові елементи інституту інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються судом від імені держави до осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, зокрема кримінальні проступки. До системи інших заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб доцільно включити ті, що передбачені ст.ст. 92–96-2 КК України.

Вказані елементи системи інших заходів кримінально-правового характеру об'єднує те, що:

- вони передбачені нормами кримінального законодавства;

- вони не входять до системи покарань, а є в одних випадках їх альтернативою (примусові заходи медичного характеру), в інших же – фоновими, поруч з кримінальною відповідальністю, правими наслідками;
- інші заходи кримінально-правового характеру реалізуються через специфічні кримінально-правові відносини;
- перелік інших заходів кримінально-правового характеру, встановлений законом і не може бути змінений ніяк інакше, крім змін в законі;
- усі обмежувальні та інші заходи кримінально-правового характеру застосовуються від імені держави тільки судом у формі обвинувального вироку або ухвали чи постанови;
- інші заходи кримінально-правового характеру не мають каральну сутність, застосовуються не за вчинення кримінального правопорушення, а як наслідок - у зв'язку з вчиненням суспільно-небезпечного діяння, яке законом передбачене як кримінальне правопорушення;
- інші заходи кримінально-правового характеру, хоч і не є каральним, але застосовуються в примусовому порядку незалежно від згоди або бажання особи, до якої вони застосовуються;
- зміст і межі інших заходів кримінально-правового характеру не вимагають обов'язкової адекватності характеру і змісту кримінального правопорушення, вони не є додатковими каральними заходами;
- метою застосування інших заходів кримінально-правового характеру є не кара або виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а усунення причин і умов, що сприяли його вчиненню, запобігання можливості вчинення нових суспільно-небезпечних діянь;
- в окремих випадках обмежувальні та інші заходи кримінально-правового характеру вживаються для забезпечення безпеки особи, стосовно якої вживаються такі заходи, надання їй необхідної допомоги, передбаченої законом та забезпечення безпеки інших осіб.

Проблемні питання застосування інших заходів кримінально-правового характеру, їх змісту та порядку призначення, досліджували в різний час

В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва, І. Г. Богатирьов, О. І. Бідна, О. О. Дудоров, О. В. Козаченко, І. О. Лозінська, Ю. А. Пономаренко, А. М. Ященко, І. С. Яковець, О. В. Ус, М. І. Хавронюк та ін. Вказані та інші вчені зробили значний внесок в наукове осмислення інших заходів кримінально-правового характеру, підстав та порядку їх застосування, але єдиної думки щодо системи інших заходів кримінально-правового характеру для фізичних осіб, зокрема, за вчинення кримінальних проступків, не вироблено.

М. І. Хавронюк зауважує, що все ще залишається відкритим питання про правову природу кримінального проступку, його відмінність від злочину, з одного боку, та адміністративного правопорушення, з іншого, та також – в їх взаємозв'язку – про правові наслідки кримінальних проступків та найбільш прийнятий порядок їх досудового розслідування і судового розгляду [223, с. 10] та, додамо, застосування інших заходів кримінально-правового характеру за їх вчинення.

А. М. Ященко виокремлює наступні ознаки кримінального проступку: а) кримінальним проступком є діяння (дія або бездіяльність); б) це діяння є суспільно-небезпечним і винним; в) вказане діяння є кримінально-протиправним, але карає лише основним покаранням у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або іншим покаранням, не пов'язаним з позбавленням волі; г) воно може бути вчинено лише суб'єктом кримінального проступку; д) кримінальні проступки, на відміну від злочинів, не підлягатимуть класифікації за ступенем суспільної небезпечності; є) кримінальні проступки, на відміну від злочинів, не тягтимуть судимості [258, с. 233].

А. М. Ященко зауважує, що порушення кримінально-правових заборон, що належить до кримінальних проступків, зумовить реалізацію низки різних за ступенем своєї суворості покарань, зокрема, у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або

займатися певною діяльністю, громадських або виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, конфіскації майна, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців тощо [258, с. 234].

Одночасно із покаранням, на думку А. М. Ященко, негативним наслідком вчинення кримінальних проступків становитиме застосування до винних осіб альтернативним вказаним видам покарань інших заходів кримінально-правового характеру, зокрема у виді примусових заходів виховного характеру, обмежувальних заходів, заходів звільнення від покарань та його відбування, а вчинення окремих кримінальних проступків може обумовити також застосування до винних осіб такого іншого заходу кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація [257, с. 234].

Кримінальна відповідальність за вчинення кримінальних проступків також є заходом кримінально-правового характеру, найбільш суворим, пов'язаний з призначенням покарання. О. В. Євдокимова зазначає: «Кримінальна відповідальність є також заходом кримінально-правового характеру. Таким чином «інші заходи» та кримінальна відповідальність є самостійним видом заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, які мають свої специфічні ознаки та мету застосування» [65, с. 183]. Тож, підкреслимо, поняття «інші заходи кримінально-правового характеру», й досі є предметом дискусій у доктрині кримінального права.

І. А. Лозінська вважає, що «поняття, інші заходи кримінально-правового характеру» об'єднують у собі заходи кримінально-правового впливу, які не є кримінальним покаранням (не входять в систему покарань), але при цьому є таким, що покликані покласти на особу, конкретні правообмеження, виконання нею необхідних дій дотримання визначених законом обов'язків. [108, с. 87].

О. І. Бідна зазначає, що інші заходи кримінально-правового характеру варто розуміти як засоби примусу, які не застосовуються від імені держави за вироком або ухвалою суду до особи, яка вчинила діяння, заборонене КК, і

полягають в обмеженні її можливостей щодо подальшого або нового завдання істотної шкоди суспільним відносинам [25, с. 100]. На думку Ю. А. Пономаренка інші заходи кримінально-правового характеру - це передбачені кримінальним законом примусові заходи, що застосовуються судом до фізичної або юридичної особи з метою усунення умов, що спричиняють суспільно-небезпечні діяння [97, с. 468].

А. М. Яценко визначає інші заходи кримінально-правового характеру визначає як передбачені кримінальним законом відмінні від покарання примусові, заохочувальні або такі, що застосовані на гуманістичних засадах і недоцільності здійснення подальшого провадження засоби впливу, що застосовуються судом до особи в разі вчинення кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, а також для запобігання нових кримінальних правопорушень чи діянь, зовні схожих на них, з метою відновлення доконфліктного стану порушених правовідносин, захисту охарактеризованих злочином прав та інтересів особи, обов'язкового лікування, а також запобіжного вчиненню нових правопорушень або суспільно небезпечних діянь через виправлення в окремих випадках порушників закону [258, с. 142–143].

В. О. Козаченко під заходами кримінально-правового характеру розуміє передбачені кримінальним законом (Загальною і Особливою частинами КК України) засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння з метою реалізації як цілей кримінальної відповідальності, так і з метою відновлення порушеного права, надання медичної допомоги, перевиховання та інші [82, с. 242].

Відомо, що кримінальній відповідальності підлягає лише осудна особа, тобто особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії чи бездіяльність і керувати ними. У ч. 2 ст. 19 КК України зазначено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої

дії (бездіяльності) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розгляду психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру [101].

Якщо особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, вона не підлягає кримінальній відповідальності. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню [101].

Судом враховується обмежена осудність особи, тобто, коли особа під час вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повністю усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ним [101]. Обмежена осудність не виключає притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування до такої особи примусових заходів медичного характеру.

До інших заходів кримінально-правового характеру згідно ст. 92 КК України відносяться примусові заходи медичного характеру, поняття та зміст яких полягає в наданні амбулаторної психіатричної допомоги, поміщені особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння передбаченого Особливою частиною КК України, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчинення нею нових суспільно небезпечних діянь [101].

Примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватися судом до осіб:

- які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння;
- які вчинили у стані обмеженої осудності кримінального правопорушення;

- які вчинили кримінальні правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до поставлення вироку або під час відбування покарання (ст. 93 КК України).

Пленум Верховного Суду України в постанові «Про практику застосування судом примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» вказав, що чинним кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством передбачено систему норм, спрямованих на об'єктивне й гуманне вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням інтересів осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, страждаючи на психічні хвороби або маючи психічні розлади, що зумовлюють потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру чи примусового лікування [177].

Метою застосування примусових заходів медичного характеру і примусового лікування є:

- вилікування чи поліпшення стану здоров'я осіб, названих у статтях 19, 20, 76, 93 та 96 КК України;
- запобігання вчиненню зазначеними особами нових суспільно небезпечних діянь (злочинів), відповідальність, за які передбачена нормами КК України [177].

Види примусових заходів медичного характеру передбачені в ст. 94 КК України. Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосовувати наступні примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посильним наглядом;

4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом [101].

Примусові заходи медичного характеру за своєю природою є заходами безпеки, призначені судом з метою примусового лікування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння становлять небезпеку за своїм психічним станом як для себе, так і для інших осіб. Призначення примусових заходів медичного характеру регламентовано кримінальним законодавством і здійснюється лише судом. Рішення з питань продовження, припинення чи зміни примусових заходів медичного характеру також приймаються в судовому порядку.

В ст. 505 Кримінального процесуального кодексу України вказано, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) особа вчинила суспільно-небезпечне діяння, передбачене законом про кримінальну відповідальність у стані неосудності;
- 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до поставлення вироку [102].

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 «Кримінальне правопорушення щодо застосування примусових заходів медичного характеру» КК України [102].

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру не ставить питання про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального проступку чи злочину, а з'ясовується питання про вчинення певною особою суспільно небезпечного діяння, а умисел, мета і мотив є елементами суб'єктивної сторони саме кримінального правопорушення та встановлюються лише щодо осудної особи.

Примусові заходи медичного характеру не можна розглядати як покарання, оскільки психічно хвора людина не здатна розуміти його значення. Примусові заходи медичного характеру не тягнуть за собою судимість, їх сутність полягає в тому, щоб забезпечити безпеку психічно хворої особи як учасника кримінального провадження та захистити від неї суспільство. Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які визнані суспільно небезпечними.

Кримінально-правову оцінку суспільно-небезпечного діяння вчиненого у стані неосудності, суд повинен ґрунтувати лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених діянь. При цьому не враховується попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального проступку (чи іншого кримінального правопорушення), за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї раніше примусових заходів медичного характеру [177].

У разі вчинення суспільно небезпечного діяння особою в стані неосудності відповідне діяння не може бути кваліфіковане за ознакою повторності [177].

З урахуванням того, що стан неосудності пов'язаний із відсутністю у особи інтелектуальної та вольової ознак, із чим несумісна наявність свідомості особи, чітко сформованих мети й мотиву як ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, тому встановлення будь-якої форми вини (умислу чи необережності) у діях неосудної особи об'єктивно є неможливим. Юридичну оцінку суспільно небезпечного діяння в такому випадку слід надавати виходячи із фактичних обставин вчиненого та наслідків, що настали (позиція Верховного Суду, викладена у справі № 234/18511/18 від 06.02.20 р.).

За змістом ст. 92 «Поняття та мета примусових заходів медичного характеру» КК України цілі примусових заходів медичного характеру можна розділити на дві групи: медичні і правові. Першою метою медичного характеру є обов'язкове лікування особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння. Мету другої групи заходів медичного характеру складає запобігання

суспільно небезпечних діянь [23, с. 11]. При призначенні примусових заходів медичного характеру суд не встановлює їх терміни, оскільки вони залежать від багатьох обставин і мають продовжуватись до тих пір, поки хворий не перестане становити безпеку для оточуючих. Суд вказує лише вид примусових заходів медичного характеру [23, с. 12].

Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку згідно ч. 2 ст. 94 КК України може бути застосоване щодо особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила діяння невеликої суспільної небезпеки, яким є кримінальні проступки, і якщо така особа не потребує за станом здоров'я госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги, і якщо вона не представляє загрозу безпеці інших осіб [101]. Госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги у примусовому порядку (ч. 3 ст. 94 КК України).

Госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду (ч. 4 ст. 94 КК України) [101].

Госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом згідно ч. 5 ст. 94 КК України судом може бути застосована щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особисту небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду [101].

У Законі України «Про психіатричну допомогу» психіатрична допомога визначена як комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом та іншими законами України, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, медичну та психологічну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, в тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин [180].

Умови та порядок продовження, зміни або призначення застосування примусових заходів медичного характеру передбачені в ст. 95 КК України та ст. 19 «Примусові заходи медичного характеру» Закону України «Про психіатричну допомогу».

Продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється судом і за заявою представника медичного закладу, в якому надається хворому психіатрична допомога (лікаря-психіатра) та висновком комісії лікарів-психіатрів, що обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів [101].

Варто наголосити на тому, що суд визначає ступінь суспільної небезпечності особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, необхідність застосування стосовно неї примусових заходів медичного характеру та міри нагляду за нею в медичному закладі, а медичний заклад здійснює всі необхідні медико-лікувальні заходи з психіатричної допомоги, зокрема діагностику психічного розладу, психіатричний огляд, амбулаторну психіатричну допомогу, госпіталізацію особи до закладу з надання психіатричної допомоги у відповідності з рішенням суду, огляд осіб госпіталізованих до закладу з надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, надання медичних послуг в процесі здійснення заходів медичного характеру в примусовому порядку, надання пропозицій з продовження, зміни або їх припинення від [177].

Особа, до якої застосовані примусові заходи медичного характеру має право звернутися до обраного нею незалежного лікаря-психіатра з метою отримання висновку про стан свого психічного здоров'я. Судові справи щодо надання психіатричної допомоги в примусовому порядку розглядаються в присутності особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй такої допомоги. Участь при розгляді таких справ прокурора, лікаря-психіатра чи представника особи, щодо якої розглядаються питання про застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язковою [177].

У відповідності до ч. 1 ст. 95 КК України у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через видужання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до поставлення вироку, підлягає покаранню на загальних засадах, а особа, яка захворіла на психічну хворобу під час відбування покарання, може підлягати подальшому відбуванню покарання [101].

Оскільки примусові заходи медичного характеру обмежують свободу особи, її перебування в медичному закладі за рішенням суду за своїм характером і змістом прирівнюються за законом до тримання під вартою. Якщо така особа засуджена до арешту, обмеження волі чи тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців за вчинення кримінального проступку чи іншого кримінального правопорушення, включаючи злочин і до позбавлення волі зараховується у строк відбування покарання (ч. 3 ст. 515 КПК України) [102].

Примусові заходи медичного характеру необхідно відрізнити від інших заходів кримінально-правового характеру, зокрема, від примусового лікування. Примусове лікування, як інший захід кримінально-правового характеру, передбачений у ст. 96 КК України, згідно якої примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших людей [101].

У ч. 2 ст. 96 КК України встановлено, що в разі призначення покарання у виді позбавлення волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання, у разі призначення інших видів покарання примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах. Підставою для застосування примусового лікування має бути наявність юридичного і медичного факторів: а) наявність у вчиненому діяння складу кримінального правопорушення; б) наявність у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, хвороби, що становить небезпеку для здоров'я та інших осіб [177]. Умовою застосування примусового лікування в порядку ст. 96 КК України має бути медичний висновок про наявність у суб'єкта кримінального правопорушення хвороби, що становить небезпеку для інших осіб і засудження такої особи до певного виду покарання [177].

Отже, на відміну від примусових заходів медичного характеру, які суд може застосовувати до неосуджених та обмежено осуджених осіб, примусове лікування застосовується судом одночасно з призначенням покарання.

У ст. 96 КК не конкретизовано категорії хворих осіб, що вчинили правопорушення, до яких може бути застосоване примусове лікування, а лише вказано «особи, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для інших осіб» [101]. Примусове лікування не застосовуються до осіб, які страждають на тяжкі психічні розлади або інші тяжкі хвороби, що перешкоджають лікуванню, до вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та інвалідів I і II груп (ст. 16 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР) [169].

Примусове лікування у випадку засудження до обмеження чи позбавлення волі здійснюється за місцем відбування покарання, порядок застосування примусового лікування осіб засуджених до обмеження волі в Кримінально-виконавчому кодексі України не врегульований, за винятком ст.

63 КВК, в якій вказано, що лікувально-профілактична робота у виправних центрах проводиться у відповідності до законодавства про охорону здоров'я. У разі призначення покарання у виді позбавлення волі, примусове лікування проводять заклади медичної служби кримінально-виконавчих установ (КВК України).

Примусове лікування визначається судом незалежно (поряд) із призначенням покарання, воно не враховується як додаткове покарання, оскільки не передбачене ст. 52 КК України (основні та додаткові покарання). За ст. 96 КК України строк примусового лікування, його продовження і припинення не визначається.

Як зазначає А. М. Ященко, згідно чинного кримінального законодавства застосування примусового лікування передбачає діяльність суду не з обрання конкретного виду та строку цього примусового заходу, а із встановлення підстав та умов його визначення. Підставою застосування примусового лікування є наявність у особи хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. До умов застосування примусового лікування у порядку ст. 96 КК України належить: а) наявність медичного висновку про те, що у суб'єкта кримінального правопорушення є хвороба, яка становить небезпеку для інших осіб; б) засудження такої особи до певного виду покарання або звільнення від його відбування. Вчинення особою діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, є передумовою його застосування. Таким чином, процес застосування примусового лікування полягає у встановленні передумови та передбачених законом підстави та умов здійснення цього заходу кримінально-правового характеру [257, с. 490].

Кримінальне законодавство України не визначає перелік особливо небезпечних хвороб, які представляють небезпеку для інших осіб. Такий перелік розроблений Міністерством охорони здоров'я України в Переліку особливо небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб, розробленого відповідно до ст. 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя

населення». Хворобами, наявність яких в особи, створює загрозу для інших осіб, визнані чума, холера, натуральна віспа, СНІД (синдром набутого імунodefіциту), бруцельоз, туляремія, сибірка, сап, туберкульоз, ящур, кліщовий енцефеліт, ВІЛ-інфекції, черевний тиф, бактеріальна дизентерія, гострі кишкові інфекції, дифтерія, скарлатина, вірусні гепатити, сифіліс, гонорея, малярія, короста та зоосеркантози та інші. Визнання особи хворою на інфекційну або паразитарну хворобу або носієм збудником паразитарної хвороби здійснюється лікарями-інфекціоністами, терапевтами, фтизіатрами на підставі клінічного перебігу хвороби, результатів лабораторних досліджень та епідеміологічного анамнезу. В окремих випадках визнання особи хворою на інфекційну або паразитарну хворобу здійснюється комісійно (інфекціоніст, педіатр, терапевт, епідеміолог, невропатолог, фтизіатр та інші) [166].

Примусове лікування, як захід кримінально-правового впливу, здійснюється згідно ст. 53 «Спеціальні заходи профілактики та лікування спеціально небезпечних захворювань Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», в якій зазначено, що з метою охорони здоров'я населення органи і заклади охорони здоров'я зобов'язані здійснювати спеціальні заходи профілактики та лікування соціально небезпечних захворювань (туберкульоз, психічні, венеричні захворювання, СНІД, лепра, хронічний алкоголізм, наркоманія), а також карантинних захворювань.

Порядок здійснення госпіталізації та лікування таких хворих, у тому числі і у примусовому порядку, встановлюється законодавством України. [173].

Застосування примусового лікування, як заходу кримінально-правового характеру, є правом, а не обов'язком суду [23, с. 14].

У чинному кримінальному законодавстві, як вже було зазначено, не конкретизовані види захворювань, які становлять небезпеку для інших осіб, зокрема, примусове лікування хронічних алкоголіків і наркоманів, як це було передбачено в Кримінальному кодексі УРСР 1960 року.

«Найбільші дискусії викликає питання, чи можна визнавати алкоголізм і наркоманію хворобами, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб. Частина науковців у підручниках, навчальних посібниках, коментарях або не акцентував увагу на цьому питанні, або зазначають, що до осіб, які страждають на алкоголізм і наркотичні захворювання, не можна застосовувати примусове лікування. Інші науковці обґрунтовують і підкріплюють свої позиції не лише теоретичними розробками, а й думкою практиків (психіатрів, наркологів, психологів, юристів) і доводять, що примусове лікування необхідно застосовувати до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і страждають на такі соціально небезпечні захворювання, як алкоголізм і наркоманія» [149].

Певне, що з такою пропозицією варто було б погодитись, якщо враховувати поширеність кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 309 КК України – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, тобто для власного споживання.

Про поширеність наркоманії, а відтак і застосування в необхідних випадках примусового лікування, говорять статистичні дані про кількість кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 309 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, досудове розслідування стосовно яких здійснювалось органами поліції».

Зокрема в 2019 році таких правопорушень було виявлено 18623, в 2020 році – 23794, в 2021 році – 39174, в 2022 році – 43965, як бачимо, кількість кримінальних проступків, пов'язаних з обігом наркотичних речовин без мети їх збуту за три роки більше ніж подвоїлась. Впродовж вказаних років кількість кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 310 КК України – посів або вирощування снотворного маку або конопель також зросла з 1610 в 2019 році, 2274 – в 2020 році, 2362 – в 2021 році, до 2335 – в 2022 році [40]. Досить поширеними залишаються і кримінальні проступки передбачені ч. 1 ст. 331 КК

України – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів та незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ч. 1 ст. 319 КК України) та інші кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин.

До інших заходів кримінально-правового характеру належить і спеціальна конфіскація, передбачена ст. 91-1 КК України, згідно якої спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей, іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено особливе покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209-1, 210, ч. 1 і 2 ст.ст. 212, 212-1, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239-1, 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248, 249, ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311., 313, 318, 319, 362, ч. 1 ст.ст. 363-1, 364-1, 365-2 КК України [101].

В КК України спеціальна конфіскація передбачена як при встановленні відповідальності за вчинення злочинів, так і за вчинення кримінальних проступків.

У ст. 96-2 КК України передбачені випадки застосування спеціальної конфіскації, яка застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно:

- одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна;
- призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

- були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володарю), а у разі, коли його не встановлено - переходять у власність держави;

- були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному) власнику, який не знав і не міг знати про їх незаконне використання [101].

У 2021 році під час судового розгляду кримінальних проваджень судом місцевих загальних судів прийнято рішення про застосування спеціальної конфіскації у 777 кримінальних провадженнях проти 658 в 2020 році. Спеціальна конфіскація місцевими загальними судами в 2021 році застосовувалась проти 830 осіб на суму 782 тисячі [37]. У 2022 році кількість проваджень, в яких було прийнято рішення про застосування спеціальної конфіскації, склала 575 стосовно 622 осіб на суму 309437, 7 тис. гривень [69].

Найбільш поширеним кримінальним проступком, за вчинення якого суд може застосовувати спеціальну конфіскацію, в 2022 році було шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України) – 41 773 проступки проти 78083, які мали місце в 2021 році і 3831 кримінальних проступків за вказаним видом в 2020 році.

Питання про застосування спеціальної конфіскації вирішується виключно судом під час постановлення рішення, яким закінчується судовий розгляд кримінального провадження, а саме:

- при винесенні обвинувального вироку;
- при ухвалі суду про звільнення від кримінальної відповідальності;
- при ухвалі суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
- при ухвалі суду про застосування примусових заходів виховного характеру [126].

Спеціальна конфіскація може бути застосована і у випадку, коли майно вилучене з вільного обороту (наприклад, при вчиненні кримінального проступку передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України) на підставі ухвали суду про

закриття кримінального провадження з інших підстав, ніж звільнення особи від кримінальної відповідальності або ухвали, поставленої в порядку ч. 9 ст. 100 КПК України, в якій передбачено, що в разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно зі ст.ст. 171-174 Кримінального процесуального кодексу України, якими врегульовані питання про клопотання про арешт майна, порядок його розгляду слідчим суддею чи судом, вирішення питання про арешт майна та скасування арешту майна [126].

Конфіскація майна як вид покарання і спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру є відмінним за метою, підставами, умовами, суб'єктами і об'єктами, тобто не є тотожними. Конфіскація майна полягає у примусовому вилученні майна, що є власністю засудженого. Унаслідок чого конфіскація майна є видом покарання, застосування якого має на меті покарання винного, його виправлення й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень цією та іншими особами [150].

Натомість, спеціальна конфіскація застосовується у разі, коли майно вилучається у особи, яка не є власником або добросовісним власником того майна, а тому цей захід впливу на особу має некаральний характер, метою якого є припинення використання грошей та іншого майна, набутих унаслідок злочинної та іншої протиправної діяльності, як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності. На відміну від конфіскації майна як виду покарання, на застосування спеціальної конфіскації, як заходу кримінально-правового характеру, не впливають ступінь тяжкості вчиненого умисного кримінального правопорушення, дані, що характеризують особу, яка вчинила таке правопорушення тощо [150].

Водночас спільним для конфіскації майна та спеціальної конфіскації є однаковий спосіб досягнення мети застосування – примусове безоплатне вилучення майна на підставі відповідного судового рішення (вирок, ухвала) [147]. Застосування спеціальної конфіскації, як заходу кримінально-

правового характеру не припиняє права власності або право добровільного володіння майном, а припиняє незаконне володіння, набуває наслідок вчинення умисного кримінального проступку чи злочину чи іншого суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України [147].

Питання застосування спеціальної класифікації, як заходу кримінально-правового характеру досліджували О. Бідна, А. Винник, В. Циимбалюк, С. Бурда, А. Луконська, М. Хавронюк, Н. Гуторова та інші. Так, А. В. Луконська, характеризуючи поняття інституту спеціальної конфіскації у кримінальному законодавстві, підкреслює, що закріплення в ч. 1 ст. 96-1 КК України норми, що спеціальна класифікація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, дає змогу визначити притаманні їй ознаки. По-перше, спеціальна конфіскація має примусовий характер, який визначається її застосуванням виключно за рішенням суду та за відсутності згоди на її вибір чи призначення з боку особи, у якої об'єкт спеціальної конфіскації вилучається. По-друге, об'єктом застосування спеціальної конфіскації, згідно з положенням ч. 1 ст. 91-1 КК України, є гроші, цінності та інше майно [109, С.189].

О. Бідна зауважує, що варто зазначити, що предметом спеціальної конфіскації можуть бути не будь-які гроші, цінності, інше майно, а лише ті, які відповідають визначенням у ч. 1 ст. 96 КК України ознакам [24, с. 111]. Усі підстави застосування спеціальної конфіскації пов'язують гроші, цінності, інше майно з фактом вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України [24, с. 98].

Термін «спеціальна конфіскація» в українське кримінальне законодавство був введений у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін в Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекс України» щодо виконання Плану дій по лібералізації Європейським Союзом

візового режиму для України [160]. Вказаним Законом до Кримінального процесуального кодексу України в ч.1 ст. 91 «Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні» було доповнено п. 6, а саме: «Обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення» [102].

Р. Сидоренко зауважує, що впровадження спеціальної конфіскації в кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство має як позитивні, так і негативні моменти. Серед позитивних, на його думку, можна виділяти те, що до введення цього правового інституту майже були відсутні способи захисту майна, якщо гроші на покупку цього майна були отримані злочинним шляхом, і якщо воно знаходилося у власності, будь-то хабарника, членів його сім'ї чи у третіх осіб. Як позитивний момент спеціальної конфіскації можна відмітити і її виховний та стримуючий фактори, які проявляються в тому, що майно добуте протиправним шляхом, ні в якому випадку не може рахуватись власністю злочинця і того, що все не може бути конфісковане на користь держави і зберігати його у злочинця не буде ніякої можливості, автоматично буде стримувати його від бажання придбати таке майно. Недоліком спеціальної конфіскації є те, що правоохоронним органам буде вкрай важко довести, що саме це майно (напр., дім) було придбано за хабар як наслідок, а правоохоронні органи можуть використовувати спеціальну конфіскацію, як спосіб тиску і залякування свідків і третіх осіб [193].

Верховний Суд зазначив, що в цілому не виключається можливість застосування спеціальної конфіскації навіть у тих випадках, коли конфіскація майна, з огляду на його вартість, виглядає набагато суворішим заходом, ніж призначене покарання. Однак, у таких випадках необхідно навести необхідні аргументи, які обґрунтують, з урахуванням обставин конкретні справи, що таких захід не порушуватиме стандарти Європейського суду з прав людини. При цьому, до уваги можуть братися вартість майна, що підлягає конфіскації, законність і незаконність його походження, тяжкість і характер вчиненого кримінального правопорушення, наявність, розмір і характер завданої шкоди або шкоди, яка потенційна могла бути завданою правопорушенням, вид і розмір призначеного покарання тощо. Спеціальна конфіскація в окремих випадках може бути застосована і без обмежувального акту стосовно особи, а також для активів не тільки винуватої особи, але і третіх осіб, якщо буде доказане злочинне походження такого майна [38].

Найбільш відомий приклад спецконфіскації в Україні – рішення про 1,5 млрд. грн. оточення Віктора Януковича, які конфіскували в 2017 році по рішення одного із районних судів Донецької області. Гроші та цінні папери, які зберігалися на рахунках Ощадбанку, були конфісковані в рамках вироку экс-директору компанії «Газ України» Сергію Кошкіну [198].

У ч. 4 ст. 96-2 КК України вказано, що гроші, цінності, в тому числі, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначене у цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно-небезпечного діяння у віці, з якого настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно за ринкову зміну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості і знала або повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій з ознак зазначених у п.п. 1-4 ч. 1 ст. 96-2 КК України [101].

У законі передбачено, що спеціальна конфіскація не може бути застосована судом до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача за наявності доказів добросовісності набуття третьою особою [190]. Спеціальна конфіскація не може бути застосована до грошей, цінностей та іншого майна, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володарю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Суд може застосовувати спеціальну конфіскацію до майна, яке знаходиться за кордоном, керуючись ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України, яка регламентує зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію [190].

Суд, вирішуючи питання щодо спеціальної конфіскації, насамперед, має прийняти рішення про повернення грошей, цінностей та іншого майна власнику (законному власнику) та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Суд приймає рішення про спеціальну конфіскацію після доведення в судовому порядку стороною обвинувачення, що власник (законний власник) грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне надходження та/або використання [190].

У ч. 10 ст. 100 КПК України зазначено, що у разі відсутності у винної особи майна, на яке може бути звернене стягнення, крім майна, що підлягає спеціальній конфіскації, збитки завдані потерпілому, цивільному позивачу відшкодовуються за рахунок коштів від реалізації конфіскованого майна, а частина, що залишається, передається у власність держави [102].

Інститут «спеціальної конфіскації» в національному кримінальному законодавстві є порівняно новим, великої практики його застосування ще не накопичилось, тому необхідно, на думку дисертанта, додатково врегулювати в правовому порядку питання про:

- визначення чітких критеріїв стосовно добросовісних набувачів майна, які є третіми особами і процесуальний статус яких в кримінальному процесуальному законі не визначений;

- врегулювання питання про немайнові наслідки, які виникають у третіх осіб, у зв'язку зі спецконфіскацією у них майна, зокрема, чи мають вони право на відшкодування збитків від особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення;
- визначення статусу правових угод (договору купівлі-продажу, дарування, обміну, спадщини та інш.), предмет яких підпадає під спеціальну конфіскацію;
- надання третім особам права на касаційне оскарження прийнятого судом рішення про спецконфіскацію майна;
- усунення ризиків арешту та іншого обмеження володіння майном для добросовісних набувачів, оскільки вони можуть стати «жертвою» покупки майна (активів) у особи, пізніше притягнутої до кримінальної відповідальності або потерпілим від банального шахрайства.

У цілому спеціальна конфіскація, як інший захід кримінально-правового характеру, є засобом запобігання майновим кримінальним правопорушенням і відповідає вимогам кримінально-правової інтеграції України в законодавство Європейського Союзу.

Суб'єктом кримінальних правовідносин, стосовно яких судом може бути призначена спеціальна конфіскація відповідно до ст. 18 КК України може бути фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого настає кримінальна відповідальність; особа, що вчинила кримінальне правопорушення у стані неосудності; третя особа, що знала або могла знати про незаконність джерела походження грошей, цінностей, іншого майна. Згідно п. 3 ч. 4 ст. 96 КК України, спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, що перебуває у власності добросовісного набувача [102].

О. І. Денькевич та Д. С. Крикливець зауважують, що спеціальна конфіскація є лише одним із заходів кримінально-правового характеру, а не покаранням, передбаченим Кримінальним кодексом України. Спеціальна конфіскація є заходом кримінально-правового впливу, який спрямований на

забезпечення законності та справедливості її основною, первинною, сутнісною функцією є не кара особи за вчинення кримінального правопорушення, а недопущення запобігання вчиненню кримінальних правопорушень (попереджувальна функція). Каральна функція є «ядром» усіх видів покарань, в тому числі конфіскації майна, і ціллю, на виконання якої вони скеровані. Основна функція покарання, на думку вказаних вчених, полягає у тому, щоб особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, зазнала негативних наслідків у відповідь на вчинене кримінальне правопорушення. З огляду на відмінність, у меті, з якою застосовується покарання і спеціальна конфіскація, остання не може бути віднесена до покарань [57, с. 267].

Чинне кримінальне законодавство України містить розгалужену систему заходів кримінально-правового характеру. Аналізуючи їх види, можна дійти висновку, що «інші заходи кримінально-правового характеру» є родовим поняттям, що охоплює собою всю сукупність різних заходів некарального впливу, включаючи і примусові заходи виховного характеру. Термін «система заходів кримінально-правового характеру» вжитий автором дисертації обґрунтовано, оскільки такі заходи мають спільну ознаку, зокрема, всі вони можуть бути застосовані лише судом у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, яке має ознаки правопорушення, передбаченого статтями Особливої частини КК України, вони застосовуються судом і тільки на підставі, в межах і порядку встановленому нормами кримінального і кримінального процесуального законодавства, вони не переслідують мету покарання, а ставлять своїм завданням допомоги та підтримки в спеціальній реабілітації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або суспільно-небезпечне діяння, в забезпеченні безпеки такої особи, коли є така необхідність, в забезпеченні безпеки інших осіб, в запобіганні вчинення нових суспільно небезпечних діянь.

Застосування судом примусових заходів виховного характеру набуває особливої актуальності з огляду на те, що кількість кримінальних проваджень

про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми чи за їх участі, що перебували на розгляді місцевих загальних судів у 2021 році становили 6,1 тисяч, хоч це і менше на 3,9 % порівняно з попереднім роком (6,3 тис.), але є слабкою втіхою.

На час вчинення правопорушення не навчалися і не працювали 450 підлітків проти 552 в 2020 році, у неповних сім'ях виховувалися 728 засуджених підлітків, проти 811 в попередньому році, у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння кримінальні правопорушення вчинили 92 неповнолітніх. За вчинення кримінальних правопорушень накладено штраф на 133 неповнолітніх, проти 347 оштрафованих неповнолітніх в 2020 році, громадські роботи призначено 145 неповнолітнім особам, арешт застосовано до 22 підлітків, позбавлення волі на певний строк застосована до 221 неповнолітньої особи проти 259 в 2020 році. Місцеві загальні суди звільнили від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) 1 тис. підлітків, їх частка від загальної кількості засуджених збільшилась до 61,9% (51,9 в 2020 році).

Примусові заходи виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК України) в 2021 році застосовано до 394 неповнолітніх (проти 423 в 2020 році), 213 підлітків передано під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, застосовано застереження до 112 підлітків. Для виправлення, але на строк, що не перевищує 3-х років до спеціальної навчально-виховної установи направлено 20 підлітків. Внаслідок амністії та з інших підстав місцевими загальними судами звільнено від відбування покарання 34 підлітка проти 136 в 2020 році [18].

Неповнолітній, віком старше 14-ти років, який вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки, він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до цього неповнолітнього заходи виховного характеру.

Згідно п. 2 ст. 105 КК України до неповнолітнього можуть бути застосовані такі примусові заходи:

- застереження;
- обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- передачу неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу, за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання;
- покладання на неповнолітнього, який не досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років [101].

Відповідно до ч. 4 ст. 105 КК України суд може визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом [101].

До неповнолітнього, який вчинив кримінальний проступок може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, що передбачені у ч. 2 ст. 105 КК України. Тривалість заходів виховного характеру, передбачених у п. 2 та 3 ч. 2 ст. 105 КК України встановлюється судом, який їх призначає.

Розгляд справ про застосування до неповнолітніх виховних заходів не має таких кримінально-правових наслідків, як отримання судимості, але процесуальні процедури досудового розслідування, встановлення та доведення вини підозрюваного неповнолітнього включають всі процесуальні заходи відповідно до Глави 38 Кримінально-процесуального кодексу України, яка називається «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх».

«Мета застосування таких заходів – забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а

й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, здобути професію та працевлаштуватися» [34, с. 810].

Кримінально-правові заходи виховного характеру не є покаранням, вони застосовуються судом до неповнолітніх, які вчинили кримінальний проступок чи інше кримінальне правопорушення у віці до 18 років, або суспільно-небезпечне діяння до досягнення такого віку, з якого настає кримінальна відповідальність або покарання, передбачених ст. 97 КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх», ст. 98 КК України «Види покарань», ст. 105 КК України «Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру» [101].

Примусові заходи виховного характеру застосовуються лише судом, застосування примусових заходів виховного характеру є правом суду, а не його обов'язком. О. О. Ямкова, розглядаючи зміст і сутність примусових заходів виховного характеру, зауважує, що суд, приймаючи рішення про їх застосування не зв'язаний позицією неповнолітнього або його законних представників, а вирішує питання за наявності підстав та умов, передбачених ст. 97 та 105 КК України [253, с. 94].

А. М. Ященко вважає, що: 1) під застосуванням заходів виховного характеру слід розуміти діяльність суду щодо прийняття та закріплення у відповідному процесуальному документі остаточного рішення про призначення конкретного виду та/або строку цього заходу кримінально-правового примусу; 2) при застосуванні заходів виховного характеру суд має враховувати дані про особливості особи неповнолітнього; 3) врахування цих даних має розглядатися в якості загальних засад (правил) призначень примусових заходів виховного характеру; 4) загальні засади (правила) застосування примусових заходів виховного характеру повинні отримати

свою самостійну законодавчу регламентацію у Загальній частині КК України. [256, с. 186–187].

Відповідно до законодавства України примусові заходи виховного характеру суд може застосовувати до особи, яка у віці від 14 до 18 років вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин (ч. 1 ст. 97 КК України), а також особи, котра в період від 11 років до досягнення віку з якого може наставати кримінальна відповідальність учинила суспільно небезпечне діяння, що має ознаки дії чи бездіяльності, передбачених Особливою частиною КК України (ст. 498 КПК України).

Пленум Верховного Суду України в постанові «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» визначав, що метою застосування таких заходів має бути забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набути професію та працевлаштуватися [178].

Передбачений в ч. 2 ст. 105 КК України перелік примусових заходів виховного характеру є вичерпним і може бути змінений лише в законодавчому порядку.

Застереження як примусовий захід виховного характеру є найбільш м'яким із переліку таких заходів. Застереження може бути зроблено шляхом роз'яснення судом неповнолітньому негативних наслідків його дій – шкоди, завданої ним правам іншої особи (осіб), інтересам суспільства або держави та оголошення неповнолітньому осуду за такі дії, а також попередження про більш суворі правові наслідки, які можуть настати в разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового кримінального правопорушення [178].

Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог щодо поведінки неповнолітнього можуть полягати в обмеженні перебування поза домівкою в певний час доби, забороні неповнолітньому відвідувати певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місце проживання, навчання чи роботи, виїжджати в іншу місцевість, зобов'язати неповнолітніх продовжити навчання, пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів) тощо [178].

Суд може прийняти рішення про передачу неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють лише за наявності даних проте, що батьки або особи, що їх замінюють, здатні забезпечити необхідний виховний вплив на неповнолітнього, забезпечити постійний контроль за його поведінкою. Суд, приймаючи ухвалу про передачу неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють (всиновлючі, опікуни, піклувальники) повинен враховувати дані, що їх характеризують [178].

Неповнолітнього суд може передати під нагляд педагогічного (за місцем навчання) чи трудового колективу (якщо неповнолітній працює) за згодою цього колективу, а також саме під нагляд окремих громадян на їхнє прохання. Суд при цьому має з'ясувати чи педагогічний, трудовий колектив, як і окремих громадян спроможні здійснювати належний виховний вплив на неповнолітнього, постійно контролювати його поведінку та зобов'язані це робити [178].

Обов'язок відшкодовувати заподіяні майнові збитки, як примусовий захід виховного характеру, суд може застосовувати лише до неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю або самостійно одержує заробіток (заробітну платню, стипендію тощо). В ухвалі суд чи суддя в постанові зобов'язані зазначити розмір збитків, що неповнолітній має відшкодувати та строки виконання цього рішення [178].

Суд може направити неповнолітнього, який вийшов з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддається виховному впливу та не може

бути виправлений шляхом застосування інших примусових заходів виховного характеру, до спеціальної навчально-виховної установи, до яких належать загальноосвітні школи спеціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації, які діють на підставі Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та соціальні установи для неповнолітніх». [171].

Згідно ст. 8 вказаного Закону загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки [171].

До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якою настає кримінальна відповідальність [171].

До загальноосвітніх шкіл спеціальної реабілітації направляються за рішенням суду діти віком від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації - віком від 14 років. Дітей тримають у зазначених школах та училищах соціальної реабілітації в межах встановленого судом терміну, але не більше трьох років [171].

Основними завданнями загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації є:

- створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку, індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги;
- забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму [171].

Застосування примусових заходів виховного характеру в діяльності підрозділів досудового розслідування і підрозділів дізнання Національної

поліції України, під юрисдикцію яких підпадають юридичні проступки вчинені неповнолітніми, не набуло поширеного характеру, що видно з наступних статистичних даних: в 2020 році підрозділами досудового розслідування і підрозділами дізнання направлено до суду загалом 200 кримінальних проваджень з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, в 2021 році - 469, в 2022 році – 230 [40].

У 2022 році суди першої інстанції розглянули 4224 кримінальні провадження за фактами вчинення кримінальних проступків, з них по 322 кримінальним провадженням були застосовані примусові заходи виховного характеру (з урахуванням нерозглянутих кримінальних проваджень раніше).

Г. Г. Супрун вважає, що примусові заходи виховного характеру – це інші заходи кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення, що застосовуються виключно до неповнолітніх фізичних осіб, полягають у здійсненні щодо них некарального виховного впливу, спрямованих на їх соціалізацію [206, с. 3].

Таке визначення примусових заходів є вузьким, оскільки не охоплює осіб від 11 до 14 років, які вчинили суспільно небезпечні діяння, що мають ознаки кримінального правопорушення, передбаченого в Особливій частині КК України, але не є такими в силу того, що особи вчинивших їх не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, але судом до них можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру.

У цілому можна стверджувати, що застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх правопорушників носить стійкий характер і сприяє запобіганню кримінально-протиправної поведінки неповнолітніх. Зокрема у даних викладених на сайті Генеральної прокуратури України видно, що у 2016 році було вчинено 7171 кримінальне правопорушення неповнолітніх, порушено і задоволено 376 клопотань про примусові заходи виховного характеру, в 2017 році 5230 кримінальних правопорушень - 324 клопотання, у 2018 році- 5608 кримінальних

правопорушень - 259 клопотань, у 2019 році- 5704 кримінальних правопорушень - 234 клопотань [166].

Примусові заходи виховного характеру – це такі, передбачені кримінальним законодавством України, кримінально-правові заходи, які застосовуються до неповнолітнього судом, якщо неповнолітній звільняється від кримінальної відповідальності, чи в разі вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (з 11 до 14 років) [178].

Висновки до розділу 2

1. Основний правовий наслідок вчинення кримінального проступку – кримінальна відповідальність у формі покарання. Вчинення кримінального проступку не тягне за собою покарання у виді позбавлення волі, а після відбуття покарання за вчинення кримінального проступку особа вважається такою, яка не має судимості. Виведено наукове положення про необхідність чітко і конкретно визначити, до яких видів робіт і за якими критеріями можливо залучити засуджених, яким за вчинення кримінальних проступків призначене покарання у виді громадських робіт; забезпечення законодавчої визначеності сприятиме звуженню дискреційності (в тому числі й як умови вчинення корупційних правопорушень), а також посилить гарантії забезпечення права на повагу до гідності засуджених.

2. Охарактеризовано позитивну кримінальну відповідальність у виді звільнення від негативної кримінальної відповідальності як спеціальний правовий наслідок вчинення кримінального проступку, що формується в межах кримінально-правових відносин, одним із суб'єктів яких є потерпілий; наголошено на те, що система заохочувальних кримінально-правових норм, що регламентують посткримінальну діяльність осіб, які вчинили кримінальні проступки, є особливістю сучасної кримінально-правової політики держави, виражає її ліберально-гуманістичну спрямованість

3. Запропоновано розуміння особливого правового наслідку при вчиненні кримінального правопорушення повторно за моделлю повторності-переходу у виді трансформації проступку у злочин з подальшим обтяженням правового становища особи, включно зі станом судимості. Обґрунтовано наявність недоліків положень п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, які не дозволяють індивідуалізувати та відповідним чином обтяжити правові наслідки повторного вчинення кримінальних проступків, а також рецидиву кримінальних проступків. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до КК до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України: замість категорії «злочин» використати категорію «кримінальне правопорушення».

4. Запропоновано теоретико-модельне бачення особливих правових наслідків вчинення окремих кримінальних проступків у контексті збройного конфлікту (зокрема, колабораційної діяльності, передбаченої ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України, а також порушення недоторканності житла (ч. 1 ст. 162 КК України), порушення недоторканності приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України) та самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ч. 1 ст. 197-1 КК України)) як елементу реалізації концепції перехідного правосуддя, що передбачає застосування амністії та звільнення від кримінальної відповідальності як чинників соціального примирення.

5. Сформовано розуміння юридичного феномену квазіповторності кримінальних проступків в ситуації відсутності чіткої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК на ознаку повторності (ч. 2 ст. 309 КК України) й криміналізації фактичної повторності через темпоральну прив'язку нового кримінального проступку до певного строку, який не минув після вчинення першого; квазіповторність кримінальних проступків тягне за собою правовий наслідок у виді обтяження відповідальності через трансформацію кримінального проступку у злочин.

6. Заходи кримінально-правового характеру – це форми впливу на умови і причин вчинення кримінальних проступків. Це питання захисту прав і свобод людини, шляхом усунення чинників, які можуть їх порушувати, запобігати

вчиненню нових суспільно небезпечних діянь, забезпечення в певних ситуаціях безпеки винних осіб або безпеки інших осіб.

7. Інші заходи кримінально-правового характеру як праввий наслідок вчинення кримінальних проступків – форма впровадження заходів державного примусу у вигляді громадських обмежень щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки, і є відмінними від покарання та чітко регламентовані відповідними нормами, метою застосування цих заходів є профілактика, виховання, захист, лікування та інші функції. Наголошено на тому, що інші заходи кримінально-правового характеру застосовані судом за вчинення кримінальних правопорушень не є покаранням, але вони назначаються судом у зв'язку з покаранням, яке передбачене в обвинувальному вироку, що вступив в законну силу.

8. Виявлено спільні риси інших заходів кримінально-правового характеру, а саме: вони застосовуються лише судом; вони є примусовими заходами пов'язаними з призначенням покарання, вони є правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, за яке суд призначив покарання в обвинувальному вироку, який набрав законної сили; кримінально-правові заходи застосовуються за вчинення лише тих кримінальних правопорушень, які встановлені в кримінальному законі і лише в межах передбачених нормами КК України; тривалість, зміну або звільнення від заходів кримінально-правового характеру приймається судом; кримінально-правові заходи не можуть призначатися ні в якості основного, ні як додаткове покарання, оскільки вони не є видом покарання.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

3.1. Сутність заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як правових наслідків вчинення кримінальних проступків

В юридичній енциклопедії юридична особа визначена як об'єднання осіб та/або майна у відокремлене підприємство, установу чи організацію та має майнові та особисті немайнові права, несе відповідні обов'язки та може бути позивачем та відповідачем у суді [248, с. 352].

У ст. 80 ЦК України вказано, що юридичною особою визнається організація, яка створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [228].

Отже, організація, об'єднання, установа, підприємство, фірма визнаються юридичною особою після проведення її державної реєстрації та внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб.

Юридичні особи, як суб'єкти цивільно-правових відносин, несуть загальну цивільну відповідальність за порушення своїх зобов'язань. Юридична особа також несе деліктну відповідальність за дії своїх працівників, які вчинили правопорушення при виконанні ними своїх трудових обов'язків. Юридичні особи також несуть адміністративну, фінансову та конституційну відповідальність [229].

Інститут правової відповідальності юридичних осіб в системі кримінального законодавства України є порівняно новим, оскільки він діє з вересня 2014 року. Як відомо, у зв'язку з вибором Україною шляху євроінтеграційного розвитку і необхідністю наближення законодавства України до правової системи Європейського Союзу Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб». У результаті до КК України введений розділ XIV-I «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». У пояснювальній записці до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» (№ 314-VII від 23.05.2013) зазначено, що мета введення цих заходів кримінально-правового характеру в кримінальне законодавство обумовлена обов'язком України, як держави-учасниці низки міжнародних договорів, запровадити у національне законодавство правової відповідальності юридичних осіб за передбачені цими міжнародно-правовими актами кримінальні правопорушення [153; 154].

Вказана законодавча новела викликала у фаховому науковому середовищі дискусію з приводу розуміння сутності вказаних заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як правових наслідків, що виникають безпосередньо в межах кримінально-правових відносин та є відчутними саме для юридичної особи.

Так, на думку окремої групи зарубіжних спеціалістів, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є однією з форм кримінальної відповідальності, що має свої особливі характеристики. Зокрема, Г. Стесенг звертає увагу на наступні характеристики кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб:

- оскільки значна кількість протиправних посягань вчиняється за безпосередньої участю корпорації, єдиним ефективним методом боротьби з корпоративною протиправною діяльністю у кримінальному праві є накладення каральних санкцій на корпорації;
- піддавати кримінальному переслідуванню виключно фізичних осіб за дії, які вони здійснювали за безпосередньою участю корпорації і своїх посадових обов'язків, несправедливо і до того ж це не дозволить досягти

бажаного результату, оскільки структурні упущення в роботі організації не зникнуть через те, що один із її співробітників з'явиться перед судом;

- альтернативні моделі правової відповідальності юридичних осіб (адміністративна, цивільна, фінансова) не дають тих процесуальних гарантій, які надає кримінальний процес;

- на корпорації може накладатися штраф, що значно перевищує розмір штрафу щодо фізичної особи, до того ж велике значення може мати й сам факт засудження корпорації;

- на міжнародному рівні держава надає правову допомогу один одному в переслідуванні злочинів та інших типів протиправних посягань часто тільки в кримінальних провадженнях, а протиправна, у тому числі злочинна діяльність корпорацій буде мати ще більший міжнаціональний характер [262, 494–495].

В. К. Гришук, будучи послідовним прибічником кримінальної відповідальності юридичних осіб, зазначає, що особиста відповідальність, у тому числі кримінальна – це також відповідальність юридичної особи. На думку дослідника, необхідно «ламати» стереотип, який виробився та існує впродовж багатьох років серед фахівців, і пов'язує криміналу відповідальність лише з фізичною особою [49, с. 66].

Інша група вітчизняних дослідників (В. Я. Тацій, В. П. Борисов, В. І. Тютюгін) звертає увагу на те, що запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні, а, відтак, і твердження про те, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є однією з форм кримінальної відповідальності, можливо лише після схвалення на доктринальному (науковому) рівні концепції кримінальної відповідальності юридичних осіб, вироблення механізмів її впровадження до всіх інститутів кримінального права, розроблення теоретичної моделі нового КК України, сформованого на концепції визнання суб'єктами, що підлягають кримінальній відповідальності, не лише фізичних, але й юридичних осіб [208].

Д. Трут та А. Автух вважають, що проблема визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення є неоднозначною, що зумовлено її співвідношенням з фундаментальними принципами кримінального права та кримінально-правовим статусом суб'єкта кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, виникає очевидна необхідність внесення змін і доповнень до КК України для того, щоб деталізувати положення щодо завдань кримінального законодавства, дії закону в часі й просторі щодо юридичних осіб, питання про стадії вчинення кримінального правопорушення з боку юридичних осіб, питання співучасті та багато інших [241].

М. І. Панов і С. О. Харитонов взагалі зазначають, що згадана новела кримінального законодавства є неконституційною, оскільки включення заходів кримінально-правового характеру до єдиного нормативного акту, що встановлює кримінальну відповідальність виключно фізичних осіб за вчинене протиправне діяння, має узгоджуватися із засадничими положеннями кримінальної відповідальності, чого насправді не відбулося [136, с. 48].

Певною мірою вказане твердження науковців доповнюється Ю. В. Бауліним, який зазначає, що оскільки кримінальна відповідальність застосовується до конкретної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, вона індивідуалізується судом. Конституційно-правовою підставою для такої діяльності є положення ч. 2 ст. 61 Конституції України, згідно з якою «юридична відповідальність особи має індивідуальний характер», а отже про кримінальну відповідальність організації, установи, чи підприємства мова вестися не може [22].

Нарешті, С. Я. Лихова, аналізуючи нормативно визначені заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, дійшла висновку, що оскільки відповідно до існуючої вітчизняної доктрини кримінального права суб'єктом кримінальної відповідальності може бути виключно фізична особа, то за логікою законодавчих нововведень юридичні особи будуть притягатися до юридичної відповідальності, вид якої у кримінальному праві не визначено [107, с. 131].

Окремо також доречно зазначити, що є низка зарубіжних та вітчизняних дослідників, які вважають, що введення кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб є взагалі недоцільним, оскільки питання правової відповідальності юридичних осіб уже достатньо повно врегульовані нормами інших галузей права, насамперед, цивільного, господарського чи адміністративного. Так, Л. Бриг зазначає, що застосування фінансових штрафних санкцій до юридичних осіб за шкоду, заподіяну їх протиправною діяльністю, було б більш доречним і ефективним засобом впливу на юридичних осіб у сфері боротьби зі вчиненням ними окремих деліктів в межах адміністративного законодавства [29, с. 499]. На думку С. С. Мірошніченка, норми Розділу XIV-I КК України не працюють. Сплондрувавши струнку і логічну структуру КК України, законодавець не наважився запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб, обмежившись так званими заходами кримінально-правового характеру, які за своєю природою були і залишається цивільно-господарськими або адміністративно-управлінськими заходами впливу [117, с. 12–13].

Висловлюючи своє ставлення до вищенаведених позицій зазначимо, що введені в кримінальне законодавство України заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб застосовуються в межах так званого інституту квазікримінальної відповідальності, існування якого логічно обґрунтовано М. І. Хавронюком [63, с. 388]. Фактично ці заходи є іншими відмінними від традиційної кримінальної відповідальності засобами кримінально-правового реагування на протиправні посягання з боку юридичних осіб, але які вимушено індивідуалізуються в межах такої відповідальності. Це пов'язано з тим, що кримінальне провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно паралельно з відповідним кримінальним провадженням, в якому фізичній уповноваженій особі юридичної особи повідомлено про підозру [63, с. 393]. У зв'язку з цим, якщо судом ухвалено обвинувальний вирок щодо уповноваженої особи юридичної особи, то рішення про застосування щодо юридичної особи заходів

кримінально-правового характеру має бути зазначено у резолютивній частині ухваленого обвинувального вироку щодо уповноваженої особи, згідно з положеннями ч. 4 ст. 374 КПК України «Зміст вироку», в якій вказано, що у резолютивній частині вироку зазначається «рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру» [255, с. 130–137].

Отже, сутність заходів кримінально-правового характеру полягає в тому, що вони є іншим варіантом державно-владного реагування на порушення кримінально-правових заборон з боку юридичних осіб. У такому їх розумінні жодної невідповідності між заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та вищезгаданими положеннями Конституції України немає.

У разі вчинення кримінального проступку чи іншого, передбаченого законом протиправного посягання, юридична особа не визнається суб'єктом кримінального правопорушення або кримінальної відповідальності. У випадку вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ст. 96-3 КК України, така особа вважається суб'єктом кримінально-правових відносин, що дозволяє суду застосувати щодо юридичної особи не покарання, змістом якого є кара, а інші відмінні від нього некаральні заходи кримінально-правового характеру. Тут доречно зауважити, що відповідно до примітки 1 до ст. 96-3 КК України уповноваженими особами юридичної особи вважаються службові особи юридичної особи, а також інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи. Визначення статусу, прав і обов'язків та відповідальності службової (уповноваженої) особи, ознаки якої нормативно визначені у ч. 3 і 4 ст. 18 КК України, має значення при здійсненні кримінального провадження щодо юридичної особи та його судового розгляду щодо застосування заходів кримінально-правового характеру щодо такої особи.

Такий висновок ґрунтується на тому, що особа в системі права України – це не лише фізична особа, окремий індивід, але й юридична особа. Визначення в законодавстві суб'єкта права, яким є юридична особа, яка

володіє чітко визначеними й закріпленими в законі правами і обов'язками, вступає в різні правовідносини, як самостійний суб'єкт права підтверджує можливість існування квазікримінальної відповідальності юридичних осіб, як одного з варіантів іншого засобу кримінально-правового реагування на різні прояви кримінально-правових заборон. Основна мета такої квазікримінальної відповідальності полягає у застереженні, запобіганні та профілактиці вчинення юридичними особами певних різновидів кримінальних правопорушень.

В. К. Гришук і О. Ф. Пасєка зазначають, що юридичну особу, як суб'єкта права, важко переоцінити, зокрема, тому що: по-перше, наука визнала реальну наявність у суспільному житті юридичної особи як суб'єкта права; по-друге, наука вказала на вирішальне значення об'єктивного права для виникнення юридичної особи; по-третє, знайдено субстрат, який виражає волю юридичної особи – його органи, наділені відповідними повноваженнями; по-четверте, зазначено, що всі дії органів юридичної особи (у тому числі і протиправні) є діями самої юридичної особи, а отже, вона не лише може, а й повинна підлягати за ці дії відповідальності [50, с. 28], але, на наше глибоке переконання, не в своєму класичному вигляді, а під «брендом» іншого засобу державно-владного реагування на порушення кримінально-правових заборон – квазікримінальної відповідальності.

На користь існування квазікримінальної відповідальності юридичних осіб можуть бути покладені ще й такі додаткові аргументи. Якщо юридична особа порушує норми цивільного права, вона відповідає в цивільно-правовому порядку, якщо юридична особа порушує норми трудового законодавства – вона відповідає за нормами трудового законодавства, відповідно при порушенні адміністративно-правових норм, відповідальність наступить в адміністративно-правовому порядку. Відповідальність юридичної особи може наступити у відповідності з нормами податкового, фінансового, господарського законодавства. Але, якщо юридична особа порушує заборони встановлені кримінальним законодавством, то виникає питання, за нормами

якого законодавства, якщо не кримінального, має бути здійснено державно-владне реагування щодо такої юридичної особи, уповноважена особа якої вчинила певний кримінальний проступок чи злочинне посягання. Інша річ, що таке державне реагування має особливий відмінний від традиційного державного реагування на вчинення протиправних посягань фізичними особами характер.

Вирішення питання про сутність заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у такий спосіб дозволяє поставити питання про визначення поняття цих засобів кримінально-правового характеру. Слід зазначити, що у КК України відсутнє нормативне визначення поняття «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Немає єдності думок щодо визначення поняття цих інших засобів кримінально-правового характеру і в науковій літературі.

У зв'язку з цим, нам імпонує позиція тих окремих вітчизняних дослідників, які зазначають, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – це передбачені КК України примусові або такі, що ґрунтуються на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження, засоби впливу на юридичну особу у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 96-3 КК України, що тягнуть негативні для юридичної особи наслідки майнового чи організаційно-правового характеру, або унеможлиблюють їх настання і застосовуються поряд з призначеними уповноваженій особі покаранням (звільненням від цього) або разом зі звільненням її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Їх метою є відновлення правовідносин, порушених учиненням будь-якого кримінального провадження, зазначеного у ст. 96-3 КК України, а також запобігання вчиненню уповноваженою особою юридичної особи будь-якого нового кримінального правопорушення у тих, які зазначено в ст. 96-3 КК України [95, с. 366].

Отже, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – це визначені законом різновиди засобів державно-владного реагування на кримінальні правопорушення з боку юридичних осіб, тобто на випадки вчинення її уповноваженими особами певних кримінальних правопорушень, визначених у ст. 96-3 КК України, що тягнуть негативні для юридичної особи кримінально-правові наслідки.

Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб можуть застосовуватись як до юридичних осіб приватного права, так і до юридичних осіб публічного права. У випадках, передбачених ч. 1 і 2 ст. 96-3 КК України, заходи кримінально-правового характеру, можуть бути застосовані судом до підприємств, установ чи організацій, крім державних організацій, органів влади Автономної республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно, державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій.

У випадках, передбачених п. 3–6 ч. 1 ст. 96-3 КК України, заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані судом до юридичних осіб приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи та організації, державні органи, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування, організації створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності з національним законодавством чи міжнародно-правовими актами, визнаними Україною.

Визначення організаційно-правових форм юридичної особи має особливе значення в процесі кримінального провадження щодо юридичної особи у вчиненні кримінального правопорушення, яке здійснюється відповідно до вимог, встановлених гл. 2 «Засади кримінального провадження» КПК України.

3.2. Види, передумови та підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як правових наслідків вчинення кримінальних проступків

Згідно з ч. 1 ст. 96-6 КК України за загальним правилом до юридичних осіб можуть застосовуватись як основні, так і додаткові заходи кримінально-правового характеру. Основними такими заходами є штраф та ліквідація, а додатковими – конфіскація майна. При цьому одночасно із застосуванням згаданих заходів кримінально-правового характеру юридична особа у випадку спричинення вчиненим кримінальним правопорушенням майнових збитків та шкоди зобов'язана в повному обсязі відшкодовувати такі нанесені збитки та шкоду, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Відповідно до ст. 96-5 КК України щодо юридичної особи також може бути здійснено звільнення її від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності.

Це дає окремим вітчизняним науковцям стверджувати, що заходи кримінально-правового характеру у чинному кримінальному законодавстві України представлені у вигляді певної системи, обов'язковими елементами якої є примусові заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та заходи кримінально-правового, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи. Ба більше, до примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб належать не лише штраф, ліквідація та конфіскація майна, але ще й спеціальна конфіскація майна юридичної особи та відшкодування нанесених збитків та шкоди [90, с. 72–73].

Коментуючи подібну доктринальну позицію, хотілося б зазначити, що її логічність сумнівів не викликає. Вочевидь, система заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб дійсно представлена у вигляді примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб

та заходів кримінально-правового, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи. Водночас навряд чи до різновидів таких примусових заходів належить спеціальна конфіскація майна юридичної особи, на виділенні якої наполягають не лише вже цитовані, але й деякі інші дослідники [26, с. 5, 8].

Річ у тім, що обов'язковою змістовною ознакою спеціальної конфіскації, як різновиду інших заходів кримінально-правового характеру, є примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави певного майна, зокрема грошей або цінностей. Натомість, у другому реченні ч. 2 ст. 96-6 КК України, що є власне орієнтиром для згаданих дослідників у виділенні спеціальної конфіскації майна юридичної особи як окремого заходу кримінально-правового характеру, йдеться не про примусове вилучення, а про відшкодування певного розміру отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою. У цьому випадку сам предмет примусово не вилучається, а, навпаки, замість цього здійснюється еквівалентне його заміщення через відшкодування його розміру. У зв'язку з цим, фактично йдеться не про що інше, як про грошову компенсацію, яка здійснюється шляхом відшкодування неправомірної вигоди, яка була отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Доречно зазначити, що потенційна імовірність застосування щодо юридичної особи примусових заходів кримінально-правового характеру значно більша, ніж заходів, заснованих на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження. У зв'язку з цим, подальший аналіз заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб доцільно розпочати з аналізу примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. І таким першим заходом є штраф.

Штраф (ст. 96-7 КК України) як захід кримінально-правового характеру полягає в сплаті юридичною особою певної грошової суми на користь держави на підставі судового рішення.

У законі передбачено, що суд застосовує до юридичної особи штраф одним єдиним платежем або з розстрочкою, виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди, а якщо неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити суд залежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою юридично особи. З огляду на останній критерій, за кримінальний проступок суд застосовує штраф у розмірах – від п'яти до десяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (ст. 96-8 КК України) полягає у примусовому вилученні майна юридичної особи на користь держави і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи.

Ліквідація юридичної особи передбачає повне припинення її діяльності, без правонаступництва. З огляду на предмет нашого дослідження *ліквідація* юридичної особи одночасною з конфіскацією майна юридичної особи як захід кримінально-правового характеру може бути застосована судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якою із кримінальних проступків, передбачених лише ч. 1 або 2 ст. 111-1 та ч. 1 або 2 ст. 154 КК України.

У зв'язку з цим, *штраф* як захід кримінально-правового характеру може бути примусовим кримінально-правовим наслідком вчинення лише кримінального проступку, передбаченого ч. 2 і 3 ст. 159-1, а також ст. ст. 343, 386 КК України.

Ліквідація юридичної особи, як захід кримінально-правового характеру відрізняється від ліквідації за рішенням суду, відповідно до ст. 10 Цивільного кодексу України, підставами якої може бути визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи, визнання юридичної особи банкрутом, незаконна діяльність, фіктивна діяльність, невідповідність розміру статутного капіталу, неподання фінансової податкової звітності протягом року.

Аналіз положень приписів ст. 96-10 КК України дає підстави зробити висновок, що при застосуванні до юридичної особи примусових заходів

кримінально-правового характеру у випадку вчинення вказаних різновидів кримінальних проступків, суд має враховувати характер суспільної небезпеки вчиненого її уповноваженою особою кримінального проступку, ступінь здійснення кримінально-протиправного наміру, розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримала або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання кримінального проступку.

З огляду на це доречно зазначити, що одночасно із застосуванням ліквідації і конфіскації майна, у разі наявності майнових збитків, шкоди або неправомірної вигоди внаслідок вчинення кримінальних проступків, передбачених ч. 1 і 2 ст. 111-1, ч. 1 або 2 ст. 154 КК України, а також штрафу у випадку вчинення кримінальних проступків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, щодо юридичної особи приватного або публічного права має бути обов'язково застосована *грошова компенсація*.

Слід також погодитися з раніше висловленою у науковій літературі пропозицією грошову компенсацію як самостійний захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, закріпити у відповідній окремій статті кримінального закону [90, с. 195], але в дещо іншому за змістом вигляді від вже запропонованого. Розвиваючи та удосконалюючи вказану доктринальну позицію, пропонуємо ч. 1 ст. 96-6 КК України доповнити підпунктом «4) грошова компенсація». Друге речення ч. 2 ст. 96-6 КК України виключити. У розділі XIV-I Загальної частини КК України передбачити ст. 96-10 та викласти її у такому вигляді: «Стаття 96-10. Грошова компенсація

1. Грошова компенсація полягає в примусовому відшкодуванні юридичною особою у формі грошового еквіваленту нанесені збитки або заподіяну шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, у разі вчинення її уповноваженою особою кримінальних правопорушень, передбачених Приміткою 2 статті 96-3 цього Кодексу». Відповідно чинну ст.

96-10 КК України вважати статтею 96-11 КК України, а ст. 96-11 КК України вважати ст. 96-12 КК України.

Вищевикладене вочевидь засвідчує той факт, що будь-який різновид примусового заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи обумовлює констатацію відповідної передумови та підстав його застосування щодо юридичної особи за вчинення її уповноваженою особою кримінального проступку.

Слід зазначити, що в навчальній та монографічній літературі не існує єдності думок з приводу причинно-факторного комплексу індивідуалізації заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Окремі науковці наголошують на тому, що такий причинно-факторний комплекс може бути представлений у вигляді наявності передумов, підстав та умов застосування таких заходів щодо юридичної особи. Зокрема, такою передумовою є вчинення уповноваженою особою від імені та/або в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених у пунктах 1, 3–5 ч. 1 ст. 96-3 КК України, або іншою особою будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Підставою – ухвалення в обвинувальному вирокі суду щодо уповноваженої особи юридичної особи. Умовами – відсутність обставин, що виключають можливість ухвалення в обвинувальному вирокі суду рішення про застосування таких заходів щодо юридичної особи, а також підстав для звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру [90, с. 191].

На думку інших, він представлений лише підставами та умовами. Так, підставами для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є вчинення кримінальних правопорушень, визначених у ст. 96-3 КК України. Умовами – відсутність обставин, що виключають можливість ухвалення рішення про їх застосування до юридичної особи, а також підстав для звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру [95, с. 368–369].

Ми схильні вважати, що причинно-факторний комплекс, з яким пов'язується можливість застосування заходів кримінально-правового характеру, має бути представлений у вигляді наявності передумов та підстав для їх застосування. Зокрема, передумовою застосування примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є вчинення уповноваженою особою юридичної особи певного різновиду кримінального правопорушення (кримінального проступку або злочину) (ст. 96-3 КК України), а підставою, тобто тією виключною об'єктивною причиною, з появою якої виникає необхідність застосування таких заходів, – причетність юридичної особи як суб'єкта кримінально-правових відносин до вчиненого її уповноваженою особою кримінального правопорушення, яка вбачається з того, що таке кримінальне правопорушення вчиняється «не просто так» з будь-яких мотивів, а виключно *від імені або в інтересах* юридичної особи, а також в окремих випадках за наявності ще й додаткових обставин.

У зв'язку з цим, з огляду на предмет нашого дослідження, розглянемо далі передумови та підстави застосування згаданих заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Передумови та підстави застосування штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Передумовою застосування штрафу щодо юридичної особи є вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 2 і 3 ст. 159-1, а також ст. ст. 343, 386 КК України.

З цього приводу зазначимо, що, *по-перше*, ч. 2 ст. 159-1 КК України регламентовані ознаки об'єктивної сторони кримінального проступку як зовнішньої форми потенційно можливої протиправної поведінки уповноваженої особи юридичної особи, які можуть бути репрезентовані:

- умисним здійсненням внеску на підтримку політичної партії від імені юридичної особи, яка не має на те права;
- умисним здійсненням внеску на користь політичної партії від імені юридичної особи у великому розмірі;

- умисним наданням фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації чи агітації референдуму від імені юридичних осіб у великому розмірі чи від імені юридичної особи, яка не має на те права, а так само умисне отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок або у великому розмірі;
- умисним отриманням у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборчої агітації чи агітації референдуму;
- умисним отриманням такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку.

Великим розміром в ст. 159-1 КК України визначається розмір суми грошових коштів, вартість майна, пільг, послуг, позик, переваг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигід нематеріального чи негрошового характеру, що перевищує встановлений законом розмір внеску на підтримку політичної партії чи максимальний розмір фінансової (матеріальної) підтримки на здійснення передвиборної агітації чи агітації референдуму (примітка до ст. 159-1 КК України).

Державне фінансування статутної діяльності політичних партій передбачене законом України «Про політичні партії» [174].

Згідно чинного законодавства фінансування політичних партій в Україні здійснюється з п'яти джерел: вступні й членські внески; підприємницька діяльність партій; інституціональні пожертвування, державне фінансування, приватне фінансування.

О. Івлєва зазначає, що з 2016 по 2021 роки Національне агентство запобігання корупції, яке по закону контролює фінансування політичних партій, передало до Національної поліції 119 справ щодо можливих кримінальних порушень, які пов'язані з порушенням фіксування партій. Правоохоронці відкрили понад 80 кримінальних проваджень, однак за п'ять років до суду передали лише два. Вирок є тільки в одній справі, але і в ньому – лише умовний строк покарання. Вищевказані матеріали з фінансових порушень, передбачених ст. 159-1 КК України, за роками розподіляються так:

в 2016 році – 3 заяви, в 2017 році – 15, в 2018 році – 8, в 2019 році – 36, в 2020 році – 26 та в 2021 (станом на жовтень) – 31 заява. За інформацією Національної поліції, за п'ять років функціонування профільного закону було відкрито 79 кримінальних проваджень, передбачених ст. 159-1 КК України, з них – 3 в 2016 року, 9 – в 2017 року, 1 – в 2018 році, 19 – в 2019 році, 17 – в 2020 році та 30 в 2021 році (станом на жовтень). Водночас з усього цього масиву до суду був направлений лише один обвинувальний акт у 2020 році. За відомостями Офісу Генерального прокурора України з 2016 по 2021 роки зареєстровано було 22 провадження, але до суду передали лише два: по одному в Черкаській та Одеській областях. Якщо переглянути статистику Офісу генпрокуратури та провадження за ст. 159-1 КК України мали місце в Києві – 42 провадження, в Одеській області – 9, в Чернігівській області – 5, в Донецькій – 4 та 3 – в Хмельницькій. В деяких областях, зокрема, у Вінницькій, Житомирській, Миколаївській, Рівненській, Чернівецькій, за п'ять років кримінальних правопорушень за ст. 159 – 1 КК України не було виявлено жодного [78].

Отже, наявна статистична інформація щодо фактів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України, та щодо процедури судового розгляду кримінальних проваджень за фактом вчинення цього кримінального правопорушення засвідчує, що вона не має широкого поширення. Ба більше, вона просто відсутня в аспекті потенційної можливості застосування штрафу як іншого заходку кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Так, у 2022 році в Єдиному державному реєстрі судових рішень відображено 6 ухвал та лише один вирок, яким встановлено, що особа умисно і за попередньою змовою з іншими особами здійснювала внески на підтримку політичних партій, не маючи на те право. Утім, у цій справі особу притягнули до кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 159-1 КК після затвердження угоди про визнання винуватості [51].

З цього можна також дійти висновку, що у практиці застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у випадку вчинення

кримінального проступку, передбаченого вказаною статтею закону, існують проблеми, пов'язані, насамперед, зі складністю проведення розслідування вчинених уповноваженими особами юридичних осіб кримінальних проступків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 159-1 КК України, в аспекті доведення умисної форми вини уповноваженої особи юридичної особи на вчинення відповідного протиправного діяння за безпосередньою участю юридичної особи.

У зв'язку з цим, державно-владне реагування на подібні прояви протиправної поведінки здійснюється наразі у вигляді лише застосування кримінальної відповідальності щодо фізичних осіб. Тут слід мати на увазі, що згідно зі ст. 19 закону України «Про політичні партії» у разі порушення політичними партіями Конституції України, цього Закону та інших законів України до них можуть бути вжиті такі заходи:

- 1) попередження про недопущення незаконної діяльності;
- 2) заборона політичних партій.

Згідно ст. 21 Закону України «Про політичні партії» політична партія може бути за поданням Міністерства юстиції України чи генерального прокурора України заборонена в судовому порядку у випадку порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України, цим та іншими законами України.

По-друге, аналіз приписів ч. 1 і 2 ст. 343 та ст. 96-3 КК України засвідчує, що вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби чи/або приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або приватного виконавця, з метою перешкодити виконання ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення, може призвести не лише до настання кримінальної відповідальності уповноваженої фізичної особи юридичної особи, але й до кримінально-правових наслідків у вигляді застосування штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо відповідної юридичної особи.

С. В. Єрмолаєва-Задорожня розглядає перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів як негативне соціальне явище, окремий різновид протиправної поведінки, що полягає у створенні умов та будь-яких інших перешкод, спрямованих на унеможливлення належного виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів [66, с. 262].

По-третє, передумовою застосування щодо юридичної особи штрафу може бути також і вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ст. 386 КК України, який проявляється у перешкодженні з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушуванні їх до відмови від давання показань чи висновку.

Кримінальних проступок, передбачений ст. 386 КК України може бути вчинений уповноваженою особою юридичної особи в одній із наступних форм:

- перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної ради України;
- примушування свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста до відмови від давання показань чи висновку;
- підкуп свідка, потерпілого чи експерта з метою схилити їх до відмови від давання показань чи висновку;
- підкуп свідка, потерпілого чи експерта з метою схилити їх до давання завідомо неправдивих показань чи висновку;
- погрози вбивством, насильством, знищення майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять;
- підкуп свідка, потерпілого чи експерта з тією самою метою;
- погрози вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання або висновок.

Варто наголосити, що перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від дачі показань чи

висновку, інші незаконні заходи впливу на осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві носить доволі розповсюджений характер. Є. Блажівський, М. Якимчук та І. Козьяков з цього приводу стверджують, що згідно із матеріалами опитування прокурорів та слухачів: в 40 % кримінальних проваджень проти життя та здоров'я особи має місце протиправний вплив на свідків, але нічого не сказано про такий протиправний вплив на свідків, здійснений за участю юридичних осіб. За формою впливу перше місце посідає насильство – 43 % випадків, на другому місці підкуп – 23 %. В результаті таких дій, близько третини осіб, що брали участь у кримінальному судочинстві змінювали свідчення, ще третина – ухилялися від кримінального провадження [141, с. 208]. Отже, переважно протиправний вплив на свідків, здійснений за участю юридичних осіб, має латентний характер.

Підставою застосування штрафу щодо юридичної особи є причетність юридичної особи до вчинення її уповноваженою особою будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що ці кримінальні проступки вчиняються від імені та в інтересах юридичної особи.

Згідно з приміткою 1 до ст. 96-3 КК України, вчинення вказаних кримінальних проступків від імені юридичної особи означає їх вчинення виключно уповноваженою особою, якою слід вважати лише ту особу, яка мала юридично закріплені повноваження діяти від імені юридичної особи (статут, трудовий договір, контракт, довіреність тощо).

Відповідно до примітки 2 до ст. 96-3 КК України вказані кримінальні проступки визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

З приводу цієї підстави потенційно можливого застосування штрафу щодо юридичної особи за вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 2 ст. 159-1 КК України, цікавим виглядає такий приклад судової практики.

Кримінальне провадження за ознаками ч. 2 ст. 159-1 КК України мало місце в Черкаській області в 2020 році. Воно стосується директора комунального підприємства «Черкаситеплокомуненерго» Павла Карася, який під час виборів в 2020 році балотувався до місцевої ради від партії «За майбутнє» і за доказами слідства грошима комунального підприємства агітував за себе, як за представника партії та за саму партію. Зокрема, за даними слідства, обвинувачений, використовуючи свої службові повноваження, здійснив внесок на підтримку однієї з політичних партій від імені юридичної особи, а саме комунального підприємства, яке не має на те права, у вигляді вигоди негрошового характеру – розміщення друкованих агітаційних матеріалів і політичної реклами на носіях зовнішньої реклами, що є передвиборною агітацією, відповідно до ст. 54 Закону України «Про місцеві вибори». Справу стосовно обвинувачення директора комунального підприємства «Черкаситеплокомуненерго» Павла Карася у незаконному фінансуванні політичної діяльності (ч. 2 ст. 159-1 КК України) передали до суду, але з наявної інформації, нажаль, незрозуміло чи був останній обвинувачений за вказані дії, вчиненні саме *від імені та в інтересах* юридичної особи «Черкаситеплокомуненерго», чи він був обвинувачений за ці протиправні дії лише як фізична, осудна особа [80].

Щодо оцінки підстави застосування штрафу у випадку вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 343 КК України, то варто зазначити, що уповноважена особа юридичної особи, яка вчинила вказаний кримінальний проступок *від імені та в інтересах* юридичної особи, має усвідомлювати неправомірність і суспільну небезпечність впливу на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби чи приватного виконавця і бажати втручатися в його діяльність з метою завадити виконанню ним службових обов'язків або досягти незаконних рішень саме від імені та в інтересах відповідної юридичної особи.

Передумови та підстави застосування ліквідації та конфіскації майна як заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Передумовою застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи є вчинення її уповноваженою особою будь-якою із кримінальних проступків, передбачених лише ч. 1 або 2 ст. 111-1 та ч. 1 або 2 ст. 154 КК України.

Згідно з ч. 1 ст. 111-1 КК України державно-владне реагування щодо юридичної особи здійснюється на прояви публічного заперечення уповноваженою особою юридичної особи, яка є громадянином України, здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупаційної частини території України або прояви публічних закликів до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території.

За ч. 2 ст. 111-1 КК України передумовою кримінально-правового реагування є прояви уповноваженої особи юридичної особи, яка є громадянином України, добровільного зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Кримінальний проступок в сфері колабораційної діяльності, буде завершеним з моменту, коли уповноважена особа юридичної особи здійснила публічний заклик, повідомила про те, що не вважає вторгнення Російської Федерації збройною агресією або заклик до підтримки створених окупантами органів влади або розмістила відповідну інформацію в соціальних мережах чи в засобах масової інформації.

Говорячи про примушування до вступу в статевий зв'язок (ч. 1 і ч. 2 ст. 154 КК України), належить зазначити, що примушування особи без її

добровільної згоди на здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, а також примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна, у випадку вчинення такого примушування уповноваженою особою юридичної особи, зумовлює застосування саме цього заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи.

Д. І. Бакаєв зауважує, що небезпека таких дій як примушування до вступу, в статевий зв'язок хоча зовнішньо й виглядають не «дуже» небезпечними, але насправді є достатньо «шкідливими» й істотно суспільно-небезпечними. Небезпека таких дій полягає не тільки в тих матеріалізованих наслідках, які можуть наступити, а і в тому психологічному впливі на потерпілого, який здійснюється для його примушування до вступу в статевий зв'язок [20, с. 203–206].

У 2021 році в структурі кримінальних проваджень, які були розглянуті місцевими загальними судами з ухваленням вироку, кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості (ст. 152–156 КК України) зайняли 0,4% в 2021 році проти 0,3% в 2020 році [18]. Натомість, К. М. Плутицька зауважує, що у структурі статевої злочинності примушування до вступу у статевий зв'язок має незначну вагу з огляду на велику латентність цього кримінального правопорушення. Латентність цього правопорушення обумовлюється, перш за все, тим, що ст. 154 КК України доволі рідко застосовується у зв'язку з певними традиціями притягнення винного до кримінальної відповідальності [143, с. 259]. Саме цим можна пояснити, той факт, що кримінальних проваджень щодо застосування до юридичних осіб кримінально-правових заходів у зв'язку з учиненням уповноваженими особами юридичних осіб кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2 ст. 154 КК України не зареєстровано.

Підставою застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи є причетність юридичної особи до вчинення її уповноваженою особою:

1) кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК України, про що свідчить те, що він вчиняється виключно і тільки *від імені* юридичної особи;

2) кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що вказані прояви цього кримінального проступку вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи.

Юридична особа виступає суб'єктом кримінально-правових відносин у випадку вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України уповноваженою особою юридичної особи, яка, будучи громадянином України, знаходиться на тимчасово окупованій території України і протиправно діє від імені юридичної особи. Публічним вважається поширення закликів або висловлювання заперечень звернених до невизначеного кола осіб, зокрема в мережі Інтернет або на телебаченні, як від імені будь-яких юридичних осіб за допомогою чи з використанням засобів масової інформації, так і від імені юридичної особи, яка, власне, й є засобом масової інформації.

Доречно зазначити, що протягом 2022 року обліковано 4710 кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю, в 1381 кримінальному провадженні фізичній особі оголошено підозру. Водночас відомості про оголошення підозри уповноваженим особам юридичних осіб, від імені яких вони вчинили кримінальні проступки, передбачені ч. 1 і ч. 2 ст. 111-1 КК України, на жаль, нам знайти не вдалося, що можна пояснити, насамперед, виключною новизною нормативних положень, пов'язаних із можливістю здійснювати кримінальні провадження щодо юридичної особи за прояви колабораційної діяльності [134].

Натомість, у цілому, вкрай низька практика застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб пояснюється тим, що кримінальні провадження подібних категорій є досить складними, важко розслідуваними та потребують проведення системного та комплексного досудового слідства. Крім того, очевидним є й те, що потенційна можливість

здійснення кримінального провадження щодо юридичної особи потребує перекваліфікації слідчих, які, на нашу думку, до цього часу не сприймають відповідні інструменти як дієві та ефективні. Але при цьому, не можна не наголосити на тому, що вже з вищезгаданих нами прикладів судової практики вбачаються певні позитивні тенденції розвитку цього напрямку роботи правоохоронних органів [148].

Додатково аналізуючи підставу застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи, у разі вчинення її уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154 КК України, слід звернути увагу на те, що вказане кримінальне правопорушення, вчинене уповноваженою особою юридичної особи, вважається закінченим з моменту такого примушування, незалежно від того мав місце статевий акт, чи статеві посягання були відсутні. І. Чугунков зазначає, що, наприклад, кримінальний проступок передбачений ч. 1 ст. 154 КК України, є одноосібним діянням (він визнається закінченим з моменту примушування незалежно від того, чи погодилася потерпіла особа на здійснення акту сексуального характеру, так і від того чи відбувся він), але при цьому винна особа має чітко усвідомлювати в чийх інтересах, у власних, чи інших, вона вчиняє суспільно небезпечні дії [230, с. 215].

У зв'язку з цим, доречно зазначити, що можливість розгляду питання про державне реагування на прояви причетності юридичної особи до вчинення саме цих видів кримінального проступку, пов'язується з констатацією необхідності, щоб її уповноважена особа здійснила примушування, тобто психологічний вплив щодо потерпілої, причому такий психологічний вплив здійснювався не лише *від імені та в інтересах* юридичної особи, а ще й виключно щодо *малолітньої чи неповнолітньої особи* жіночої або чоловічої статі з метою примусити її проти бажання вступити у статевий зв'язок з іншою особою природним або неприродним способом. Таким чином, підставою застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи за наявності вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154 КК

України, є причетність юридичної особи до їх вчинення, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що вказані прояви цього кримінального проступку вчиняються не лише *від імені та в інтересах юридичної особи, але й стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи.*

Передумови та підстави застосування грошової компенсації як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Передумовою застосування грошової компенсації (друге речення ч. 2 ст. 96-6 КК України):

1) шляхом відшкодування збитків або шкоди – вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 та ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, внаслідок чого настали суспільно небезпечні збитки або шкода;

2) шляхом відшкодування розміру отриманої або такої, що могла бути отримана, неправомірної вигоди – вчинення кримінального проступку, передбаченого лише ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України та наявність отриманої неправомірної вигоди або констатація потенційної можливості її отримання у майбутньому.

Підставою застосування грошової компенсації:

1) шляхом відшкодування збитків або шкоди є: а) причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК України, про що свідчить те, що вказані прояви цього кримінального проступку вчиняються *від імені* юридичної особи; б) причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що вказані кримінальні проступки вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи;

2) шляхом відшкодування розміру отриманої або такої, що могла бути отримана, неправомірної вигоди – причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого лише ч. 1

або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, про що безальтернативно свідчить те, що вказані кримінальні проступки вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи.

З приводу **заходів, заснованих на недоцільності здійснення кримінального провадження щодо юридичної особи**, хотілося зазначити таке.

Згідно зі ст. 96-5 КК України юридична особа на імперативних засадах звільняється від застосування вказаних примусових заходів кримінально-правового характеру за вчинення уповноваженою особою будь-якого зі згаданих кримінальних проступків, якщо з моменту його вчинення і до дня набрання вироком законної сили минуло три роки.

Аналіз змісту ст. 96-5 КК України дозволяє дійти висновку, що причинно-факторний комплекс здійснення цього різновиду заходів кримінально-правового характеру, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи, дещо відрізняється від такого причинного факторного-комплексу здійснення щодо примусових заходів кримінально-правового характеру.

Зокрема, *передумовою* звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру є вчинення уповноваженою особою від імені та (або) в інтересах будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 1 і 2 ст. 111-1, ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, не зупинення та не переривання строків давності.

Відповідно до ч. 2–4 ст. 96-5 КК України перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зупиняється, якщо уповноважена особа, яка вчинила будь-який з кола вищезгаданих кримінальний проступок, перераховується від органів дізнання, слідства чи суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, а її місцезнаходження для органів розслідування чи суду невідоме. Перебіг

давності в таких випадках відновлюється з дня встановлення місцезнаходження уповноваженої особи, яка була оголошена в розшук.

Перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру переривається, якщо до закінчення трирічного строку давності її уповноважена особа повторно вчинила будь-який з кола вищезгаданих кримінальний проступок.

Підставою звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру є закінчення трирічного строку давності застосування таких заходів. Обчислення строків давності розпочинається з дня вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого зі згаданих кримінальних проступків.

Проведений аналіз системи, видів передумов та підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також практики їх застосування як правових наслідків вчинення кримінальних проступків засвідчує, що пов'язані з констатацією передбачених кримінальним законом передумов та підстав застосування цих заходів кримінальні провадження щодо юридичних осіб, є досить складними й важкими у розслідуванні. Але не зважаючи на це, все ж таки спостерігається певна тенденція розвитку цього напрямку роботи судово-слідчих органів. У зв'язку з цим, ми схильні вважати, що перелік передумов для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб потребує розширення за рахунок включення до нього, насамперед, окремих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, у вчиненні яких можуть бути зацікавлені юридичні особи (скажімо, ч. 1 ст. 201-2, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 213, ст. 232 КК України) та кримінальних правопорушень (кримінальних проступків та злочинів) проти довілля, які мають масштабний характер і завдають довіллі істотної шкоди та мають тенденцію до постійного зростання за кількістю. Так, тільки кримінальних проступків проти довілля у 2022 році було виявлено 6325 проти 834 у 2019 році [166]. Крім того, у чинному законодавстві України не визначений механізм захисту прав

фізичних осіб юридичних осіб, які мають корпоративні права. Такі особи можуть не мати ніякого відношення до вчиненого уповноваженою особою кримінального правопорушення, але можуть зазнавати негативних наслідків від застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Власне цей напрям обов'язково стане предметом наших майбутніх наукових розвідок.

Висновки до розділу 3

1. Регламентація у розділі XIV-1 Загальної частини КК України заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб ініціювало окремі наукові дискусії навколо доцільності таких нововведень в кримінальне законодавство України, їх невідповідності до практичного використання та суперечливості на нормативному і теоретичному рівнях правовій системи України. Натомість іншими вченими висловлювались думки про необхідність введення кримінально-правових заходів до юридичних осіб в разі їх причетності до вчинення кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків).

Автор дослідження, враховуючи, що єдності у поглядах науковців щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб немає, тим не менш вважає, що регламентація у національному законодавстві цих заходів, є необхідним, оскільки покарання лише щодо фізичної особи є недостатніми, щоб запобігти вчиненню юридичними особами у власних інтересах кримінальних правопорушень. Ці заходи будуть потенційно спонукати юридичні особи до дотримання законності, посилення внутрішнього контролю, забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Крім того, враховуючи, що Україна офіційно надала заявку на членство в Європейському Союзі, а Європейський парламент рекомендував надати Україні статус країни-кандидата на вступ в Євросоюз запровадження кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб у кримінальному

законодавстві є необхідним кроком наближення національного законодавства до європейських стандартів.

2. За своєю суттю заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб являють собою інші відмінні від традиційної кримінальної відповідальності засоби впливу на юридичну особу приватного та публічного права, наслідком застосування яких є негативні для юридичної особи результати майнового чи організаційно-правового характеру.

3. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – це визначені законом різновиди засобів державно-владного реагування на кримінальні правопорушення з боку юридичних осіб, тобто на випадки вчинення її уповноваженими особами певних кримінальних правопорушень, визначених у ст. 96-3 КК України, серед яких є й кримінальні проступки (ч. 1 і 2 ст. 111-1, ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України), що тягнуть негативні для юридичної особи кримінально-правові наслідки.

4. Метою заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є застереження, запобігання, профілактика, усунення шкідливих наслідків та відшкодування майнових і фінансових збитків вчинення юридичними особами певних різновидів кримінальних правопорушень (злочинів та кримінальних проступків), передбачених ст. 96-3 КК України.

5. Система заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб представлена різновидами примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та заходами, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи.

6. До примусових заходів кримінально-правового характеру належить: штраф; конфіскація майна; ліквідація; грошова компенсація.

7. Передумовою застосування штрафу щодо юридичної особи є вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 2 і 3 ст. 159-1, а також ст. ст. 343, 386 КК України. Підставою застосування штрафу щодо юридичної особи є причетність юридичної особи до вчинення її уповноваженою особою будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст.

343, 386 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що ці кримінальні проступки вчиняються від імені та в інтересах юридичної особи.

8. Передумовою застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи є вчинення її уповноваженою особою будь-якою із кримінальних проступків, передбачених лише ч. 1 або 2 ст. 111-1 та ч. 1 або 2 ст. 154 КК України. Підставою застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи є причетність юридичної особи до вчинення її уповноваженою особою:

- 1) кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК України, про що свідчить те, що він вчиняється виключно і тільки *від імені* юридичної особи;
- 2) кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що вказані прояви цього кримінального проступку вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи.

9. Передумовою застосування грошової компенсації (друге речення ч. 2 ст. 96-6 КК України):

- 1) шляхом відшкодування збитків або шкоди – вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 та ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, внаслідок чого настали суспільно небезпечні збитки або шкода;
- 2) шляхом відшкодування розміру отриманої або такої, що могла бути отримана, неправомірної вигоди – вчинення кримінального проступку, передбаченого лише ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України та наявність отриманої неправомірної вигоди або констатація потенційної можливості її отримання у майбутньому.

Підставою застосування грошової компенсації:

- 1) шляхом відшкодування збитків або шкоди є: а) причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК України, про що свідчить те, що вказані прояви цього кримінального проступку вчиняються *від імені* юридичної особи; б) причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1,

ст. ст. 343, 386 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що вказані кримінальні проступки вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи; 2) шляхом відшкодування розміру отриманої або такої, що могла бути отримана, неправомірної вигоди – причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого лише ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, про що безальтернативно свідчить те, що вказані кримінальні проступки вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи.

10. Передумовою звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру є вчинення уповноваженою особою від імені та (або) в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 1 і 2 ст. 111-1, ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, не зупинення та не переривання строків давності. Підставою звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру є закінчення трирічного строку давності застосування таких заходів.

11. Аналіз системи, видів передумов та підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також практики їх застосування як правових наслідків вчинення кримінальних проступків засвідчує, що пов'язані з констатацією передбачених кримінальним законом передумов та підстав застосування цих заходів кримінальні провадження щодо юридичних осіб, є досить складними й важкими у розслідуванні. Але не зважаючи на це, все ж таки спостерігається певна тенденція розвитку цього напрямку роботи судово-слідчих органів. У зв'язку з цим, пропонуються варіанти удосконалення нормативно-правового визначення заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у кримінальному законодавстві України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне наукове дослідження правових наслідків вчинення кримінальних проступків, зроблено такі основні висновки:

2. Кримінальний проступок визначено як конкретну поведінку особи, її діяння (дії чи бездіяльності), яке має бути вольове, свідоме, проявляється в активній поведінці людини, або в її бездіяльності і спрямоване на кримінальне порушення суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. До ознак кримінальних проступків відносяться: суспільна небезпечність, винність, протиправність, деліктоздатність. Сформовано систему аргументів на користь позиції щодо необхідності збереження формально-матеріального визначення кримінального правопорушення взагалі та кримінального проступку, зокрема; доведено, що без врахування, обґрунтування, розлогого доказування й визначення суспільної небезпечності діяння неможливо адекватно реалізувати кримінально-правову політику; неврахування об'єктивної суспільної небезпечності діяння як базової підстави для криміналізації криє в собі ризики посилення недемократичних тенденцій, використання кримінально-правової політики у корпоративних інтересах політичного істеблішменту, сприяння зачиненості влади щодо громадського контролю

Оцінка суспільної небезпечності діяння, яке визнається кримінальним проступком, залежить від: а) об'єкта посягання, його вагомості та значення; б) шкоди, заподіяної протиправним діянням; в) способу вчинення суспільно-небезпечного діяння; г) мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення.

Впровадження інституту кримінальних проступків було викликано необхідністю врегулювання реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України стосовно особливостей досудового розслідування кримінальних проступків, які були передбачені в КПК України, а також реальною потребою у гуманізації кримінального законодавства.

3. Кримінальний проступок необхідно розмежовувати з іншими кримінальними правопорушеннями – злочинними (менш тяжкими, тяжкими, особливо тяжкими). Підставою для розмежування є ступінь суспільної небезпечності діяння (дії чи бездіяльності), визнаного кримінальними правопорушеннями. Удосконалено наукове розуміння суспільної небезпечності як підстави криміналізації діянь у виді кримінальних проступків, що може розумітися як об'єктивна здатність діяння заподіювати істотну шкоду охоронюваному законом соціальному благу; доведено, що пеналізація кримінальних проступків є процесом вторинним, узалежненим від криміналізації; визначення діяння як кримінального проступку має закладатися в процесі криміналізації.

Кримінальний проступок визначається вчиненням умисно, коли особа, яка його вчинила усвідомлювала протиправний характер своєї поведінки (дії чи бездіяльності), передбачала чи могла передбачити її кримінально-шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання таких наслідків.

Кримінальний проступок буде визнаний як вчинений з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачила можливість настання кримінально-шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно чи байдуже розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливість настання шкідливих наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

3. Виявлено, описано та аргументовано системність кримінально-правових норм, в яких закріплені ознаки складів кримінальних проступків, центруючим елементом якої є ідея гуманізації кримінально-правової політики України, наближення її до цивілізаційних стандартів країн-членів Європейського Союзу, а також оптимізація діяльності правоохоронних органів й підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

4. Встановлена бінарна природа категорії «правові наслідки» вчинення кримінальних проступків: з одного боку вона передбачає визначений законом суспільно небезпечний наслідок (для матеріальних складів кримінальних

проступків), а з іншого – форму правового реагування та визначений законом наслідок для особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Основний правовий наслідок вчинення кримінального проступку – кримінальна відповідальність у формі покарання. Вчинення кримінального проступку не тягне за собою покарання у виді позбавлення волі, а після відбуття покарання за вчинення кримінального проступку особа вважається такою, яка не має судимості. Виведено наукове положення про необхідність чітко і конкретно визначити, до яких видів робіт і за якими критеріями можливо залучити засуджених, яким за вчинення кримінальних проступків призначене покарання у виді громадських робіт; забезпечення законодавчої визначеності сприятиме звуженню дискреційності (в тому числі й як умови вчинення корупційних правопорушень), а також посилить гарантії забезпечення права на повагу до гідності засуджених.

5. Охарактеризовано позитивну кримінальну відповідальність у виді звільнення від негативної кримінальної відповідальності як спеціальний правовий наслідок вчинення кримінального проступку, що формується в межах кримінально-правових відносин, одним із суб'єктів яких є потерпілий; наголошено на те, що система заохочувальних кримінально-правових норм, що регламентують посткримінальну діяльність осіб, які вчинили кримінальні проступки, є особливістю сучасної кримінально-правової політики держави, виражає її ліберально-гуманістичну спрямованість

6. Запропоновано розуміння особливого правового наслідку при вчиненні кримінального правопорушення повторно за моделлю повторності-переходу у виді трансформації проступку у злочин з подальшим обтяженням правового становища особи, включно зі станом судимості. Обґрунтовано наявність недоліків положень п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, які не дозволяють індивідуалізувати та відповідним чином обтяжити правові наслідки повторного вчинення кримінальних проступків, а також рецидиву кримінальних проступків. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до КК

до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України: замість категорії «злочин» використати категорію «кримінальне правопорушення».

7. Запропоновано теоретико-модельне бачення особливих правових наслідків вчинення окремих кримінальних проступків у контексті збройного конфлікту (зокрема, колабораційної діяльності, передбаченої ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України, а також порушення недоторканності житла (ч. 1 ст. 162 КК України), порушення недоторканності приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України) та самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ч. 1 ст. 197-1 КК України)) як елементу реалізації концепції перехідного правосуддя, що передбачає застосування амністії та звільнення від кримінальної відповідальності як чинників соціального примирення.

8. Сформовано розуміння юридичного феномену квазіповторності кримінальних проступків в ситуації відсутності чіткої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК на ознаку повторності (ч. 2 ст. 309 КК України) й криміналізації фактичної повторності через темпоральну прив'язку нового кримінального проступку до певного строку, який не минув після вчинення першого; квазіповторність кримінальних проступків тягне за собою правовий наслідок у виді обтяження відповідальності через трансформацію кримінального проступку у злочин.

9. Заходи кримінально-правового характеру – це форми впливу на умови і причин вчинення кримінальних проступків. Це питання захисту прав і свобод людини, шляхом усунення чинників, які можуть їх порушувати, запобігати вчиненню нових суспільно небезпечних діянь, забезпечення в певних ситуаціях безпеки винних осіб або безпеки інших осіб.

10. Інші заходи кримінально-правового характеру як правовий наслідок вчинення кримінальних проступків – форма впровадження заходів державного примусу у вигляді громадських обмежень щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки, і є відмінними від покарання та чітко регламентовані відповідними нормами, метою застосування цих заходів є профілактика, виховання, захист, лікування та інші функції. Наголошено на тому, що інші заходи кримінально-

правового характеру застосовані судом за вчинення кримінальних правопорушень не є покаранням, але вони назначаються судом у зв'язку з покаранням, яке передбачене в обвинувальному вироку, що вступив в законну силу.

Виявлено спільні риси інших заходів кримінально-правового характеру, а саме: вони застосовуються лише судом; вони є примусовими заходами пов'язаними з призначенням покарання, вони є правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, за яке суд призначив покарання в обвинувальному вироку, який набрав законної сили; кримінально-правові заходи застосовуються за вчинення лише тих кримінальних правопорушень, які встановлені в кримінальному законі і лише в межах передбачених нормами КК України; тривалість, зміну або звільнення від заходів кримінально-правового характеру приймається судом; кримінально-правові заходи не можуть призначатися ні в якості основного, ні як додаткове покарання, оскільки вони не є видом покарання.

11. Охарактеризовані підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Визначені юридичні особи, до яких можуть судом застосовуватися заходи кримінально-правового характеру та підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у відповідності з нормами кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Розглянуті види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, розкрито зміст і сутність таких заходів як штраф, конфіскація майна, ліквідація юридичної особи. Сформовано пропозиції щодо їх удосконалення.

12. Регламентація у розділі XIV-1 Загальної частини КК України заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб ініціювало окремі наукові дискусії навколо доцільності таких нововведень в кримінальне законодавство України, їх невідповідності до практичного використання та суперечливості на нормативному і теоретичному рівнях правовій системи України. Натомість іншими вченими висловлювались думки про необхідність

введення кримінально-правових заходів до юридичних осіб в разі їх причетності до вчинення кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків).

Автор дослідження, враховуючи, що єдності у поглядах науковців щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб немає, тим не менш вважає, що регламентація у національному законодавстві цих заходів, є необхідним, оскільки покарання лише щодо фізичної особи є недостатніми, щоб запобігти вчиненню юридичними особами у власних інтересах кримінальних правопорушень. Ці заходи будуть потенційно спонукати юридичні особи до дотримання законності, посилення внутрішнього контролю, забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Крім того, враховуючи, що Україна офіційно надала заявку на членство в Європейському Союзі, а Європейський парламент рекомендував надати Україні статус країни-кандидата на вступ в Євросоюз запровадження кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб у кримінальному законодавстві є необхідним кроком наближення національного законодавства до європейських стандартів.

13. За своєю суттю заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб являють собою інші відмінні від традиційної кримінальної відповідальності засоби впливу на юридичну особу приватного та публічного права, наслідком застосування яких є негативні для юридичної особи результати майнового чи організаційно-правового характеру.

14. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – це визначені законом різновиди засобів державно-владного реагування на кримінальні правопорушення з боку юридичних осіб, тобто на випадки вчинення її уповноваженими особами певних кримінальних правопорушень, визначених у ст. 96-3 КК України, серед яких є й кримінальні проступки (ч. 1 і 2 ст. 111-1, ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України), що тягнуть негативні для юридичної особи кримінально-правові наслідки.

15. Метою заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є застереження, запобігання, профілактика, усунення шкідливих наслідків та відшкодування майнових і фінансових збитків вчинення юридичними особами певних різновидів кримінальних правопорушень (злочинів та кримінальних проступків), передбачених ст. 96-3 КК України.

Система заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб представлена різновидами примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та заходами, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи.

16. До примусових заходів кримінально-правового характеру належить: штраф; конфіскація майна; ліквідація; грошова компенсація.

Передумовою застосування штрафу щодо юридичної особи є вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 2 і 3 ст. 159-1, а також ст. ст. 343, 386 КК України. Підставою застосування штрафу щодо юридичної особи є причетність юридичної особи до вчинення її уповноваженою особою будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що ці кримінальні проступки вчиняються від імені та в інтересах юридичної особи.

Передумовою застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи є вчинення її уповноваженою особою будь-якою із кримінальних проступків, передбачених лише ч. 1 або 2 ст. 111-1 та ч. 1 або 2 ст. 154 КК України. Підставою застосування ліквідації і конфіскації майна юридичної особи є причетність юридичної особи до вчинення її уповноваженою особою:

- 1) кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК України, про що свідчить те, що він вчиняється виключно і тільки *від імені* юридичної особи;
- 2) кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що вказані прояви цього кримінального проступку вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи.

Передумовою застосування грошової компенсації (друге речення ч. 2 ст. 96-6 КК України): 1) шляхом відшкодування збитків або шкоди – вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 та ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, внаслідок чого настали суспільно небезпечні збитки або шкода; 2) шляхом відшкодування розміру отриманої або такої, що могла бути отримана, неправомірної вигоди – вчинення кримінального проступку, передбаченого лише ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України та наявність отриманої неправомірної вигоди або констатація потенційної можливості її отримання у майбутньому.

Підставою застосування грошової компенсації: 1) шляхом відшкодування збитків або шкоди є: а) причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК України, про що свідчить те, що вказані прояви цього кримінального проступку вчиняються *від імені* юридичної особи; б) причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, про що одночасно та безальтернативно свідчить те, що вказані кримінальні проступки вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи; 2) шляхом відшкодування розміру отриманої або такої, що могла бути отримана, неправомірної вигоди – причетність юридичної особи до вчинення уповноваженою особою кримінального проступку, передбаченого лише ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, про що безальтернативно свідчить те, що вказані кримінальні проступки вчиняються *від імені та в інтересах* юридичної особи.

Передумовою звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру є вчинення уповноваженою особою від імені та (або) в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 1 і 2 ст. 111-1, ч. 1 або 2 ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159-1, ст. ст. 343, 386 КК України, не зупинення та не переривання строків давності. Підставою звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів

кримінально-правового характеру є закінчення трирічного строку давності застосування таких заходів.

17. Аналіз системи, видів передумов та підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також практики їх застосування як правових наслідків вчинення кримінальних проступків засвідчує, що пов'язані з констатацією передбачених кримінальним законом передумов та підстав застосування цих заходів кримінальні провадження щодо юридичних осіб, є досить складними й важкими у розслідуванні. Але не зважаючи на це, все ж таки спостерігається певна тенденція розвитку цього напрямку роботи судово-слідчих органів. У зв'язку з цим, пропонуються варіанти удосконалення нормативно-правового визначення заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у кримінальному законодавстві України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автухов К. А. Виконання покарання у виді арешту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 18 с.
2. Академічний тлумачний словник в 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка. 1970–1980.
3. Алексєєва-Даниленко Ю. В. До питання виховання поліцейських // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 квітня 2021 р.). Харків., 2021. С. 110–112.
4. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Впровадження кримінальних проступків // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : Матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листопада 2020 р.). Харків, 2020. С. 92–95.
5. Алексєєва-Даниленко Ю. В. До питання впровадження кримінальних проступків. *Наше право*. 2021. № 1. С. 114–119. DOI: 10.32782/NP.2021.1.18.
6. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальний проступок – перспективи існування // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : Матер. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 27-річчю створення Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 19 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С. 29–31.
7. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки в сфері економічної безпеки // Економічна безпека держави в контексті національних інтересів : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 45–47.
8. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки у сучасному українському законодавстві // Університетський розвиток університетської науки і освіти: глобальний і національний вимір змін : Матер. XXVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 березня 2022 р.). Київ, 2022. С. 44–45.

9. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки у сфері економічної безпеки. *Академічні візії*. 2023. Вип. 19/2023. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7920221>.

10. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки як вид кримінальних правопорушень // Актуальні питання діяльності суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19 : Матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 лютого 2021 р.). Харків, 2021. С. 58–61.

11. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки як специфічний вид кримінальних правопорушень. *ПравоUA*. 2021. № . С. 105–110. DOI: 10.32782/LAW.UA.2021.3.17.

12. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Методологія дослідження кримінальних проступків. *Наше право*. 2020. № 3. С. 116–119. DOI: 10.32782/LAW.2020.3.18.

13. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Новели у законодавстві щодо вчинення кримінальних проступків // Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 131–134.

14. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Поняття кримінальних проступків та питання їх кваліфікації. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 110–117. DOI: 10.32782/EP.2020.3.16.

15. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Сутність і зміст протидії злочинності // Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації : Матер. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м Харків, 16 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 361–362.

16. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Юридична відповідальність за вчинення кримінальних проступків. *ПравоUA*. 2020. № 2. С. 138–142. DOI: 10.32782/LAW.2020.1.19.

17. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін. ; під ред.

У. Гелльманна, В. В. Луцка. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.

18. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2021 році / Верховний Суд. URL. : <https://supreme.court.gov.ua>

19. Бабенко А. М. Теоретико-правові засади кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 21–26.

20. Бакаєв Д. І. До питання про відповідальність за деякі суспільно небезпечні діяння сексуальної спрямованості // Кримінальне право в умовах глобалізації : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 травня 2018 р.) / Кафедра кримінального права НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. С. 203–206.

21. Бандурка А.М., Денисова Т.А., Трубников В.М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбытия наказания. Харьков-Запорожье : НУВД. ЗГУ, 2002. 440 с.

22. Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення : кол. Авторів / відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк : ПП-«ВД Кальмус», 2013. 424 с.

23. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.

24. Бідна О. Конфіскація за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 244 с.

25. Бідна О. І. До питання визначення поняття «інші заходи кримінально-правового характеру». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2018. № 32. С. 98–101.

26. Бідна О. І. Конфіскація за кримінальним правом України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2019. 22 с.

27. Богатирьов І. Г., Ларченко І. О. Кримінологічна характеристика статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 3. С. 186–190.
28. Борисов В. І. Потерпілий від злочину як соціальний суб'єкт кримінально-правової охорони // *Вибрані твори ; уклад. В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін. ; відп. за вип. М. В. Шепітько*. Харків : Право, 2018. С. 420–428.
29. Брич Л. Проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб за господарські злочини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2001. Вип. 36. С. 497–452.
30. В Україні більш ніж вдвічі зросла кількість засуджених – проект бюджету. Судово-юридична газета. 2022, 19 вересня. URL: <https://sud.ua/uk/search>.
31. В Україні вдвічі зросла кількість звернень щодо домашнього насильства за 2021 рік. URL.: <https://www.the-village.com.ua>.
32. В Україні зменшується кількість засуджених. Міністерство юстиції України. Архів оригіналу за 11 липня 2021 р. URL: <https://minjust.gov.ua>.
33. В'юник М. В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2020. 238 с.
34. Велика Українська юридична енциклопедія в 20 т. Харків: «Право», 2017. Т 17. Кримінальне право. 1062 с.
35. Велика Українська юридична енциклопедія в 20 т. Харків: «Право», 2017. Т. 3. Загальна теорія права. 951 с.
36. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ-Ірпінь: Перун, 2005. С. 225–228.
37. Вербенський М. І. Застосування покарань не пов'язаних із позбавленням волі, на основі пробації. *Аспект: інформаційний бюлетень*. 2003. № 1. С. 3–5.
38. Верховний Суд висловився щодо застосування спеціальної конфіскації. Судово-юридична газета. 2020, 17 листопада. URL: <https://sud.ua>.

39. Верховний Суд. Аналіз здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та у справах про адміністративні проступки у 2021 році. URL.: <https://supreme.court.gov.ua>.

40. Відомості про кримінальні проступки, досудове розслідування у яких здійснюється органами (підрозділами) Національної поліції України за 2020, 2021, 2022 роки (форма № 1-11) Наказ Національної поліції України від 22.07.2021 р. № 628. URL.: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz>.

41. Власова Г. П. Процесуальні особливості досудового розслідування кримінальних проступків. *Київський часопис права*. 2022. № 2. С. 154–158.

42. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильства: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 11–16.

43. Галушко В.С. Суспільна небезпечність як критерій класифікації злочинів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип 15 (2). С. 90–92.

44. Гальчинський А. С. Лібералізм : уроки для України. К. : Либідь, 2011. 288 с.

45. Гацелюк М. Криміналізація суспільно небезпечних діянь притягали дії КК України : монографія. Київ: ВАІТЕ. 2021. 228 с.

46. Голіна В. В. Судимість : монографія. Харків. Харків юридичний. 2006. 384 с.

47. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2019. 40 с.

48. Гритенко О. А. Лекція за темою «Судимість». Одеса : ОДУВС, 2018. 24 с.

49. Грищук В. К., Красницький І. В. Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 3. С. 66–72.

50. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: нормативно-правове дослідження : монографія. Львів : ЛДУВС. 2013. 248 с.

51. Гроші та політика: чому відповідальність за порушення правил політичного фінансування неефективна. *ОПОРА*. 2023. 14 лютого. URL.: <https://www.oporaua.org/vybory/groshi-ta-politika-chomu-vidpovidalnist-za-porushennia-pravil-politichnogo-finansuvannia-neefektivna-24540>.

52. Гуманізм // Вікіпедія. URL.: <http://uk.wikipedia.org>.

53. Гуманізм // Енциклопедія сучасної України. URL.: <https://esu.com.ua/search?s=%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>.

54. Гусєва В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 99–106.

55. Гуцуляк М. Я. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді громадських робіт : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 218 с.

56. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика. Харків : Право, 2013. 580 с.

57. Денькевич В. І., Крикливець Д. Є. Спеціальна конфіскація як інший захід кримінально-правового характеру: до питання про конституційність статей 96-1, 96-2 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету права*. 2020. Вип 62. С. 267–274.

58. Джужа О. М., Гапон О. А., Кирилюк А. В. Кримінально-правові та кримінологічні проблеми злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2004. № 10. С. 15–21.

59. Дмитрук М. М., Ігнатенко М. П. Передумови запровадження кримінальних проступків у контексті підстав криміналізації. *Науковий вісник Національного університету*. Серія Право. 2013. Вип. 22. Ч. II. Т. 3. С. 39–41.

60. Довідка до Розділу І. Звіт судів першої інстанції про розгляд кримінальних проваджень за 2021, 2022 роки. URL.: <https://court.gov.ua>.
61. Довідка про осіб, які знаходяться на обліку, уповноважених органів пробації станом на 1 листопада 2022 року. URL.: <https://www.probation.gov.ua>.
62. Дроздова О. Кримінальні проступки: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці. *Закон і Бізнес*. 2018. 23 листопада. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/135393.html>.
63. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
64. Євдокимова О. В. Кримінальна відповідальність за повторність кримінальних проступків. *Підприємництво, господарське право*. 2020. № 8. С. 227–231.
65. Євдокимова О. В. Поняття та класифікація інших заходів кримінально-правового характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 18–185. URL: http://lsej.org.ua/6_2020/47.pdf.
66. Єрмолаєва-Задорожня С. В. Перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. № 33. С. 261–272.
67. Житний О. О., Гусаров С. М. Міра покарання: деякі проблеми визначення й встановлення в кримінальному праві України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2019 (27). С. 78–86. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-27-10>.
68. Житний О. О., Терещук С. С. Дискусійні питання кваліфікації посткримінальної поведінки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2019. Вип. 28. С. 112–119. DOI: 10.26565/2075-1834-2019-28-14.
69. Житник Г. В. Виконання та відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (за матеріалами органів пробації) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

70. З початку вторгнення в Україну зафіксовано понад 72 тисячі воєнних злочинів. Офіс Генерального прокурора. 17 березня 2023 р. URL.: <https://suspilne.media>.

71. Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних проступків та результатів їх досудового розслідування в 2022 році. Розділ I, таблиця 1.1.2. Київ. 2023. URL.: <https://old.gp.gov.ua>.

72. Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних проступків та результатів їх досудового розслідування. Таблиця 1.1.2. Судова статистика. URL.: <https://court.gov.ua>.

73. Запровадження пробації в Україні за ред. Є. Барабаша, М. Руднинських. Київ. ФОП Кандюба. 2018. 80 с.

74. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни» І півріччя 2022 року. Статистика : Аналітичний центр ЮрДем. URL.: <https://zaborona.com.ua>.

75. Звіт судів першої інстанції про розгляд кримінальних проваджень за 2021 рік. Розділ I. Розгляд справ кримінального провадження. Форма Ф-1К URL.: <https://court.gov.ua>.

76. Звіт судів першої інстанції про розгляд кримінальних проваджень за 2022 рік. Розділ I. Розгляд справ кримінального провадження. Форма Ф-1К. URL.: <https://court.gov.ua>.

77. Змисла М. Домашнє насильство крізь призму війни. *Українська правда життя*. 2022. 29 листопада. № 1989. URL.: <https://life.pravda.com.ua>.

78. Івлєва О. Умовні покарання: як політичним партіям «пробачають» схеми з фінансуванням, 29 жовтня 2021 р. URL.: <https://bihus.info>.

79. Ільїна О. В. Зміст виправних робіт та проблемні питання їх застосування. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 307–311.

80. Карася судитимуть за політичну рекламу на бордах. URL : <https://18000.com.ua/strichka-novin/karasya-suditimut-za-politichnu-reklamu-na-bordax/>

81. Козаченко І. Я., Незнамова З. А. Кримінальне право. Загальна частина : підручник. Київ : Атіка, 2007. 416 с.
82. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція : монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.
83. Козирєва В. П. Ефективність застосування майнових покарань в судовій практиці України. *Право і безпека*. 2005. № 1 (4/1). С. 128–130.
84. Конституція України. *Відомості Верховної ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
85. Косенко С.С. Віктиміологічна профілактика статевих злочинів : автореф. дис. ...канд. юрид. наук. К. 2008. 20 с.
86. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставини, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Юридична практика*. 2022. URL : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/48236>.
87. Крайник Г. С., Чуб Ю. С. Поняття кримінального правопорушення, ознаки та значення (кримінально-правовий аспект). *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 3 (36). С. 67–81.
88. Крапивін Є. В Україні набули чинності кримінальні проступки: що це означає? Реанімаційний пакет реформ. URL.: <https://rpr.org.ua>.
89. Крапивін Є. Оцінка впровадженості кримінальних проступків в Україні. Київ. Council of Europe. 2021. 80 с. URL.: <https://www.slideshare.net>.
90. Крижановський М. В., Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : монографія. Харків : «Право». 2021. 264 с.
91. Кримінальна відповідальність: методологічний підхід до визначення. Про українське право. *Часопис Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Київ. 2010. Число V.
92. Кримінальне право України : навчальний посібник / за заг. ред. В.М. Стратонова. Київ : «Істина», 2007. 489 с.
93. Кримінальне право України. Загальна частина : начальний посібник / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків : Видавництво «Право», 2019. 318 с.

94. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с.
95. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. О. М. Литвинова, Харченка В. Б., Орлов Ю.В., Яценко В.М., Бандурка І.О. Харків : ХНУВС, 2020. 480 с.
96. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків : ХНУВС, 2020. 348 с.
97. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник за заг. ред. Тація В.Я., Борисова В.І., Тютюнника. Харків : «Право», 2015. 528 с.
98. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник /за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В.І. Борисова. 6-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2020. С. 79-81.
99. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Смелянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.
100. Кримінальний кодекс України : Проект Закону України від 29 вересня 2022 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.
101. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
102. Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний текст. Київ. Правова єдність. Редакція юридичних видань «Алерта». 2023. С. 285 – 286.
103. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 322 с.
104. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса : ОДУВС, 2021. 387 с.

105. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву. Теоретические проблемы. Москва : Моск. ун-т, 1981. 240 с.
106. Лисодєд О. В. Обмеження волі, арешт та пенітенціарний пробаційний арешт. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2021. № 49. С.140-144.
107. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 128–132.
108. Лозінська О.І. До питання про поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 3. С.185 - 192.
109. Луконська А.В. Поняття інституту спеціальної конфіскації майна у кримінальному законодавстві України. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 188-192.
110. Макаров В.О. Проблеми практики застосування санкцій та злочини проти моральності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 25. С. 214 – 218.
111. Мармура О. З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 297 – 305.
112. Миколенко О. М. Наслідки злочину – критерій поділу складів злочинів. *Правова держава*. 2000. № 2. С. 74–78.
113. Мирошніченко Н. А. Кримінальні правопорушення: деякі питання щодо удосконалення кримінального законодавства. URL: <https://olpace.onua.edu.ua>.
114. Мисливий В. А. Кримінальний проступок: новела чи реформа. *Юридична Україна*. 2017. № 9-10. С. 83–84.
115. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 284–290.

116. Мірошніченко Н. А. Суспільно-небезпечні наслідки злочину, їх види та значення для кваліфікації. URL: <https://http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/21185>

117. Мірошніченко С. С. Відповідальність юридичних осіб (у контексті реформування кримінального законодавства). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 8–13.

118. Музика А. А., Горох О. П. Інститут призначення покарання: поняття і загальна характеристика. *Право України*. 2011. № 2. С. 174–184.

119. На Харківщині за співпрацю з окупантами засудили «представника села» 20 січня 2023 року. URL: [https:// Dumka/media](https://Dumka/media).

120. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія. Х. : Право, 2012. 272 с.

121. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: / За ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2018. 786 с.

122. Ніколаєнко Т. Б. Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців : автореф. дис.... доктора юрид. наук. 12.00.08. Ірпінь, 2019. 38 с.

123. Новікова К.А. Ознаки та поняття обмежувальних заходів у Кримінальному кодексі України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. № 39. С. 54-59.

124. Общая теория государства и права : учебник / под ред В.Б. Лазарева. Москва. 1986. С. 192.

125. Овчаренко А.С. Щодо ліквідації покарання у виді тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 84–91.

126. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо застосування спеціальної конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру / Рішення, внесені до ЄДРСР, за період із січня 2018 року по листопад 2021 року. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_2022_01_11.pdf.

127. Олійник О. Принцип гуманізму в кримінальному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 286–289.

128. Орлеан А. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 3 (7). С. 87–92.

129. Орлов Ю. В., Прибіткова Н. О. Війна та кримінально-правова політика України: виклики і відповіді. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 39–47. DOI : <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.04>

130. Орлов Ю. В. Правові наслідки вчинення окремих категорій кримінальних проступків в контексті перехідного правосуддя для України. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 191–198. DOI: <https://doi.org/10.32782/EP.2023.3.26>.

131. Орлов Ю. В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 13–19. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.4.01>.

132. Орловський Р.С., Воловіна М.А. Суспільно-небезпечні наслідки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 6. Т. 3. С. 77.

133. Остапчук Л., Клочай Д. Кримінально-правові наслідки вчинення кримінальних проступків. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2020. С. 118–122.

134. Офіс Генерального прокурора (офіційна веб-сторінка). URL: <https://officegp.gov.ua>

135. Павлюковець Т. Назва нова, проблеми ті ж самі: в Україні запроваджуються нова класифікація злочинів. *Юридична газета*. № 10. 29 травня 2020 р.

136. Панов М. І., Харитонов С. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3). С. 44–55.

137. Панов М. І., Харитонов С. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3). С. 45–52.

138. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. С. 223.

139. Панов М. І., Харітонов С. О. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». *Юридична Україна*. 2019. № 10. С. 13–20.

140. Пашенко О. О. Співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 1. С. 59–65.

141. Підтримання прокурором державного обвинувачення: підручник / Є. Блажівський, М. Якимчук, І. Козьяков та інші. Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. 512 с..

142. Плутницька К. М. Запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок в контексті міжнародно-правових зобов'язань України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12. Том. 2. С. 114–116.

143. Плутницька К. М. Щодо примушування до вступу у статевий зв'язок. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. С. 259–261.

144. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Т. 1. С. 32-48.

145. Попович В. М., Дацюк В. Б. Гуманізація кримінального законодавства України: проблеми, виклики та загрози. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 406–410.

146. Порядок і умови виконання покарання у виді виправних робіт. Кримінально-виконавче право України. Конспект лекцій. 2019. Тема 15. Мега-Інфо. Юридична партія № 1.

147. Право власності / Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4314-pravo-vlasnosti>.

148. Практика застосування до компаній заходів кримінально-правового характеру набирає обертів. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/206631_praktika-zastosuvannya-do-kompany-zakhodv-krimnalno-pravovogo-kharakteru-nabira-obertv

149. Примусове лікування як кримінально-правовий захід. URL: <https://Pidru4niki.com>.

150. Присяжна Л. КСУ визнав спецконфіскацію конституційною та пояснив її відмінність від конфіскації. URL: https://biz.ligazakon.net/news/212310_ksu-viznav-spetskonfskatsyuu-konstitutsynoyu-ta-poyasniv--vdmnnst-vd-konfskats.

151. Притягнення до відповідальності за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: постанова ВС. *Юридична газета*. 2019. 19 лютого. URL: <https://yur-gazeta.com>.

152. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) : Закон України від 03 березня 2022 р. № 2108-IX. *Голос України*, 15.03.2022 р. . URL.:<http://www.golos.com.ua/article/357225>.

153. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2014. № 12. Ст. 183;

154. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб :

Пояснювальна записка до Закону України. *Відомості Верховної Ради України*. від 23 травня 2013 р. № 314-VII.

155. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

156. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

157. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.

158. Про внесення змін до КК України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закону України. *Відомості Верховної ради України*. 15 березня 2022 р. № 2124-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua>.

159. Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 7 березня 2022 р. № 2117-IX *Відомості Верховної Ради України*. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua>.

160. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України) : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 131.

161. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству

та боротьбі з цими явищами : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 51. Ст. 34.

162. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text>.

163. Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

164. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 1994. № 11. Ст. 50. В редакції від 23.02.2014 № 767-VII

165. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

166. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора. URL.: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

167. Про затвердження Переліку особливо небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 521 від 25.02.2020 року (остання редакція 25.02.2020) до. № 0133282-95.

168. Про затвердження Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки (СКОФ) : Наказ Державної служби статистики України від 29 вересня 2014 р. № 271 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

169. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

170. Про виконавче провадження : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

171. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.

172. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2016. № 29. Ст. 535.

173. Про основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

174. Про політичні партії : Закон України *Відомості Верховної ради України*. 2001. №23. Ст. 118 (зі змінами станом на 2022 року).

175. Про правовий режим воєнного стану : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

176. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

177. Про практику застосування судом примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.06.2005 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.

178. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

179. Про пробацію : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

180. Про психіатричну допомогу : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2000. № 19. Ст. 143.

181. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та

правоохоронних органів» : Указ Президента України від 08 квітня 2008 р. № 311/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

182. Про судову експертизу : Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

183. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

184. Про фермерське господарство : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.

185. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів : Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008. *Офіційний вісник України*, 2008. № 27. С. 838.

186. Прохоров В. С. Преступление и наказание : монографія. Ленинград : Изд.-во ЛГУ, 1984. С. 57.

187. Расюк А. Судимість як кваліфікуюча ознака складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2. С. 88–94.

188. Резніченко Г. С. Деякі проблеми повторності кримінальних проступків // International scientific and practical conference «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends» : Conference proceedings, October 30–31, 2020. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. Р. 327–329.

189. Рівень безробіття в Україні становить близько 30%. - Мінекономіки. *УКРІНФОРМ*. 2023. 17 січня. URL: [https:// https://www.ukrinform.ua](https://www.ukrinform.ua).

190. Рішення Конституційного Суду України справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96⁻¹, 96⁻² Кримінального кодексу України. Справа № 1-22/2020(391/20). (щодо спеціальної конфіскації). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#Text>.

191. Розділ 1. Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних проступків та результати їх досудового розслідування в 2022 році. Таблиця 1.1.2. Статистика прокуратури. URL: <https://old.go.ua/ua/statunto.html>.

192. Рудковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рудковська Марта Романівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2017. 187 с. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua>.

193. Сидоренко Р. Спеціальна конфіскація, її особливості, плюси і мінуси. Юрист і Закон. URL: <https://Misenko.com.ua/publication>.

194. Скок О. С., Шевченко Т. В. Кримінально-правова характеристика створення або утримання місць розпусти і звідництва, передбачених ст. 302 КК України. URL: <https://www.baltijapublihing.iv>.

195. Смірнова І. Примусові заходи медичного характеру. Деякі аспекти, на які необхідно звернути увагу при здійсненні захисту неосудної особи. Київ. Вища школа адвокатури. НААУ. 08.05.2020. URL: <https://info.hsa.org.ua>

196. Сокорянський Ю. В. Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні: кримінально-виконавча характеристика. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua>.

197. Сокурєнко В. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-правових відносин: антропоцентричний вимір кримінального права // Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Наук.-досл. ін-т вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПН України, ГО «Всеукр. асоц. кримін. права» . – Харків : Право, 2018. С. 42–46.

198. Спецконфіскація 1,5 млрд. грн. Януковича: суд розгляне скаргу на роз'яснення вироку. Укрінформ. 2020. 16 листопада. URL: <https://ukrinform.ua>.

199. Статистика злочинності в 2022 р. Офіс Генеральної прокуратури. URL: <https://Dsnews.ua>.

200. Статистика злочинності в Україні. URL: <https://uk.wikipedia.org>.
201. Статистичні дані Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення по державі за 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 роки. URL: <https://old.qp.gov.ua>.
202. Статистичні дані за формою №1 «Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ в 2022 році» URL: <https://supreme.court.gov.ua>.
203. Статистичні звіти ДСА: форма № 6 «Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види злочинних покарань» та форма № 7 «Звіт про склад засуджених». URL: <https://dsa.court.gov.ua>.
204. Структура КК України: загальна і особлива частина URL: <https://ru.osvita.ua>.
205. Судимість. Правові наслідки судимості. URL: <https://Wiki.legalaid.gov.ua>.
206. Супрун Г. Г. Порівняльно-правовий аналіз застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх в Україні та країнах-членах ЄС. Чернігів. Академія Державної пенітенціарної служби. 2020. 75 с. URL: <https://acaduses.edu.ua>.
207. Суспільно-небезпечні наслідки: поняття, види, значення. URL: <https://yurist-online.com>.
208. Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Стабільність як умова ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність. *Голос України*. 2013. 5 квітня № 66 (5566).
209. Тичина Д. М. Примушування свідка до відмови від давання показань чи висновків. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 465–471.
210. Тимофєєва Л. Ю. Відображення принципу гуманізму в кримінальному законі: порівняльно правові характеристики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 10–2, Т. 2. С. 94–97.
211. Тімуш Д. І. Кримінальний проступок як вид кримінального правопорушення. Інституційний репозитарій. URL: <https://er.nau.edu.ua>.

212. Ткачова А. Зміст та основні риси громадських робіт. *Вісник Асоціації правових наук України*. № 3 (42). С. 250–258.

213. Ткачова О. Щодо змісту виправних робіт на сучасному етапі розвитку кримінально-виконавчої системи України. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 230–239.

214. Трут Д., Автух А. Огляд ЗМІ: Притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності: міф чи реальність? URL: <https://radako.com.ua>.

215. Тютюгін В. І. Судимість як один із засобів кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 250–253.

216. Україна відала на обмін російського льотчика, який бомбив Харківську область. Інформаційне агентство *УНІАН*. 13 березня 2023 р. URL: <https://www.unian.ua>.

217. Українська кримінологічна енциклопедія. / за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка. Харків-Київ. ХНУВС. НАВС. Кримінологічна асоціація України. Золота миля, 2017. 804 с.

218. Ухвала суду від 24.09.2019 року по справі 592/15455. Ковпаківський районний суд м. Суми. URL: <https://zakonOnline.com.ua>.

219. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис.... доктора юрид. наук. Київ, 2005. 35 с.

220. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2021. 389 с.

221. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2005. 322 с.

222. Фурс С. І. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: порівняльно-правовий аналіз. 2018. 34 с. URL: <https://olspace.onua.edu.ua>

223. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки : науково-практичний коментар статей КК України. Наукове видання. Київ : «Дакар», 2022. 265 с.

224. Харченко В. Б. Уголовное право Украины: общая и особенная часть в вопросах и ответах. Київ : «Атика», 2003. 269 с.
225. Хільченко А. Кримінально-правові наслідки вчинення кримінального проступку. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. 140-146 с.
226. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2008. 192 с.
227. Хряпінський П. В. Кримінальна правотворчість (гуманізація кримінального законодавства) : навчальний посібник. Дніпропетровськ : ДВНЗ «НТУ», 2011. 336 с.
228. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
229. Чабанюк В. Д. Поняття, правові наслідки та кримінально-правове значення судимості. URL: <https://Elar.nauau.kiev.ua>.
230. Чугунков І. Зґвалтування і сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок: проблема розмежування. *Кримінальне право*. 2020. № 5. С. 280–287.
231. Чудик М. О., Мудрик К. А. Проблеми відбування покарання у виді арешту в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 175–179.
232. Шаблистий В. В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві в епоху постмодерну. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3. С. 120.
233. Шамрай О. М. Кримінальний проступок: історія і сучасність. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 356 – 369.
234. Шаповалова Ю. В. Інститут кримінального проступку: аналіз законодавчих новел. *Юридичний електронний журнал*. 2020. № 8. С. 316–318.
235. Шемшученко Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ : НАН України, 2007. 992 с.

236. Шинкарьов Ю. В. Щодо впровадження європейського досвіду правового регулювання призначення покарання обмежено осудним особам. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Т. 3. С.70–75. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.12>.

237. Шинкарьов Ю. В. Щодо виокремлення ознак спеціальних засад призначення покарання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. : Право*. 2019. Вип. 30. С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2019.30.12>.

238. Шинкарьов Ю. В. Щодо методики визначення елементів системи спеціальних засад призначення покарання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. : Право*. 2022. Вип. 35. С. 62–68. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.35.09>

239. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: монографія. Харків: «Майдан». 2013. 215 с.

240. Шульга А. М. Встановлення заборони злочинних посягань на земельні ресурси України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 275–280.

241. Шульга А. М. Земельні ресурси України під охороною закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2019. 668 с.

242. Шульга А. М. Методологічні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони земельних ресурсів України *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 136–142.

243. Шульга А. М. Особливий погляд на соціально-юридичну природу об'єкта кримінального правопорушення щодо земельних ресурсів України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І Вернадського*. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 218–222.

244. Шульга А. М. Особливості внутрішнього змісту об'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти земельних ресурсів України.

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 45. С. 108–111.

245. Шульга А. М. Покарання як складник форм реалізації кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання на земельні ресурси України. *Юридичний вісник.* 2021. № 1. С. 185–189.

246. Шульга А. М. Чинники криміналізації посягань на земельні ресурси України в сучасних умовах. *Нове Українське право.* 2022. № 1. С. 166–171. DOI: [10.51989/NUL.2022.1.25](https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.25).

247. Юридична енциклопедія в 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 1998. Т. 1. 669 с.

248. Юридична енциклопедія в 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 1999. Т. 2. 741 с.

249. Юридична енциклопедія в 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2002. Т. 4. 717 с.

250. Юридична енциклопедія в 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2004. 765 с.

251. Юридична енциклопедія в 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2009. Т. 5. 733 с.

252. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 2. С. 300–304. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.50>.

253. Ямкова О. О. Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види : дис. .. канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 213 с.

254. Яремко О. Інститут судимості в кримінальному праві України: необхідність гуманізації. *Актуальні проблеми правознавства.* Випуск № 4 (8). 2016. С. 101–105.

255. Ященко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як напрям сучасної кримінально-правової політики. *Право і суспільство.* 2016. Вип. 4. С. 130–138.

256. Ященко А. М. Застосування примусових заходів виховного характеру: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 184–189.

257. Ященко А. М. Застосування примусового лікування: теоретико-прикладний аспект. *Форум права*. 2013. № 3–4. С. 490–495.

258. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового реагування на вчинення окремих категорій кримінальних правопорушень у зв'язку з впровадженням до КК України інституту краніальних проступків. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*. Харків. 2020. С. 234.

259. Ященко А. М. Інші заходи кримінально-правового характеру: поняття та види. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). С. 141–146.

260. Ященко А. М., Шинкарук А. Я. Деякі міркування з приводу розмежування спільних заходів протидії домашньому насильству, що нормативно визначені в різних галузях національного законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 24–32.

261. Alieksieieva-Danylenko Yu. The criminal infraction as a specific type of criminal offenses .*EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ*. 2021. Vol. 8, Issue. 6. P. 67–71.

262. Stesseng G. Corporate criminal liability a comparative perspective / G. Stesseng / *The international and corporative law quarterly*. 1994. Vol. 43.# 13. P. 493–520.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор Харківського
національного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Михайло БУРДІН

« 02 » 10 2023 року

А К Т

про впровадження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження аспірантки Харківського національного університету внутрішніх справ Алексеевої-Даниленко Юлії Володимирівни за темою «Правові наслідки вчинення кримінальних проступків» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, спеціалізація 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

1. **Орлова Ю. В.** – доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри кримінального права і криминології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

2. **Черевка К. О.** – кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінального права і криминології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

3. **Шевчук Т. А.** – кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального права і криминології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспірантки Харківського національного університету внутрішніх справ Алексеевої-Даниленко Юлії Володимирівни за темою «Правові наслідки вчинення кримінальних проступків» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, спеціалізація 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право, використовуються науково-

педагогічними працівниками кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 ХНУВС при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості».

Використовувані в освітньому процесі й інтегровані до навчально-методичних матеріалів висновки авторки щодо стану поняття, суспільної небезпечності, класифікації та кваліфікації кримінальних проступків, розуміння природи й видів правових наслідків вчинення кримінальних проступків для фізичних та юридичних осіб, сприяють підвищенню здобувачами освіти рівня знань з кримінального права, удосконаленню навичок застосування закону про кримінальну відповідальність в частині кваліфікації кримінальних проступків, правильного визначення правових наслідків їх вчинення.

Члени комісії:

Юрій ОРЛОВ

Кирило ЧЕРЕВКО

Тетяна ШЕВЧУК

« 02 » 10 2023 року

ЗАТВЕРДЖУЮ

Відповідальний секретар

Кримінологічної асоціації України,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України

Олексій ЛИТВИНОВ

« 28 »

09

2023 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки Харківського національного університету внутрішніх справ Алексеевої-Даниленко Юлії Володимирівни за темою «Правові наслідки вчинення кримінальних проступків» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, спеціалізація 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

- 1) Яценка А. М. – доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України;
- 2) Васильєва А. А. – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України;
- 3) Кондратова Д. Ю. – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України

склала цей акт про те, що нею розглянуто основні результати дисертаційного дослідження Алексеевої-Даниленко Юлії Володимирівни, поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, спеціалізація 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-

виконавче право, за темою «Правові наслідки вчинення кримінальних проступків».

Висновки та пропозиції автора щодо розуміння природи, сутності, видів кримінальних проступків, суспільної небезпечності як базової підстави криміналізації діянь у виді кримінальних проступків, класифікації правових наслідків їх вчинення, а також особливостей кримінальної відповідальності, інших заходів кримінально-правового характеру як правових наслідків вчинення кримінальних проступків для фізичних та юридичних осіб можуть бути використані при розробці рекомендацій як у сфері правотворчості (зокрема, удосконалення заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб у зв'язку із вчиненням їх службовими особами від імені та в інтересах юридичних осіб кримінальних проступків), так і правозастосовної діяльності, для удосконалення питань кваліфікації, призначення покарань, визначення інших форм кримінальної відповідальності, а також звільнення від кримінальної відповідальності та застосування інших заходів кримінально-правового характеру до винних фізичних осіб, юридичних осіб.

Отже, комісія констатує, що отримані Алексєєвою-Даниленко Юлією Володимирівною результати дисертаційного дослідження мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, здатні сприяти підвищенню якості практики застосування кримінального законодавства та можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

Члени комісії:

 (Андрій ЯЩЕНКО)

 (Андрій ВАСИЛЬЄВ)

 (Дмитро КОНДРАТОВ)

« 18 » 09 2023 р.

Додаток Б

Розміщення кримінальних проступків в структурі КК України

№ статті	Тяжкість кримінального правопорушення, частини статті			
	Кримінальний проступок	Злочин		
		нетяжкий	тяжкий	особливо тяжкий
Розділ І. Злочини проти основ національної безпеки України				
109	—	2; 3	1	
110	—	1	2	3
110-2	—	1	2; 3; 4	
111-1,2	1; 2			1
112	—			1
113	—			1
114	—			1
114-1	—		1	2
Розділ ІІ. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи				
115	—			1; 2
116	—	1		
117	—	1		
118	—	1		
119	—	1	2	
120	—	1; 2	3	
121	—		1; 2	
122	—	1; 2		
123	—	1		
124	—	1		
125	1; 2			
126	1	2		
126-1	—	1		
127	—	1	2	
128	—	1		
129	1	2	3; 4	
130	—	1; 2	2	
131	—	1		
132	1			
133	—	1; 2; 3		
134	4	1; 2; 3; 5		
135	—	1; 2	3	
136	—	1; 2; 3		
137	—	1; 2		

138	–	1		
139	1	2		
140	–	1; 2		
141	–	1		
142	–	1; 2		
143	–	1; 2; 4	3; 5	
144	1	2; 3		
145	–	1		
Розділ III. Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи				
146	–	1; 2	3	
146-1	–	1	2	
147	–		1	2
148	–	1		
149	–		1	2; 3
150	1	2	3	
150-1	–	1	2; 3	
151	–	1; 2		
151-2	–	1; 2		
Розділ IV. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи				
152	–	1	2	3; 4; 5; 6
153	–	1	2; 3; 4	5; 6
154	1; 2	3		
155	–	1	2	
156	–	1	2	
Розділ V. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина				
157	–	1; 2; 5	3; 4	
158	–	1	2	
158-1	–	1; 2	3	
158-2	–	1; 2		
158-3	–		1; 2; 3; 4	
159	–	1; 2		
159-1	1; 3	2; 4		
160	–	1	2; 3; 4	
161	–	1; 2	3	
162	1	2		
163	1		2	
164	1; 2			
165	1; 2			
166	–	1		
167	–	1		

168	1	2		
169	–	1; 2		
170	–	1		
171	1; 2; 3			
172	1	2		
173	1; 2			
174	1			
175	1	2		
176	–	1; 2	3	
177	–	1; 2	3	
178	–	1		
179	–	1		
180	–	1; 2		
181	–	1; 2		
182	1	2		
183	1	2		
184	1; 2			
Розділ VI. Кримінальні правопорушення проти власності				
185	1	2	3; 4	5
186	–	1	2; 3; 4	5
187	–		1; 2	3; 4
188-1	1	2		
189	–	1	2; 3	4
190	1	2	3	4
191	–	1; 2	3; 4	5
192	1; 2			
193	1			
194	–	1	2	
194-1	–	1	2	3
195	1			
196	–	1		
197	–	1		
197-1	1	2; 3; 4		
198	–	1		
Розділ VII. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності				
199	–		1; 2	3
200	–	1; 2		
201	–		1	2
201-1	–	1	2	3
203-1	–	1; 2		
203-2	–			1; 2
204	–	1; 2	3	

205-1	—	1; 2		
206	—		1; 2; 3	
206-2	—	1; 2	3	
209	—		1; 2	3
209-1	1	2		
210	—	1	2	
211	—	1	2	
212	—	1; 2	3	
212-1	—	1; 2	3	
213	1	2		
216	1	2		
218-1	—	1		
219	—	1		
220-1	—	1; 2; 3; 4		
220-2	—	1		
222	—	1; 2		
222-1	—	1; 2		
223-1	—	1		
223-2	—	1		
224	—	1; 2	3	
227	—	1		
229	—	1; 2	3	
231	—	1		
232	1			
232-1	—	1; 2; 3; 4		
232-2	—	1; 2		
233	—	1		
Розділ VIII. Кримінальні правопорушення проти довкілля				
236	—		1	
237	—	1		
238	—	1; 2		
239	—	1; 2		
239-1	1	2; 3		
239-2	1	2; 3		
240	—	1; 2; 3	4	
240-1	—	1	2; 3	
241	—	1; 2		
242	—	1; 2		
243	—	1; 2; 3		
244	—	1; 2		
245	—	1	2	
246	—	1; 2; 3	4	

247	1			
248	1	2		
249	1	2		
250	–	1		
251	–	1		
252	1			2
253	1	2		
254	1	2; 3	4	
Розділ IX. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки				
255	–			1; 2; 3; 4; 5
255-1	–		1	2; 3
255-2	–			1
255-3	–		1	
256	–	1	2	
257	–			1
258	–		1	2; 3
258-1	–	1	2	
258-2	–	1; 2		
258-3	–			1
258-4	–		1; 2	
258-5	–		1; 2	3
259	–		1; 2	
260	–	1	2; 3	4; 5
261	–			1
262	–		1; 2	3
263	–	2	1	
264	–	1		
265	–	1	2	3
265-1	–	1	2	3
266	–	1; 2		
267	–	1		2
267-1	–	1; 2; 3	4	
268	1	2		
269	–	1	2	
270	–	1	2	
270-1	–	1	2	3
Розділ X. Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва				
271	1		2	
272	1		2	
273		1	2	
274		1		2
275	1	2		

Розділ XI. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту				
276	1		2; 3	
276-1		1		
277		1	2	3
276			1; 2	3
279	1		2	3
280	1	2		3
281	1	2		3
282	1	2		3
283	1		2	
284	1			
285	1			
286		1	2; 3	
287		1		
288		1		
289		1	2	3
290	1			
291		1		
292		1	2	3
Розділ XII. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності				
293	1			
294			1	2
295	1			
296	1	2; 3	4	
297		1; 2	3	4
298	1	2; 3; 4	5	
298-1	1	2; 3		
299	1	2	3	
300		1; 2; 3		
301		1; 2	3; 4	5
302	1	2	3; 4	
303		1	2; 3	4
304			1; 2	
Розділ XIII. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення				
305			1; 2	3
306				1; 2
307			1; 2	3
308			1; 2	3
309	1	2	3	

310	1		2	
311	1	2	3	
312		1	2	3
313		1	2	3
314		1	2	3
315		1		2
316		1; 2		
317		1	2	
318		1; 2		
319	1	2		
320		1; 2		
321		1; 2; 3	4	
321-1			1; 2	3
321-2		1	2; 3	
322		1		
323	1	2; 3	4	
324		1		
325		1	2	
326		1; 2		
327		1; 2		
Розділ XIV. Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації				
328		1	2	
329		1; 2		
330		1	2	
332		1	2; 3	
332-1		1; 2	3	
332-2		1; 2	3	
333		1; 2		
334		1		
335	1			
336		1		
336-1		1		
337	1; 2			
Розділ XV. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів				
338		1; 2		
339	1			
340		1		
341		1		
342	1	2; 3		

343	1; 2			
344		1; 2		
345		1; 2		3; 4
345-1		1; 2		3; 4
346		1	2	3
347		1		2
347-1		1		2
348				1
348-1				1
349				1
349-1				1
350	1	2		3
351	1; 2			
351-1	1			
351-2	1			
352		1		2
353	1	2		
354		1; 2; 3; 4		
355	1	2	3	
356	1			
357	1; 3	2		
358	1; 2; 4	3		
359		1	2; 3	
360	1	2	3	
Розділ XVI. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку				
361		1	2	
361-1		1; 2		
361-2		1; 2		
362		1; 2	3	
363		1		
363-1		1; 2		
Розділ XVII. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг				
364		1	2	
364-1		1	2	
364-2		1		
365		1	2; 3	
365-2		1; 2	3	
365-3			1	
366		1; 2		

366-2	1	2		
366-3	1			
367		1; 2		
368		1	2; 3	4
368-2		1; 2	3	
368-3		1; 2; 3	4	
368-4		1; 2; 3	4	
368-5			1	
Розділ XVIII. Кримінальні правопорушення проти правосуддя				
369		1	2; 3; 4	
369-2		1; 2	3	
369-3		1; 2; 3		
370		1	2	
371	1	2	3	
372		1	2	
373		1	2	
374		1	2	
375		1	2	
376		1; 2		
376-1		1	2	
277		1	2	3
378		1		2
379				1
380		1		
381	1	2		
382		1; 2	3; 4	
383		1; 2		
384	1	2		
385	1			
386	1			
387	1; 2; 3			
388		1; 2		
389	1; 2			
389-1	1			
389-2		1		
390		1; 2; 3		
390-1	1			
391		1		
392			1	
393		1	2	
394		1		
395	1			
396		1		

397	1; 2			
398		1; 2		3
399		1	2	3
400				1
400-1	1	2		
Розділ XIX. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)				
402		1	2; 3; 4	
403		1; 2	3	
404		1	2; 3	4; 5
405		1	2; 3; 4	
406		1; 2	3	
407		1; 2; 3	4; 5	
408		1	2; 3	4
409		1; 2	3; 4	
410			1; 2	3; 4
411		1	2; 3; 4	
412	1	2		
413		1; 2; 3		
414		1	2	3
415		1	2	
416				1
417				1
418		1	2; 3	
419			1; 2; 3	
420			1; 2; 3	
421		1; 2; 3		
422		1; 2	3	
425		1	2; 3; 4	
426		1	2; 3; 4	
426-1		1	2; 3; 4	5
427			1	
428			1; 2; 3	
429			1	
430			1	
431		3	1; 2	
432			1	
433			1; 2	
434		1		
435	1	2		
Розділ XX. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку				

436			1	
436-1		1	2	
437				1; 2
438				1; 2
439				1; 2
440			1	
441				1
442		2		1
443				1
444		2	1	
445	1			
446				1; 2
447			1; 4	2; 3

Додаток В

*Проект***ЗАКОН УКРАЇНИ****Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо
удосконалення кримінальної відповідальності за вчинення
кримінальних проступків**

Верховна Рада України постановляє:

1. Внести до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131) такі зміни:

1) пункт перший статті 67 викласти у такій редакції:

«1) вчинення кримінального правопорушення особою повторно або рецидив кримінальних правопорушень»;

2) частину першу статті 96-6 КК України доповнити підпунктом «4) грошова компенсація»;

3) друге речення частини другої статті 96-6 КК України виключити;

4) статтю 96-10 викласти в такій редакції:

«Стаття 96-10. Грошова компенсація

1. Грошова компенсація полягає в примусовому відшкодуванні юридичною особою у формі грошового еквіваленту нанесені збитки або заподіяну шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, у разі вчинення її уповноваженою особою кримінальних правопорушень, передбачених Приміткою 2 статті 96-3 цього Кодексу»;

5) відповідно чинну статтю 96-10 вважати статтею 96-11, а статтю 96-11 вважати статтею 96-12.

2. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

**Голова Верховної Ради
України**